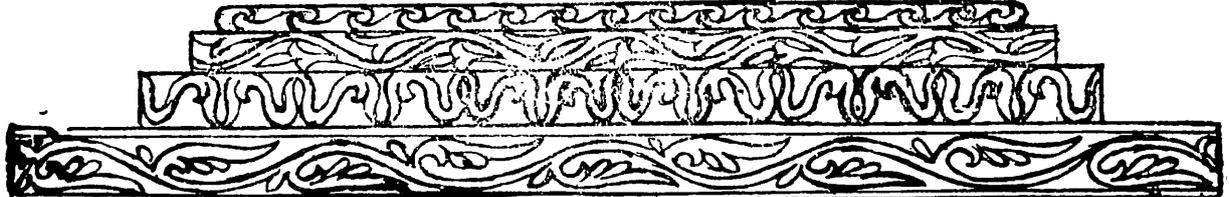

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΓΙΑΝΝΗ ΜΟΡΑΛΗ	: Πήγασος	σ. 376
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗ	: 'Απόψεις για την Κριτική	σ. 377
ΔΗΜΟΤΙΚΑ (Τζουμέρκων)	: Οί κλέφτες-Τ' άργαλειού-Τών μελισσών	σ. 382
Γ. Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ	: Σκέψεις και κρίσεις για τών Ν. Σκουφά	σ. 383
ΚΩΣΤΑ ΧΑΡ. ΒΑΓΙΑ	: "Όργια και μισαλλοδοξία στην "Άρτα	σ. 388
ΓΕΩΡΓ. ΒΑΣΤΑΡΟΥΧΑ	: Τό πρώτο Χοροδιδασκαλείο	σ. 391
ΔΗΜΟΤΙΚΟ (Τζουμέρκων)	: Σέ νέο που θά έλθει σέ γάμο	σ. 394
ΧΡ. Μ. ΚΟΝΤΟΧΡΗΣΤΟΥ	: Πωλήσεις ακινήτων πρός τά μοναστήρια	σ. 395
ΔΗΜΟΤΙΚΟ (Τζουμέρκων)	: Σέ λόγιο του χωριού	σ. 399
ΚΩΣΤΑ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ	: 'Ελληνικό Πάσχα	σ. 401
ΝΙΚΗΦ. ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ	: Τής "Άρτας τό γιοφύρι	σ. 403
ΔΗΜΟΤΙΚΟ	: Τό άρπαγμα τών ρούχων	σ. 409
ΠΑΝ. ΛΑΚΙΩΤΗ	: Τά λουλούδια τής άμυγδαλιάς στό μεσοχειμώνα	σ. 410
ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ	: Κλεόμβροτος 'Αμβρακιώτης (μετ.: Γ. Δάλλα)	σ. 412
Κ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ	: 'Η "Άρτα εις τά άρχεία τής Βενετίας	σ. 413
ΔΑΜΑΓΗΤΟΥ	: 'Αρηιμένης ό Θεοπόμπου (μετ.: Συμ. Κουρήτη)	σ. 417
ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ	: Μελέτιος ό Γεωγράφος	σ. 418
W. M. LEAKE	: 'Η περιφέρεια τής "Άρτης τό 1809 (μετ.: Γεωργίου Α. Σταύρου)	σ. 423
ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ	: 'Υπουλη νύχτα (ποίημα)	σ. 426
ΠΑΝ. ΤΣΙΝΑ	: Τά γελάδια	σ. 427
ΒΑΣ. ΜΑΡΓΑΡΗ	: Προσμονή (ποίημα)	σ. 428
ΚΩΣΤΑ ΚΑΛΛΙΓΑ	: 'Ελευθέριος Κοτσαρίδας (νεκρολογία)	σ. 429
Γ. ΑΝΑΛΟΓΙΔΗ	: Νεοπτόλιμος Μπιτζιλέκης (νεκρολογία)	σ. 430
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ—ΚΡΙΤΙΚΗ—ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ—ΔΙΑ-		
ΛΕΞΕΙΣ—ΕΚΔΟΣΕΙΣ		σ. 431—438
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Γ' ΤΟΜΟΥ		σ. 439

ΠΗΓΑΣΟΣ

ΓΙΑΝΝΗ ΜΟΡΑΛΗ

Σχέδιο για ανάγλυφο σε μάρμαρο ή μπρούτζο. Διαστάσεις 1.75
×1.60μ. Θα τοποθετηθῆ στην πρόσοψη τῆς Πνευματικῆς Στέγης
τοῦ Μουσικοφιλολογικοῦ Συλλόγου Ἀρτης «Ὁ Σκουφᾶς».

ΣΚΥΦΛΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ★ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ★ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ ΙΒ' ● ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ—ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1967 ● ΤΟΜΟΣ Γ' ΤΕΥΧ. 33

ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗ

ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΘΑ ΗΤΑΝ ΜΑΤΑΙΟΠΟΝΙΑ νά δώση κανείς τόν ὄρισμό τῆς κριτικῆς. Ὑπάρχουν τόσοι πολλοί, ὅσοι κι' ἐκεῖνοι πού τοὺς διατύπωσαν—ὄσες και οἱ σκοπιές ἀπ' τὶς ὁποῖες μπορεῖ κανεὶς ν' ἀντικρύσῃ τὸ θέμα.

Ἐμένα προσωπικὰ μὲ γοητεύει ἕνας ὄρισμός πού ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ κριτικός εἶναι ἕνας κουτσός πού θέλει νά σέ μάθῃ νά τρέχῃς.

Ἀπλοῦκὰ πάλι—ἢ ἀπλά, ἔστω—, γιὰ τοὺς πολλούς, θά μπορούσα νά ξεχωρίσω πέντε κατηγορίες κριτικῶν: Α'. Ἐκεῖνον πού γράφει γιὰ τοὺς πολλούς, γιὰ τὸ πλατὺ κοινό—Β'. Ἐκεῖνον πού γράφει γιὰ τοὺς λίγους, τοὺς μνημένους—Γ'. Ἐκεῖνον πού γράφει γιὰ νά ὠφελήσῃ τὸν συγγραφέα—Δ'. Τὸν κριτικὸ πού γράφει γιὰ τὸν ἑαυτό του—Καί, Ε'. τὸν κριτικὸ πού γράφει γιὰ τὸ Μέλλον.

α' Ἡ πρώτη κατηγορία ἀσχεῖται συνήθως ἀπὸ τὶς στῆλες τῶν ἐφημερίδων καὶ συνηθέστερα ἀπὸ καλλιεργημένους δημοσιογράφους, παρά ἀπὸ λογίους. Εἶναι ἢ λεγομένη Κριτικὴ Σημειωματογραφία. Ἐλαστικὴ συνήθως, ἐγκωμιαστικὴ κατὰ κανόνα, μοιράζει ἀπλόχερα τίτλους καὶ ὑπερθετικὰ ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Δὲν μπορεῖ βέβαια αὐτὸ νά λογισθῇ ὡς ἀπεφθῆ Κριτικὴ. Ἀλλὰ στὸ κάτω-κάτω τὸν δημιουργό, κατατοπίζει τὸ κοινό, συντηρεῖ τὸ ἐνδιαφέρον, καλλιεργεῖ τὴν ἀγάπῃ γιὰ τὸ βιβλίον. Συμφωνῶ ἐδῶ μὲ μιὰ θαρραλέα καὶ ἀνυστερόβουλη φωνὴ τοῦ ἀειμνήστου Θεμιστοκλῆ Νόβα: «εἶναι κακό, νά ἐγκωμιάζουμε ἕναν καλλιτέχνη περισσότερο ἀπ' ὅσο ἀξίζει, ἀλλὰ δὲν εἶναι πρὸς θάνατον. Πρὸς θάνατον ὅμως εἶναι νά μὴν τὸν ἐγκωμιάζουμε ὅσο τοῦ ἀξίζει».

β' Στὴν κατηγορία τούτῃ ἀνήκει ὁ κριτικός πού γράφει γιὰ τοὺς λίγους. Αὐτὸς εἶναι λόγιος, θέλει νά παρουσιάζεται ὡς δημιουργός κι' ἀδιαφορεῖ τί θά καταλάβουν οἱ πολλοί. Ἄν τὸ ὕφος του δὲν εἶναι ἀπὸ φυσικοῦ του στιφνὸ καὶ δυσνόητο, φροντίζει νά τὸ κάμῃ. Ἡ ἀσάφεια τοῦ προσθέτει σὲ σοφία καὶ ἡ μόνιμη ἀνικανοποίησι σὲ κύρος. Ἄν τοῦ προσφέρῃς μῆλο, σὲ κατακερματίζει ἀποδεικνύοντας ὅτι δὲν εἶναι κυδῶνι. Καί, φυσικά, ὁ θρίαμβος εἶναι μὲ τὸ μέρος του. Οἱ πολλοί, βέβαια, τὸ μεγάλο κοινό, δὲν ὑποψιάζεται τίποτε. Κάνει τὴ σκέψῃ ὅτι πρόκειται γι' ἀνώτερα μαθηματικά, γιὰ τοὺς λίγους. Ὅσο γιὰ τοὺς λίγους, αὐτοί, ναί, καταλαβαίνουν. Ὅχι τί γράφει, ἀλλὰ γιὰ τὴν τὰ γράφει...

γ' Ὁ κριτικὸς ποὺ γράφει γιὰ νὰ ὠφελήσῃ τὸν συγγραφέα δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ, ὡς εἶδος ἀνύπαρκτο στὸν τόπο μας. Γιατὶ κι ἂν ἀκόμα ἤθελε, δὲν θὰ μποροῦσε. Γιατὶ ἂν μποροῦσε, δὲν θάταν κριτικὸς, ἀλλὰ συγγραφέας.

Ἡ δημιουργία εἶναι μιὰ ἱερὴ κυφορία. Τὴν τρέφουν μυριάδες ψυχικὲς κυμάνσεις καὶ ἐσώτερες λεπτομέρειες. Κι' ὅταν ἡ ρευστὴ ἀρχικὴ ἔμπνευση μορφοποιηθῇ, ἀρχίζει ἕνας καινούργιος ἀγώνας, νὰ δαμαστῇ τὸ ὕλικό, νὰ λειανθοῦν οἱ γωνίες, νὰ λάμψῃ τὸ καλλιτέχνημα. Ὁ κριτικὸς πρέπει νὰ μαντεύῃ μὲ πόσα ἐμπόδια πάλαιψε ὁ δημιουργός, πόσες λεπτομέρειες ὑπερνίκησε—ψυχικὲς, αἰσθητικὲς, τεχνικὲς, ἐκφραστικὲς— ποῖον βαθμὸ ἐπιτυχίας κατέκτησε, πόσο ζυγιάζει τὸ ἐπιτευγμὰ του μέσα στὸ χρόνο, ποιά ἡ ἀναλογία του μέσα στὶς γενικὲς κατευθύνσεις ποὺ ἀκολουθεῖ ἢ ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθῇ μιὰ ἐθνικὴ λογοτεχνία. Τότε μόνο θὰ μποροῦσε καὶ νὰ ὑποδείξῃ, καὶ νὰ συμβουλευέσῃ, ἂν τὴν πορεία τοῦ καλλιτέχνη ἀπὸ τὸν ἀρχικὸ πυρῆνα πρὸς τὸ τελικὸ ἔργο, ἦταν σὲ θέση νὰ τὴν κάμῃ ἀντίστροφα. Νὰ εἰσδύσῃ δηλαδὴ ἀπὸ τὸ τελειωμένο δημιούργημα πρὸς τὸ ἀρχικὸ κῦτταρο. Ἄλλὰ τότε—τὸ εἶπαμε—θὰ ἦταν δημιουργός.

δ' Ὁ κριτικὸς ποὺ γράφει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του δὲν θὰ τὸ παραδεχτῇ ὁ ἴδιος ποτέ. Ἴσως μάλιστα νὰ πιστεῦῃ πὼς γράφει γιὰ νὰ ὠφελήσῃ τὸν συγγραφέα—καὶ ὀπωσδήποτε καὶ τὸ κοινό. Ἐνα τμήμα του ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν κριτικὸ τῆς β' κατηγορίας. Τὸ ὑπόλοιπο τὸ συνθέτουν ποικίλες περιπτώσεις, ποὺ ἀνάγονται περισσότερο στὸν τομέα τῶν συμπλεγμάτων. Εἶναι ἐγκωμιαστής, ἀπὸ συμφέρον—ἢ ἀρνητῆς, ἀπὸ σκοπιμότητα. Ἐπικαλεῖται τὰ ἐγκώμια γιὰ νὰ καλύψῃ τὶς ἀρνήσεις του μὲ μιὰ ἐπίφραση ἀνεξαρτησίας. Εἶναι ἀποκλειστικὸς κριτικὸς, ἢ μπορεῖ νὰ ναι ταυτοχρόνα καὶ δημιουργός—κατὰ κανόνα μέτριος. Ἡ εἶναι ὁ καθαρόαιμος τύπος τοῦ κριτικοῦ ποὺ γράφει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του—θέλω νὰ πῶ, ποὺ γράφει κριτικὴ γιὰ νὰ ὑπάρξῃ.

Ἐκινάει—θὰ ρωτήσετε—ποτέ ἕνας νέος, μὲ τὴν πρόθεση νὰ διαπρέψῃ ὡς κριτικὸς; Μᾶλλον δύσκολο. Τὸ ἔργο τῆς φαντασίας εἶναι ἡ πρόθεσή του. Ψάξτε στὴν ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας τῶν κριτικῶν μας καὶ θὰ βρῆτε ἀποτυχημένα ποιήματα στὸ «Νουμᾶ», ἀνιαρὰ πεζογραφήματα ἢ ἀπαιχτὰ θεατρικὰ μονόπρακτα. «Ἄν εἶχα ἐγὼ ὑποθέσεις. . .» ἰσχυρίζονταν κάποτε ἕνας κριτικὸς. Κι' ἤθελε νὰ πῇ τί καλὸς διηγηματογράφος ποὺ θὰ γινόταν!—Ἐγὼ ξέρω (τοῦ ἀπάντησε ὁ Δημοσθένης ὁ Βουτηρᾶς), πὼς οἱ κακοὶ δικηγόροι δὲν ἔχουν ὑποθέσεις...

Τοὺς λείπει, λοιπόν, ὁ δημιουργικὸς οἴστρος, τοὺς λείπει τὸ δῶρο νὰ πλάθουν ἀπὸ τὸ χάος, τελματώνονται στάσιμοι καὶ ἀνανθοὶ καὶ τότε, σὰν διέξοδος, τοὺς παρουσιάζεται ἡ κριτικὴ. Ἀντὶ ν' ἀγνοοῦνται καὶ νὰ μειώνονται θὰ κρίνουν καὶ θὰ ἐπιβάλλονται. Μὲ μύδρους καὶ μὲ δογματισμοὺς ποὺ θὰ ἐξαπολύουν ἀφ' ὕψου καὶ ἀπὸ καθέδρας, θὰ μποροῦν νὰ στέκουν πολὺ πιὸ πάνω ἀπ' τὸν οἰασδήποτε ἀξίας κρινόμενο. Καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ φοβοῦνται.

Εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ ἀνεκδότου, μὲ τοὺς δυὸ μικροὺς, ποὺ συζητοῦν γιὰ τὸν πόλεμο. Ὁ ἕνας ὁμολογεῖ μὲ εἰλικρίνεια πὼς δὲ τὸν θέλει—γιατὶ θὰ φοβᾶται τὸν ἐχθρό. Ὁ ἄλλος, ἐγωπαθῆς, δὲν τὸν φοβᾶται. Γιατὶ ἀπλούστατα, λέει θάνατι αὐτὸς ὁ ἐχθρός.

Ἐνας ἐκ προθέσεως ἐχθρὸς εἶναι καὶ ὁ κριτικὸς τῆς κατηγορίας ἐτούτης. Μὲ ὄπλα του τὴ χολή, τὴν αἰχμὴ, τὴν ἐμπάθεια, φανερὴ ἢ λανθάνουσα. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἄλλου τὸν ἀρρωσταίνει. Κι' ἂν δὲν μπορεῖ ὀλότελα νὰ τὴν ἀρνηθῇ, θὰ βρῇ φράσεις ὑποβολιμαῖες νὰ δημιουργήσῃ ἀμφιβολίες. Κάτω ἀπὸ μιὰ ἐπίφραση ἀντικειμενικότητας, μπορεῖ νὰ παραδεχτῇ ἀρετές, ποὺ ἔντεχνα ὥστόσο θὰ τὶς ἀνατρέψῃ κι' αὐτὲς παρακάτω. Ὅπως μπορεῖ—δὲν μᾶς λείπουν καὶ τέτοια παραδείγματα—ν' ἀφεθῇ στὸν ἀνοιχτὸ λίβελλο, φτάνει νὰ ἐντυπωσιάσῃ, φτάνει νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ ἀρρωστο πάθος του. Κι' ἂν τοῦ ἀρνηθοῦν τὴ δημοσίευση, κάπου θὰ βρῇ μιὰ ἐφη-

μερίδα του 'Αγρινίου ή ένα έντυπο συνοικιακό, ώστε τ' αγκάθι του να πάρη τήν έπισημότητα του τυπωμένου κειμένου. Υπάρχουν λιβελλογράφοι που σέ μελέτημα 40 σελίδων άντέταξαν κείμενο υπερδιπλάσιο. Θα μπορούσαν δηλαδή να χειρισθούν τò θέμα έξαρχής, με λιγώτερο κόπο. Άλλά ή πρόθεσή τους δέν σκοπεύει στην άνίχνευση τής αλήθειας. Τροφή ζητοϋν για τήν κακεντρέχειά τους. Να σπιλώσουν εκείνο άπ' τò όποιο πασχίζουν ν' άντλήσουν τò δικό τους φώς.

ε' Άποκλείεται άραγε να ύπάρξη κι' ό γεννημένος κριτικός; Τίποτε δέν άποκλείεται. Μας τò βεβαιώνουν οι περιπτώσεις του Σαιν - Μπέβ στη Γαλλία, του Χέρντερ στη Γερμανία και τόσων άλλων. Πολλές λογοτεχνίες όφείλουν τήν προκοπή τους σ' ένα μεγάλο κριτικό πνεϋμα, που στέκεται ταγός, καθοδηγητής, προφήτης· που προηγείται τής έποχής του, άνοίγοντας προοπτικές, χαράζοντας δρόμους, σκορπίζοντας άπλόχερα τήν στόχαση και τόν ένθουσιασμό του, για νάρθη τò κατοπινό άνθισμα. Τέτοια μορφή δέν τή χάρηκε ό τόπος μας—κι' άς τήν είχε άνάγκη, μες τά τόσα λοξοδρομήματα όπου σαταλούσε καιρό και δυνάμεις. Λίγο τήν πλησίασε, από άλλη πλευρά, ό Νικόλαος Πολίτης. Κάπως τή φιλοδοξήσε ό γιός του, Φώτος Πολίτης. Άλλ' άτόφια μορφή Κριτικού Νοϋ καθοδηγητή δέν διαθέτουμε.

Η ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΑΥΤΗ, φίλε άναγνώστη, είναι σχηματική. Στην πραγματικότητα δέν θα συναντήσουμε κριτικούς που φωτογραφικά ν' άνήκουν μονομερώς σέ μιá άπ' τις πέντε αυτές κατηγορίες. Τά είδη τών κριτικών παραλλάζουν άνάλογα με τις κατατάξεις, και οι κατατάξεις είναι πολλές, και οι παραλλαγές πληθύνονται κατά γεωμετρική πρόοδο. Μπορούμε, έπι παραδείγματι, να χωρίσουμε τήν Κριτική που είναι μόνιμα Κατάφαση, και τήν Κριτική που είναι πάντοτε Άρνηση. Η πρώτη περίπτωση συμπίπτει με τήν «κριτική για τούς πολλούς», που άναφέραμε παραπάνω, χωρίς να είναι όλότελα ίδια. Γιατί μπορεί να γράφεται όχι σέ έφημερίδα, αλλά σέ περιοδικό αξιώσεων. Όχι από δημοσιογράφο, αλλά από λόγιον. Μιά φιλοφρόνηση από άγαθή προαίρεση ή από ένδοτικότητα και δειλία (περίπτωση Τέλλου Άγρα). Έχει τήν αξία τής διαφημιστικής άστραπής, έφήμερης, που θα σβήση όταν τò έντυπο καθή, ώστε να μη κινδυνεύη ό κριτικός να κριθή ως άκριτος. Άλλο τόσο όμως ή μόνιμη αυτή κατάφαση μπορεί ν' άφορά τά μέλη ώρισμένης ομάδας που ό κριτικός τάχτηκεν έπαινέτης τους.

Όσο για τήν Άρνηση, ποικίλες μπορεί να είναι οι πηγές της. Άρνεϊται (τούς άλλους) ό κριτικός που ύπηρετεί μιá κλίκα. Άρνεϊται τò ένα, ή τούς λίγους που τυχαίνει ν' άντιπαθή. Άρνεϊται, αν είναι έγωπαθής, όσους δέν του προσφέραν γήν και ύδωρ. Έξω από πρόσωπα, άρνεϊται γενικά ό κριτικός τής Κατηγορίας Β', βρίσκοντας πώς τò έργο δέν έχει τούτο, δέν έχει τò άλλο, χωρίς να δικαιολογή γιατι τάχα θα έπρεπε να τάχη, και γιατι αυτά που έχει δέν είναι καλά. Άρνεϊται ό κριτικός τής κατηγορίας δ', έλπίζοντας έτσι ν' άποκτήση όντότητα. Και άρνεϊται, τέλος, ό κριτικός τής κατηγορίας ε', αυτός που γράφει για τò Μέλλον. Μόνον που, άρνούμενος, ύποδεικνύει. Γκρεμίζοντας, χτίζει. Άρνεϊται όσα δέν οδηγούν στη σωστή κατεύθυνση. Μαζί του άρνεϊται κι' εκείνος που νομίζει ότι βρήκε μιá σωστή κατεύθυνση. Όχι από έμπάθεια, όχι από πόζα, άλλ' από πίστη. Ό Άποστολάκης όσα ζέφευγαν από τò δρόμο του Σολωμού. Ό Φ. Πολίτης όσα δέν ύπηρετούσαν τήν ήθική τελειότητα.

ΕΤΣΙ ΠΡΟΚΥΠΤΕΙ ΕΝΑΣ άκόμη διαχωρισμός. Η κριτική που μάς λέει πώς θα ήθελε να είναι τò δημιούργημα, και ή Κριτική που άπλώς πιστοποιεί τι είναι τò δημιούργημα.

Κάθε περίπτωση παρουσιάζεται με διπλή υπόσταση. Τὸ τί θὰ ἤθελε, ἔχει ἄλλη ἀξία ἂν προέρχεται ἀπὸ ἕναν Ἐμπνευσμένο Καθοδηγητὴ, πού πλάθει τὸ μέλλον τῆς λογοτεχνίας, κι' ἄλλη ἔννοια, ἂν τὸ λέει ἕνας οἰοσδήποτε κριτικός. Γιατὶ κι' ὁ κριτικὸς εἶναι ἕνα εἶδος ἀναγνώστη. Ἄν ὁ καθένας διατύπωνε τὶς προτιμήσεις του, ὁ συγγραφέας θ'ἄβγαине στὸ τέλος ἀκατάλληλος. Κι' ὕστερα, ποιὸν ἀπ' τοὺς κριτικὸς ν' ἀκολουθήσῃ, πού ὁ καθένας ἔχει ἄλλη γνώμη; Εἶναι λοιπόν, τὸ δεῦτερο αὐτὸ εἶδος, περιττό. Περιττό εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ πρῶτο εἶδος—ἡ φωτογραφικὴ ἀπεικόνιση—, ἀφοῦ ὁ συγγραφέας ξέρει καὶ μόνος του τί ἔδωσε. Κλείνει ὡστόσο δυὸ καλὰ στοιχεῖα: τὴν καλοπιστία καὶ τὴν κατατόπιση τοῦ ἀναγνώστη.

ΑΛΛΗ ΣΚΟΠΙΑ ΑΠ' ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ θὰ μπορούσε νὰ ἰδῇ κανεὶς τοὺς Κριτικὸς εἶναι ἡ χρονικὴ τους σχέση με τοὺς κρινόμενους. Ὑπάρχουν κριτικοὶ πού προπορεύονται ἀπὸ τὰ ἔργα, καί, κατὰ κάποιον τρόπο, τὰ υποβάλλουν. Εἶναι οἱ κριτικοὶ Ὀδηγοί.

Ὑπάρχουν κριτικοὶ πού συμπορεύονται. Οἱ κριτικοὶ πού γράφουν γιὰ τοὺς ζωντανούς, τοὺς συγχρόνους του, ὁμηλικούς, νεώτερους ἢ πρεσβύτερους. Ἡ κατηγορία τούτη εἶναι πού χωνεῖ μεσα τῆς τὰ περισσότερα παρακλάδια ἀπ' ὅσα μνημονεύσαμε ὡς τώρα. Φάσεις τῆς: ἡ φιλολογικὴ ἔρις, ὁ καυγᾶς, ὁ λιβελλος, ἡ ἄρνηση. Ὑποθέτω σὲ τοῦτον τὸν τομέα ἀναφέρονται τὰ συμπεράσματα περὶ Κριτικῆς πού διετύπωσε ὁ I. M. Παναγιωτόπουλος στὸ π. «Πειραϊκὰ Γράμματα» (Νοέμβρ. 1942): «τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς συγκομιδῆς ἀποτελεῖται ἀπὸ φυλλάδια συχνὰ κακόπιστα καὶ συχνότερα μονότροπα καὶ στενοκέφαλα, σημειώματα καὶ ἄρθρα ἐπικαιρικά, Τὸ πραγματικὸ κριτικὸ βιβλίον εἶναι σπανιώτατο». Τέτοιος ὁ χαρακτήρας τῆς ἑλληνικῆς κριτικῆς στὸν περασμένον αἰῶνα. Ἄνθισμα κριτικοῦ λόγου πού φυτρώνει σὲ μιὰ διαδοχὴ ἀπὸ φιλολογικῆς ἔριδος. (Σοῦτσος—Ἀσώπιος, Πολυλάς—Ζαμπέλιος, Βλάχος—Ροῖδης, κ.λ.π.). Ἀπὸ τὸν νέον αἰῶνα, μέχρι καὶ τὸν Μεσοπόλεμο στὴν κριτικὴ τῶν ζωντανῶν γιὰ τοὺς ζωντανούς, πλειοψηφοῦν οἱ ἴδιοι λογοτέχνες. Εἶναι στὰ γράμματά μας, ἡ καλύτερη περίπτωση. Δημιουργοὶ οἱ ἴδιοι, με πίστη στὸν ἑαυτὸ τους, χωρὶς φόβο νὰ κινδυνέψῃ ἡ δικὴ τους υπόσταση, στάθμισαν δίκαια, ζύγιασαν τὴν ἀξία τῆς κι' εἶπαν τὸν σωστὸ λόγο. Σχεδίασαν, τουλάχιστο, τὴν πιστὴν εἰκόνα τῆς ξένης προσφοράς, χωρὶς γιὰ τοῦνο νὰ ἐναβρύνωνται ὡς μεγαλοφυεῖς νέες. Ἀντίθετα, ἐνοιωθῆν πὼς χάνουν καιρὸ. Τὸ λέει ὁ κριτικώτερος ἀπ' αὐτούς, ὁ Ξενόπουλος (σὲ γράμμα του στὴν Κατίνα Παπᾶ): «Τὶ τὰ θές! ἡ κριτικὴ εἶναι πάντα γιὰ τοὺς ἄγονους».

Μετὰ τὸν Μεσοπόλεμο κι' ὡς τὶς μέρες μας, ἡ κριτικὴ ἀσκειῖται ἀπὸ κριτικούς ἐντεταγμένους σὲ ποικίλους συνδυασμοὺς τῶν ὑποδιαίρεσεων πού ἀναφέραμε, ὑπὸ συνθήκες ἀμφισβητήσιμης ἀντικειμενικότητας.

Τέλος, μετὰ τοὺς προπορευόμενους καὶ τοὺς συμπορευόμενους, ὑπάρχουν οἱ οὐραγοί, αὐτοὶ πού ἀκολουθοῦν ὡς κριτικοὶ πολὺ μετὰ τὸ θάνατο τῶν δημιουργῶν, συρράφοντας καὶ συμπιλίζοντας τὶς ὡς τότε ἐκπεφρασμένες γνώμες, χωρὶς νᾶναι σὲ θέση τίποτε καινούργιο νὰ εἰσφέρουν, καμμιά προσωπικὴ ἀπόψη νὰ διατυπώσουν. Προσεταίριζονται ἀπλῶς ἕναν νεκρὸ, γιὰ νὰ ζωντανέψουν οἱ ἴδιοι με τίτλους.

ΩΣΤΟΣΟ, Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΑΥΤΗ περίπτωση εἶναι πού, παράλληλα, ἔδωσε καὶ τοὺς ἀγλαότερους καρπούς τοῦ κριτικοῦ στοχασμοῦ. Θέλω νὰ πῶ, ὅταν οἱ κριτικοὶ μας ἀναφέρονται σὲ προσωπικότητες τοῦ παρελθόντος, ὅταν κρίνουν, με τὴ νηφαλιότητα πού δίνει ἡ χρονικὴ ἀπόσταση—τὴν προσφορά τους, ὅταν μᾶς προσφέρουν μιὰ συνολικὴ εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἔργου του, ἐρμηνεύοντας, ἀποκαλύπτοντας, τοποθετῶντας ἢ ἀποκαθιστῶντας τον. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πο-

λυλά κι' ὡς σήμερα μπορούμε ν' ἀριθμήσουμε ἀξιόλογες τέτοιες καταβολές. Σὲ τέτοιες συνθέσεις θὰ δοκιμασθῆ ἡ κριτικὴ ἰκανότητα, ἡ γενικὴ παιδεία, ἡ προσωπικὴ ἔραση τοῦ κριτικοῦ. Σὲ τέτοιες, ὅπως καὶ στὸ Δοκίμιο.

Ἡ περίπτωση αὐτὴ γεννάει μιὰν ἄλλη ἀνάγκη τοποθετήσεων: νὰ ἰδῆ κανεὶς τὴν κριτικὴ ἀνάλογα μὲ τὸ κρινόμενο εἶδος. Α'. ἡ κριτικὴ τοῦ καινούργιου βιβλίου—Β'. ἡ κριτικὴ τοῦ συνολικοῦ ἔργου, Γ'. ἡ κριτικὴ τῆς ὅλης Λογοτεχνίας (Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας).

α) Τὰ περισσότερα, πού εἶπαμε, ἀφοροῦν τὴν κατηγορίαν αὐτὴν. Συμπληρωματικά, θ' ἄξιζε νὰ προσθέσῃ κανεὶς λίγα γιὰ τὴν ψυχολογία τοῦ «ἐπαγγελματία» κριτικοῦ. Ἐπαγγελματίας, ἀλλὰ—στὸν τόπο μας—δίχως ἀντιμισθία. Ἡ ἐπαγγελματικὸτητα συνίσταται συνήθως στὴν εὐθύνη του νὰ τροφοδοτεῖ μόνιμα τὴ στήλη, χρόνια ὀλόκληρα. Ὡσπου ἔρχεται ἡ αὐτοεξάντληση. Ἡ τυποποίηση. Ἡ μονοτονία. Βαρυέται νὰ ἐπαναλαμβάνει τὰ ἴδια κάθε φορὰ φραστικά «κλισέ» καὶ νὰ χρησιμοποιεῖ τοὺς ἴδιους τεχνικοὺς ὅρους. Βαρυέται νὰ φυλλομετρή τούς μεσοὺς τόμους καὶ πέφτει στὸ φυλλομέτρημα. Βιάζεται νὰ ξεφορτωθῆ τὰ στοιβαγμένα μπροστά του βιβλία καὶ γράφει μὲ ὀδηγὸ τὶς παλιὲς ἐντυπώσεις του. Ἔτσι, κάποτε, τοῦ ξεφεύγει ἡ ποιτικὴ ἐκπληξή. Ἡ ἀνεβάζει μιὰ μετριότητα στὶς τιμὲς τοῦ ἀριστουργήματος, ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ προηγηθοῦν βιβλία χειρότερα, ἀνούσια. Ἡ κριτικὴ λειτουργία του κινεῖται ράθυμα σὲ μιὰ φθαρτικὴ διάθεση, σὲ μιὰν ἄχαρη μηχανικότητα, στὴ ρουτίνα, τὸν φόρτο καὶ τὸν ψυχικὸ κάματο.

Μιλοῦμε πάντα γιὰ τὸν καλόπιστο κριτικὸ, πού δὲν τοῦ λείπει τὸ προίκισμα, πού ξεκίνησε μέσα του μὲ μιὰ ἱερὴ φλόγα. Ὅταν πιά φτάνη σὲ τέτοιο σημεῖο, θὰ τὰ παρατήσῃ. Κι' ἂν ἡ φλόγα δὲν ἔσβησε ὀλότελα, θὰ στρέψῃ τὰ προσόντα του σὲ κάτι διαρκέστερο, προσωπικώτερο, δημιουργικώτερο. Θὰ περάσῃ στὴ Β' περίπτωση.

Ἄρκετοὶ ὅμως παραμένουν πεισματικά στὸ ἴδιο πόστο, στὴν κουρασμένη τους ὑποκειμενικότητα, πού παραλλάζει εὐκόλα ἀπὸ ἀστάθμητες λεπτομέρειες, ἂν ὁ καιρὸς τὸ γύρισε στὴ βροχή, ἂν τοὺς βάρυνε τὸ βραδυνο φαγητὸ ἢ λογόφεραν κάπως μὲ τὴ γυναῖκα τους. Ἡ, ψάχνοντας νὰ τινάξουν τὴ νάρκη τους, θὰ βροῦν σὰν ἀδιέξοδο τὸ ξάφνιασμα. Ἐναν καταπέλτη γιὰ κάποιον ἄριμον, ἕναν πύραυλο γιὰ κάποιον πρωτόλειο: «Ἐγεννήθη ἡμῖν ποιητής»! Ποῦ ξέρεις, μπορεῖ νὰ γίνῃ κάποτε ποιητὴς καὶ νᾶχη τότε νὰ λέῃ: «ἐγὼ τὸν ἀνέδειξα»!

β) Γιὰ τὴ θεώρηση ἑνὸς συνολικοῦ ἔργου, τὰ εἶπαμε. Ἄν ἐδῶ ἡ ποιότητα διαφέρει, εἶναι γιὰτὶ κυριαρχεῖ ἕνα στοιχεῖο πού πρέπει πάντα νὰ εἶναι ἀναπόσπαστο: ἡ ἀντικειμενικότητα. Ἀπόλυτὴ ἀντικειμενικότητα εἶναι βέβαια πολὺ δύσκολη, ἀφοῦ καθένας ἐκφράζει τὴ δική του φιλοσοφικὴ στάση, τὴ δική του αἰσθητικὴ ἀγωγή, τὴν ἀτομικὴ του ἰδιοσυγκρασία. Πάντως λείπει ἡ σκόπιμη ὑποτίμηση, δὲν ἔχει θέση ὁ ἄκριτος ἐνθουσιασμός καὶ ἡ ἀναγκαστικὴ ψυχραιμία εἶναι ἕνας καλὸς σύμβουλος.

γ) Τὰ ἴδια, σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ, στοιχεῖα, προϋποτίθενται προκειμένου γιὰ μιὰ Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας μας. Δὲν θὰ ἐπιμείνω σ' αὐτές. Εἶναι τόσο λίγες, τόσο γνωστές, πού μοιραῖα θὰ μεταβαλλόμεν σὲ κριτικὸ. Ἀλλὰ ποιά ἀντικειμενικότητα νὰ διαπιστώσῃς, ὅταν ὁ Παπαδιαμάντης κατακερματίζεται κι' ἀνεβαίνει σημαντικὲς βαθμίδες πρὸ πάνω του ἕνας συνηλικιώτης τοῦ ἱστοριογράφου;

ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ, κι' ὡστόσο εἶδος ἀνώτερο τῆς, εἶναι τὸ δοκίμιο. Μπορεῖ τὴν ἀφορμὴ νὰ τὴ δίνει ἕνα βιβλίο, ἕνας ἄνθρωπος, μιὰ ἰδέα.—Ἀλλὰ στέκονται ἀπλὴ ἀφορμὴ. Ὁ δοκιμιογράφος ξεδιπλώνει καθολικὲς ἀπόψεις, γενικὰ συμπεράσματα. Καὶ μὲς ἀπὸ τὶς γενικεύσεις του διαγράφεται ἡ πνευματικὴ στάση

του, ὁ ψυχικὸς κόσμος του, ἡ προσωπικότητά του. Εἶναι τὸ εἶδος ὅπου συγκλί-
νουν ὅλα τὰ χαρίσματα τοῦ κριτικοῦ καὶ τοῦ στοχαστῆ· ὁ ἐσωτερικὸς πλοῦτος, ἡ
μεστὴ πεῖρα, ἡ ψυχολογικὴ δεξιότης, ἡ λεπτὴ αἴσθησις, ἡ διεισδυτικὴ ἀντίληψις.
Κάποτε διαβλέπεις σ' ὅλα αὐτὰ τὴ στόφα τοῦ δημιουργοῦ. Κι' ἂν ὑπάρχη καὶ
ὕφος, ἐκφραστικὴ χάρις, προσωπικὴ γοητεία, ἔχει μπροστὰ σου ἓνα καλλιτέχνημα.
Αὐτὸ ποῦ θὰ μποροῦσε—ἂν ἤθελε, ἢ ποῦ θὰ ἤθελε—ἂν μποροῦσε, νὰ εἶναι ἡ
Κριτικὴ.

MIX. ΠΕΡΑΝΘΗΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ

Οἱ κλέφτες

*Ἄνάρια - ἀνάρια τᾶριχαν οἱ κλέφτες τὰ ντουφέκια.
Ἦταν οἱ μαῦροι λιγοστοί, πέντ' ἔξη ὀχτώ νομάτοι.
Κι' ὁ καπετάνιος ἔλειπε μὲ δύο, μὲ τρεῖς νομάτους.
Πᾶει νὰ βαπτίσ' ἓνα παιδί, νὰ κάμ' ἓναν κουμπάρο,
Νὰ τό χ' ὁ μαῦρος γύρισμα στὸ πάει καὶ τὸ ἔλα.*

Τ' ἀργαλειοῦ

*Τὸ κέντισμα εἶναι γλέντημα, κ' ἡ ρόκα εἶναι σεργιάνι
καὶ τὸ τσικρίκι κι' ὁ ἀργαλειὸς εἶναι σκλαβιά μεγάλη.
Τοῦ Παπαγιώργη ἡ ἀνεψιά, τοῦ Ρήγα ἡ θυγατέρα,
πῶχει ἀσημένιον ἀργαλειὸ καὶ κρυσταλλένιο χτένι.
Κι' ἀπὸ τὸ βρόντα τ' ἀργαλειοῦ καὶ τὸν ἠγὸ τῆς κόρης
ὁ ἥλιος ἀντραλίστηκε κι' ἀργεῖ νὰ βασιλέψει.
— Πολὺ κάνεις, ἦλιε μ', νὰ βγῆς κι' ἀργεῖς νὰ βασιλέψεις!
Σὲ καταριῶται ἡ ἀργατιά κι' οἱ ξενοδουλεutaδες.*

Τῶν μελιβοῶν

*Ἐδῶ στὶς μάντρες τὶς ψηλές, τὶς καγκελοπλεγμένες,
μέσα ἔχουν χίλιες μέλισσες κι' ἐξῆντα δύο κρινιά.
Βγάζουν μελί καὶ κερὶ καὶ πράσινες λαμπάδες,
τὸ μέλι τρώει ἡ ἀρχοντιά καὶ τὸ κερὶ οἱ ἅγιοι
κι' αὐτὰ τὰ μελ' σσοβότανα τὰ παίρνουν οἱ Λαζάρου.*

(Ἄπ' τὴ συλλογὴ τοῦ κ. Κ. Διαμάντη)

ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΙΚ. ΣΚΟΥΦΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΗ

Όταν συλλογιζόμαστε τη μεγάλη Έπανάσταση του 21, όλοι μας συνήθως βλέπουμε την ένοπλη πλευρά του αγώνα και μās λιαφεύγει ή αγχώδης και επικίνδυνη προεργασία που πρώτα με τον κληρο και τα «κρυφά σκολειά» και ύστερα κυρίως με τη μεγάλη απόφαση και τη συνωμοτική οργάνωση έβαλαν τις γερε; βάσεις για τον υπέρτατο, τον τιτά-νιο αγώνα.

Βέβαια, χωρίς τον αγώνα των όπλων δεν ήταν δυνατή ή εφαρμογή των μεγάλων συλλήψεων και των σχεδίων. Άλλα και χωρίς την απόφαση και την οργάνωση δεν μπορούσε να υπάρξει ένοπλος αγώνας.

Είναι γνωστό πως την ιδέα της εξέγερσεως κατά του Όθωμανικού ζυγοῦ πρώτος την συνέλαβε και την υλοποίησε ο Νικόλαος Σκουφās, με την αδελφική συμπαράσταση του Έμμανουήλ Ξάνθου και του Άθανασίου Τσακάλωφ. Η «Φιλική Έταιρεία» τους υπήρξε τὸ ὄργανο με τὸ ὁποῖο οἱ τρεῖς μεγάλοι έθναπόστολοι βοηθούμενοι από τον Ισάδελφο Πάνο Άναγνωστόπουλο εξέυπησαν την έθνικὴν συνείδησιν και τὴν εκάλεσαν στο μεγάλο χρέος. Άλλα ποιὸς ἦ-αν ὁ Νικόλαος Σκουφās, ὁ φλογερὸς αὐτὸς αγωνιστής; Ὁ ἴδιος δεν έγραψε τίποτε για τὴ δράση του. Τὸ πνεῦμα του και ἡ ψυχὴ του μās εἶναι άγνωστα, ὅπως άγνωστη εἶναι και ἡ μορφή του. Καὶ οἱ ιστορικοὶ συγγραφείς δεν εφώτισαν άκόμη ικανοποιητικά τὴν προσωπικότητά του. Ὅλοι όμως συμφωνοῦν για τὸν βασικὸ και ἡγετικὸ ρόλο του στὴν ὄλη υπόθεση τῆς έθνικῆς εξέγερσεως.

Σύμφωνα με τὰ υπάρχοντα στοιχεία ὁ Νικόλαος Σκουφās γεννήθηκε στο Κομπότι του νομοῦ Άρτης από άσημους γονεῖς, γύρω στα 1779 και μεγάλωσε στὴν Άρτα ὅπου εργαζόταν ὁ πατέρα; του. Εκεί έμαθε νύχτα και τὰ πρώτα γράμματα, σ' ένα έρειπωμένο εκκλησάκι, τὴν Κασσοπίτρα. Ταυτόχρονα εργαζόταν ὡς «κάλφας» σὲ ραφτάδικο τῆς εποχῆς. Έκανε «σκούφιες». Λένε οἱ ιστορικοὶ ὅτι αὐτὸ στάθηκε άφορμὴ νὰ χάσει τὸ επώνυμό του και νὰ ὀνομασθῆ πλέον «Σκουφās». Ὅμως αὐτὸ δεν μās φαίνεται νὰ στέκεται και τόσο. Άνθρωποι σάν τὸ Σκουφά δεν εἶναι δυνατόν νὰ ξεχάσουν τὸ επώνυμό τους και νὰ δεχθοῦν ὄνομα που τους επιβάλλουν οἱ άλλοι. Κάτι άλλο θά συνέβη: Ἡ ὁ ἴδιος ὁ Σκουφās θά τὸ εδίαλεξε σάν ψευδώνυμο για νὰ ἀποφύγη διώξεις, εἴτε λόγω των πιθανολογούμενων συγκρούσεών του με τὴς Τουρκικὲς αρχές τῆς Άρτας λίγο πριν φύγη για τὴ Ρωσία, εἴτε αργότερον ὡς ἡγέτης του κινήματος στὴν Ὀδησοῦ, που θά έφεραν σὲ κίνδυνο τὴν ὄλη επαναστατικὴ οργάνωση και με τὸν καιρὸ τὸ παραδέχθηκε ἀπλόλυτα και τὸ καθιέρωσε σάν επώνυμο ὅπως συμβαίνει με πολλοὺς «παράνομους» έθνικοὺς και πολιτικοὺς ἡγέτες (Τίτο, Στάλιν κλπ.), καθὼς και με πνευματικοὺς δημιουργοὺς, ἢ, που εἶναι και τὸ πιθανότερο, τὸ οἰκογενειακὸ επώνυμο χάθηκε στα χρόνια του παπποῦ του και του πατέρα του, που άσκούσαν περιοδικά ὅπως και ὁ Σκουφās τὸ επάγγελμα του Ράφτη (κατασκευαστοῦ σκούφων) και πέ-

ρασε πλέον σὰν ἐπώνυμο στὸν Σκουφᾶ, ὅπως συνηθίζεται στὴν Ἑλλάδα, ὅπου πολλὰ γνήσια ἐπώνυμα εἶναι δηλωτικὰ προγονικῶν ἀσχολιῶν (Παπανδρέου, Καφετζῆς, Γουναρᾶς κλπ.).

Γιατὶ δὲν δικαιολογεῖται νὰ μὴ γνωρίζουν τὸ πραγματικὸ ἐπώνυμο τοῦ Σκουφᾶ οἱ ἀδελφοὶ του ποὺ ἔγραψαν ἀπομνημονεύματα πολὺ ἀργότερα στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα καὶ μὲ τοὺς ὁποίους τὸν συνέδεε ἓνα τρομερὸ μυστικὸ. Καὶ ἰδίως ὁ συμπατριώτης του, ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ὁ μορφωμένος Ἀθανάσιος Τσακάλωφ. Νὰ τὸ ἔκρυβε τᾶχα καὶ ἀπὸ αὐτοῦ; Τελείως ἀπίθανο. Συνεπῶς πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι αὐτὸ ἦταν τὸ πραγματικὸ ἐπώνυμο τοῦ Σκουφᾶ. Φαίνεται πὼς ἀπὸ παράδοση ἢ οἰκογένεια ἀσκοῦσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ Ράφτη γιατί τὸ σπῖτι ποὺ γεννήθηκε ὁ Σκουφᾶς στὸ Κομπότι εἶναι γνωστὸ καὶ σήμερα ἀκόμη σὰν σπῖτι τῶν Δημοκρατιῶν, καὶ μιὰ ποὺ ἀναφεροῦνταν στὸ σπῖτι τοῦ Σκουφᾶ θεωροῦμε ἀναγκαῖο νὰ θυμίσουμε ὅτι τοῦτο ἀπειλεῖται ἀπὸ κατάρρευση καὶ ὅτι ἡ ὑπηρεσία ἀναστηλώσεως τοῦ ὑπουργείου Παιδείας πρέπει νὰ ἐνδιαφεροῦν καὶ νὰ ἀποτρέψῃ ὀριστικὰ τὸν κίνδυνο γιατί θὰ ἦταν κρίμα νὰ χαθῆ ἓνα πολύτιμο ἐθνικὸ κειμήλιο τέτοιας μάλιστα ἱστορικῆς σημασίας. Καμμιά ἀμέλεια ἢ καθυστέρηση δὲν συγχωρεῖται στὴν περίπτωση αὐτή. «Τὸ ἔθνος γνώρισε καὶ θὰ γνωρίσῃ πολλοὺς ἥρωες, εἰπώθηκε γιὰ τὸ Σκουφᾶ. Μὰ πὺδ συγκινητικὸ μυσταγωγὸ σὲ ὑψηλότερο ἀγώνα ἴσως ΠΟΤΕ».

Δὲν εἶναι γνωστὸ γιὰ ποίους λόγους ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἄρτα ὁ Σκουφᾶς. Οὐτε γνωρίζουμε πότε ἀκριβῶς ἔφυγε. Κατὰ προσέγγιση μποροῦμε νὰ ποῦμε γύρω 1796. Πάντως στὰ 1814, ὅταν συνέλαβε τὴν ἰδέα τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρείας» σὲ ἡλικία 35 περίπου χρόνων βρίσκεται στὴν Ὀδησσὸ τῆς Ρωσίας καλὰ ἀποκατεστημένος μὲ δικό του σπῖτι καὶ μαγαζί.

Ἐκεῖ, στὴν Ὀδησσὸ γνώρισε τὸν Ἐμμανουὴλ Ξάνθο ἀπὸ τὴν Πάτμο καὶ τὸν Ἀθανάσιο Τσακάλωφ ἀπὸ τὰ Γιάννενα. Οἱ τρεῖς αὐτοὶ ξηνητεμένοι πατριῶτες συνδέθηκαν ἀδελφικά. Κι' ἔτσι μιὰ νύχτα στὶς συζητήσεις τους ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς ἔθεσε ἀποφασιστικὰ τὸ ζήτημα τῆς ἐξεγέρσεως. Καὶ κατὰ τὸν Ξάνθο «Πρῶτος ὁ Σκουφᾶς διέγραψεν ἐπὶ τοῦ χάρτου σχέδιον περὶ Ἐταιρείας». Ἔτσι ἀποφασίστηκε καὶ ἐγένε τὸ πρῶτο σχέδιον περὶ Ἐταιρείας, μὲ σκοπὸ ὅπως γράφει ὁ Ξάνθος «νὰ εἰσαγάγουν εἰς μίαν μυστικὴν Ἐταιρείαν ὅλους τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ ἀνδρείους ἐκ τῶν ὁμογενῶν ἵνα ἐνεργήσουν μόνοι των ὅτι ματαίως καὶ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀνέμενον ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν τῶν Χριστιανῶν Βασιλέων».

Ἡ ὀργάνωση τῆς Ἐταιρείας δὲν ἦταν ἔργο εὐκόλο. Γιατὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα ἔπρεπε νὰ εἶναι συνωμοτικὴ. Ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς ἡγέτες εἶχαν κάποια πείρα: Ὁ Σκουφᾶς ἀπὸ τὴν προσεκτικὴ μελέτη καὶ τὴν πλήρη γνώση τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς «Μυστικῆς Ἐταιρείας» τῆς Βιέννης ποὺ ἴχεν ἰδρύσει ὁ Ρήγας. Ὁ Ξάνθος ἀπὸ τὴ μυσή του στοὺς Τέκτονες. Κι' ὁ Τσακάλωφ ἀπὸ τὴ θητεία του στὴ μυστικὴ ὀργάνωση τῶν Παρισίων «Ἑλληνόγλωσσο Ξενοδοχεῖο».

Ἔτσι δὲν δυσκολεύτηκαν πολὺ. Ὁ Σκουφᾶς βάφτισε τὴν ὀργάνωση «Φιλικὴ Ἐταιρεία» γιὰ νὰ μὴ προκαλῆ ὑποψίες καὶ πάντα μὲ τὴν πολύτιμη συμπάραση τῶν Ξάνθου καὶ Τσακάλωφ προχώρησε στὴν πλήρη ὀργάνωση. Καθιέρωσε τρεῖς βαθμοὺς μελῶν, ἔκανε τὴ σφραγίδα τῆς Ἐταιρείας, τὸ μυστικὸ κώδικα ἀλληλογραφίας, τὰ ἄρθρα τοῦ καταστατικοῦ καὶ τὰ διακριτικὰ σήματα τῶν μελῶν καὶ συνέταξε τοὺς δύο ὄρκους (μικρὸ καὶ μεγάλο) αὐτὰ τὰ κλασσικὰ καὶ συγκλονιστικὰ κείμενα ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμη ἢ ἀνάγνωσή τους σκορπίζει ῥίγη συγκινησεως. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1915 θεωρητικὰ τοῦλάχιστον ἡ «Φιλικὴ Ἐταιρεία», ἢ πρῶτη κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ὅπως θεωρήθηκε ἀργότερα, ἦταν ἔτοιμη πλέον γιὰ τὸ μεγάλο προορισμὸ τῆς. Μερικὲς λεπτομέρειες ὑπῆρχαν ἀκόμη γιὰ διευθέτησι. Ὅταν ἀργότερα τακτοποιήθηκαν κι' αὐτὲς τίποτε δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ συγκρατήσῃ

πλέον τὸ μεγάλο ἱερομύστη. Οὔτε οἱ οἰκονομικὲς δυσχέρειες, οὔτε οἱ ἐργασίαι τοῦ, οὔτε ἡ σωρεία τῶν προσωπικῶν του προβλημάτων. Μεθυσμένοι ἀπὸ τὸ ἐπίμονο ὄνειρό του ἐγκαταλείπει τὰ πάντα καὶ βαδίζει γιὰ τὸ λαμπρὸ πεπρωμένο καὶ τὴν ἀθάνατη δόξα τῆς πατρίδος του καὶ αὐτοῦ τοῦ ἴδιου. Στόχος εἶναι τῶρα οἱ διακεκριμένοι Ἕλληνες οἱ ὁποῖοι μποροῦν πράγματι νὰ βοηθήσουν τὸν ἀγῶνα. Πλησιάζει τοὺς μεγαλεμπόρους Ἕλληνες τῆς Μόσχας. Μιλᾶ, ἐξηγεῖ, προσπαθεῖ νὰ πείθῃ καὶ νὰ μυσῃ. Δὲν συναντᾷ ὅμως κατανόηση καὶ ἐνθουσιασμό. Οἱ ἔμποροι δὲν γνωρίζουν ὄνειρα. Εἶναι θεϊκοὶ καὶ δύσπιστοι. Θέλουν ἀποδείξεις ξένης μεγάλης βοήθειας. Δὲν μποροῦν νὰ ἐμπιστευθοῦν τὸν πρῶτο τυχόντα. Ὁ Σκουφᾶς ὅμως δὲν ἀπελπίζεται. Σκέπτεται πῶς οἱ ἔμποροι θέλουν βαρύγδουπα ὀνόματα γιὰ νὰ κινήθουν. Εὐτυχῶς ἐκεῖνες τὶς ἡμέρας κάνει τὴν πρώτη μύση. Γράφει στὴν Ἐταιρεία τὸν Γεώργιο Σέκερη, τὸν ἀδερφὸ τῶν μεγαλεμπόρων Ἀθανασίου καὶ Παναγιώτη, ποὺ σπουδάζει τῶρα στὸ Παρίσι. Κι' ὅταν αὐτὸς πρόκειται νὰ ἀναχωρήσῃ γιὰ τὶς σπουδές του, ὁ Σκουφᾶς τοῦ ἀναθέτει νὰ συναντήσῃ στὴ Βιέννη τὸν Ἀνθίμο Γαζῆ καὶ στὸ Παρίσι τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῆ καὶ νὰ τοὺς προσφέρῃ τὴν ἡγεσία τοῦ ἀγῶνα. Ὁ Σέκερης ἐκτελεῖ τὴν ἐντολή. Ἀλλὰ οἱ δύο φωτισμένοι Ἕλληνες δὲν δέχονται. Καὶ δὲν φτάνει αὐτό. Ἀπὸ τὴ Βιέννη ἔρχεται τὸ φοβερὸ μήνυμα τῆς ἰδρύσεως τῆς «Ἱερᾶς Συμμαχίας», ποὺ σκοποὶ της κυρίως εἶναι ἡ ἐξόντωσις τῶν ἐθνικῶν κινήματων καὶ ἡ διατήρησις τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ status quo. Κάθε ἄλλος στὴ θέση του θὰ εἶχε κλονισθῆ. Ἀλλὰ ὁ Σκουφᾶς δὲν ἀπελπίζεται. Συνεχίζει τὴν προσπάθεια. Καὶ τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1815 κατηγεῖ τὸν ἔμπορο Νικόλαο Οὐζουνίδη ποὺ τὸν ὀρίζει καὶ σύνδεσμο μὲ τὸν Ἀθανάσιο Σέκερη, τὸν μεγαλέμπορο. Μετὰ κατεβαίνει στὴν Ὀδησὸν καὶ κατηγεῖ ἓνα νέο μέλος τὸν ἔμπορο Ἀντώνιο Κομιζόπουλο. Καὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1816 πλησιάζει τὸν Ἀθανάσιο Σέκερη. Καὶ μαζὺ μὲ αὐτὸν γράφει στὴν Ἐταιρεία καὶ τὸν ὑπάλληλό του Πᾶνο Ἀναγνωστόπουλο ἀπὸ τὴν Ἀνδρίτσαινα. Τὸ Φεβρουάριον μεῖ τὸν Θεοδόσιο Χριστοδοῦλου. Καὶ τὸ Μάρτιον τὸ Σπύρο Στανέλο. Παρὰ τὶς διεθνεῖς συνθήκες, παρὰ τὶς οἰκονομικὲς στενοχώριες, παρὰ τὶς ἀπανωτὲς ἀπογοητεύσεις κι' ἀκόμη παρὰ τὴν ἀδράνεια κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην καὶ ἐξαφάνισιν τοῦ Τσακάλωφ καὶ τοῦ Ἐάνθου, ὁ Σκουφᾶς συνεχίζει ἀπτόητος τὸν ἀγῶνα.

Ὅσπου φτάνει τὸ μεγάλο ἄγγελμα. Ὁ Γαζῆς ἔρχεται στὴν Ὀδησὸν... Οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ὑποδέχονται μὲ ἐνθουσιασμό τὸ ἐκλεκτὸ τέκνον τῆς πατρίδας. Κι' ὁ Σκουφᾶς βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ τοῦ προτείνῃ ὁ ἴδιος πλέον τὴν ἡγεσία τοῦ Ἀγῶνα γιὰ νὰ περιορισθῆ ὁ ἴδιος στὸ ρόλον τοῦ ἀπλοῦ Ἐταίρου. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ Γαζῆς δὲν δέχεται.—«Σκουφᾶ, ἀφήσατε ἐμᾶς τοὺς γέροντας καὶ τραβήξατε τὸ δρόμον σας. Ἐέρω γιὰ τὴν Ἐταιρεία. Ἀλλὰ δὲν εἶμαι σύμφωνος χωρὶς τὰ εἶμαι καὶ ἐναντίος... Πρῶτα, νὰ μορφωθῆ τὸ ἔθνος...». Ἀλλ' ὁ Σκουφᾶς καταλάβει πῶς ὅσο νὰ μορφωθῆ τὸ ἔθνος θὰ εἶχε σβύσει. Γι' αὐτὸ ἀπεφάσισε τὴν προχωρήσῃ χωρὶς λογίους καὶ χωρὶς ἐμπόρους. Ἐδῶσε ὥστόσο στὸ Γαζῆ τὰ συνθηματικὰ στοιχεῖα Α. Ζ. καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ τοὺς συμβουλεύῃ καμμιά φορὰ. Σὲ λίγο ἔφυγε ὁ Γαζῆς ἀπὸ τὴν Ὀδησὸν. Μὰ οὔτε ἔγραψε ποτέ, οὔτε καὶ ἀσχολήθηκε μὲ τὴν Ἐταιρεία.

Μιὰ νέα ἐλπίδα προβάλλει τῶρα γιὰ τὸ Σκουφᾶ. Τὴ φέρνει μαζὺ του ὁ Νικόλαος Γαλάτης, ἓνας νέος ἀριστοκράτης ἀπὸ τὴν Ἰθάκη, πολὺγλωσσος, εὐγλωττος καὶ ἐνθουσιώδης καὶ πρὸ παντὸς συγγενῆς τοῦ Καποδίστρια, τοῦ Ἑλληνα ὑπουργοῦ τοῦ Τσάρου. Ὁ Σκουφᾶς δὲν ἀφήνει τὴν εὐκαιρία. Τὸν κατηγεῖ καὶ ἀμέσως τοῦ ἀναθέτει τὴ μεγάλη ἀποστολή. Νὰ πλησιάσῃ τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια, νὰ τὸν κἀνῃ μέτοχον τοῦ μεγάλου μυστικοῦ καὶ νὰ τὸν πείσῃ νὰ δεχτῆ τὴν ἀρχηγία τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ὁ Γαλάτης μὲ τὴν πρώτη εὐκαιρία πλησιάζει στὴ Μόσχα τὸν Καποδίστρια καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν πείσῃ. Ἀλλὰ ὁ Κερκυ-

ραίος πολιτικός δὲν δέχεται, τοὺς ἀποκαλεῖ παράφρονες καὶ τυχοδιώκτες καὶ τοὺς ἀπαγορεύει νὰ τοῦ ξαναμιλήσουν γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

Τρίτη ἀπαγογήτευσις καὶ ἴσως ἡ μεγαλύτερη γιὰ τὸ Σκουφᾶ. Ξεπερνᾷ ὁμοῦ γρήγορα καὶ αὐτὸ τὸ πλήγμα· Καὶ τώρα μὲ τὴ βοήθεια τοῦ νεοφώτιστου Γεωργίου Λεβέντη κατορθώνει ἓνα ἄθλο: Παρασύρει τὸν πρίγκιπα Καραγιώργη τῆς Σερβίας στὴν παράτολμη ὅσο καὶ ὑπέροχη προσπάθεια κοινῆς ἐξεγέρσεως Ἑλλᾶδος καὶ Σερβίας. Μὰ ὁ Καραγιώργης φτάνοντας στὴ Σερβία μὲ χρήματα καὶ ἀνθρώπους τῆς Ἐταιρείας, πέφτει ἀπὸ δολοφονικὰς σφαῖρες πολιτικῶν τοῦ ἀντιπάλων...

Μὰ οὔτε καὶ τώρα θὰ λυγίσῃ ὁ Σκουφᾶς. Κάνει μιὰ νέα προσπάθεια νὰ μεταπεισῇ τὸ Γαζῆ στέλλοντας πρὸς αὐτὸν στὸ Πήλιο τὸν Τσακάλωφ. Κι' ἀκόμη νὰ συνεννοηθοῦν γιὰ τὴν ὀριστικὴ ἔδρα τῆς Ἐταιρείας. Τὴν ἴδια περίοδο βάζει στὴ «Φιλικὴ Ἐταιρεία» τοὺς περαστικούς ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ τρεῖς ὀπλαρχηγούς τοῦ Μωριᾶ: Τὸν Ἀναγνωσταρᾶ, τὸν Χρυσοσπάθη καὶ τὸν Δημητράπουλο. Καὶ τοὺς προτείνει ἐπιστρέφοντας νὰ μνησούν στὴν ὀργάνωσιν τὸν ἴδιο, τὸν Πετρόμπεη τῆς Μάνης.

Ἡ Ὀδησσὸς εἶναι κατάλληλη γιὰ τὰ σχέδιά του. Ἀλλὰ ἡ εἶδησις πὺς ὁ Τσόρος, ποὺ γνωρίζει τὰ πάντα καὶ διὰ λόγους εὐθυγραμμίσεως πρὸς τὴν Ἱερὴ Συμμαχία δὲν ἀνέχεται ξένα ἐθνικιστικὰ κινήματα στὸ Ρωσικὸ χῶρο, φθάνει στὴν Ὀδησσὸ μαζὺ μὲ τὸν ὑπουργὸ τοῦ Καποδίστρια, ἀναγκάζει τὸ Σκουφᾶ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸ μὲ βαρεῖα καρδιὰ μαζὺ μὲ τὸν Ἀναγνωστόπουλο καὶ τὸν Ἀργηνὸ Λουριώτη. Ἐπειδὴ τοὺς δύο φίλους τοὺς προορίζει γιὰ παράτολμη δράσιν—σκεφτόταν νὰ ἐπιτεθῇ μὲ μιὰ μικρὴ ὁμάδα καὶ νὰ ἀχρηστεύσῃ τὸν τουρκικὸν στόλον στὸν Τουρκικὸ νᾶσταθμον κι' ἀκόμη νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὸν ἴδιο, τὸ Σουλτᾶνον Μαχμούτι!!!—Τοὺς ὑποβάλλει σὲ νέα ἐπὶ πλέον ὀγκωμοσίαι. Καὶ μετὰ, τέλος Μαρτίου τοῦ 1918, ἀφήνουν τὴν ὥραϊα Ὀδησσὸ καὶ πρὸς τὸ τέλος τῆς Μεγάλης Ἐβδομάδος φθάνουν στὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ξάνθος παρὰ τὴ φτώχεια τοῦ τοῦς φιλοξενεῖ στὸ σπίτι του στὸ Ἀρναούτκιδι. Μόλις συνέρχεται ὁ Σκουφᾶς, ῥωτᾷ μὲ ἀγωνία νὰ πληροφορηθῇ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Γαζῆ στὸν Τσακάλωφ. Τὰ νέα εἶναι ἀπαίσιαι: Ὁ Γαζῆς οὔτε καὶ τώρα δέχεται τὴν ἀρχηγίαν. Καὶ διεφώνησε ριζικὰ μὲ τὸν Τσακάλωφ, γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ὀριστικῆς ἔδρας τῆς Ἐταιρείας.

Ἡ ὀργάνωσις, ἡ ἴδια, ἔχει ἀπὸ καιρὸ παραλύσει. Καὶ τὰ ὀικονομικὰ τῆς Ἐταιρείας βρῖσκονται σὲ ἄθλια κατάστασιν... Τὰ τελευταῖα αὐτὰ πλήγματα εἶναι πολὺ ὀδυνηρά. Καὶ τὸ ἓνα πᾶνω στὸ ἄλλο. Ὁ Σκουφᾶς δὲν μπορεῖ πιά νὰ ὑποφέρῃ. Ἡ θλίψις τὸν κυριεύει ὀλοκληρωτικὰ. Πέφτει σὲ μαρασμό. Καὶ ἡ γενναία καὶ εὐγενικὴ καρδιὰ στὸ τέλος ραγίζει. Μάταια οἱ ὑπέροχες προσπάθειαι τῆς ὀικογένειας Ξάνθου καὶ οἱ φροντίδες τῶν Ἑλλήνων ἰατρῶν Μόσχου καὶ Ἰσαυρίδου προσπαθοῦν νὰ τὸν σώσουν. Ὡστόσο φλογισμένος ἀπὸ τὸ ὄραμα πολεμᾷ ἀκόμη. Μὲ ἀφάνταστη χαρὰ μαθαίνει τὸ ἄγγελμα τῆς εἰσόδου τοῦ Παναγιώτη Σέκερη, ἀδερφοῦ τοῦ Ἀθανασίου καὶ τοῦ Γεωργίου, στὴν Ἐταιρεία καὶ τὴ μεγάλη ὀικονομικὴ του εἰσφορὰ: Δέκα χιλιάδες γρόσια... Θέλει νὰ ξεκινήσῃ ἀμέσως γιὰ τὸ Μωριᾶ, νὰ μιλήσῃ στὸν Πετρόμπεη, νὰ ξεσηκώσῃ τοὺς ὀπλαρχηγούς.

Ἐχει ἀπὸ καιρὸ ἔτοιμον τὸν κατάλογον. Καὶ ὄχι μόνο γιὰ τὸ Μωριᾶ... Γιὰ ὄλη τὴν Εὐρώπην. Προορίζει τὸ Γιωργάκη Ὀλύμπιον γιὰ τὴ Σερβίαν. Τὸ Βούλγαρον Βατικιώτη γιὰ τὴ Βουλγαρίαν. Τὸν Πεντεδέκα γιὰ τὴ Δανίαν. Τὸ Λουριώτη γιὰ τὴν Ἰταλίαν. Τὸ Φαρμάκη γιὰ τὴ Μακεδονίαν καὶ τὴ Θράκην. Τὸν Ἀναγνωσταρᾶ γιὰ τὸ Αἰγαῖον καὶ τὸ Ἰόνιον. Τὸν Χρυσοσπάθη καὶ τὸν Ἀντώνη Πελοπίδαν γιὰ τὸ Μωριᾶ. Τὸν Ἀσημάκη Κροκίδαν γιὰ τὴν Ἠπειρὸν. Τὸν Δημήτρη Ὑπατρο γιὰ τὴν Αἴγυπτον. Τὸ Γαβριὴλ Κατακάκη γιὰ τὴ Ρωσίαν. Τὸν Καμαρηνὸ γιὰ σύνδε-

σμο με τὸν Πετρόμπεη... Καὶ πάνω ἀπὸ ὄλους τὸν ὀρητικὸ καὶ γενναῖο Παπαφλέσσα.

Σχέδια καὶ ὄνειρα ἑνὸς ἀνήμπορου, ἐτοιμοθάνατου πατριώτη, ποῦ τὰ τυλίγει κάποτε ἢ πίκρα, ὅπως μετὴν ἐκτέλεση τοῦ θαυμάσιου ἀλλ' ἐπιπόλαιου ἀριστοκράτη τῆς Ἰθάκης. Θέλει νὰ ἀγωνισθῆ νὰ κινήθῃ γι' αὐτά. Ὅμως, τὸ λόγο ἔχουν πλέον οἱ γιατροί. Κι' ὁ ἄρρωστος παραδίνεται στὴ μοῖρα του...

Ἔρχονται οἱ τρεῖς ὀπλαρχηγοὶ τοῦ Μωριᾶ καὶ μαζί μετὸν Φαρμάκη καὶ τὸν Πεντεδέκα προσπαθοῦν νὰ τὸν ξεγελάσουν, νὰ τὸν ἐγκαρδιώσουν πῶς τάχα ὁ Καποδίστριας τοὺς μίλησε φιλικὰ γιὰ τὸ κίνημα. Ὁ Σκουφᾶς δέχεται τὰ λόγια τοὺς μετὰ ἕνα πικρὸ χαμόγελο καὶ μετὰ βλέμμα ἀπλανές.

Γύρω ἀπὸ τὸ κρεβάτι του μιὰ κίνηση πυρετικῆ συντελεῖται. Κατὰ ἑκατοντάδες προσχωροῦν οἱ Ἕλληνες τῆς Πόλης καθὼς καὶ οἱ περαστικοὶ Ἕλληνες στὴν Ὀργάνωση. Ἡ παρουσία τοῦ Σκουφᾶ μεταξὺ τοὺς ἠλεκτρίζει. Φτάνει στὴν Πόλη ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης ἐπίσημος ἐκπρόσωπος τοῦ Μπέη καὶ μαζί μετὸν ἄλλο ἀντιπρόσωπό του, τὸν Κυριακὸν Καμαρηνὸ καὶ τὰ δύο παιδιὰ τοῦ Πετρόμπεη, τὸν Γιώργη καὶ τὸν Ἀναστάση ποὺ βρίσκονται στὴν Πόλη σὰν «ὄμηροι πίστεως» πρὸς τὴν ὑψηλὴ Πύλη προσχωροῦν στὴν ἐπανάσταση. Χαρᾶς Εὐαγγέλια. Ὁ Μωριάς εἶναι στὸ πόδι καὶ τὸν καλεῖ... Μὰ εἶναι ἀργὰ πιά γιὰ τὸ Σκουφᾶ. Ἡ τύχη του κρίθηκε. Ὁ Θεὸς τὸν καλεῖ κοντὰ του. Ἀρκετὰ κουράστηκε καὶ ὑπέφερε. Καιρὸς ν' ἀναπαυθῆ Φθάνει ἀπὸ τὴ Σμύρνη κι' ὁ Ἰσακὰλωφ. Πιάνει τρέμοντας τὰ χέρια τοῦ μεγάλου ἱεροφάντη καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν τονώσῃ, νὰ τοῦ δώσῃ ζωή. «Ἄλλ' ἤδη ὁ Σκουφᾶς δὲν ἔχει πλέον νοῦν. Ἀτενίζει μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς του πρὸς τὸν φίλον του καὶ φαίνεται δακρύων». Ὁ ἱερεὺς Αἰνιάν, ὁ φιλικὸς Παπαζαχαριᾶς ποὺ ἔγραψε γιὰ τὸν τάφο του τὸ θασμάσιο ἐκεῖνο ἐπιτύμβιο, τὸν κοινωνεῖ τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Ὁ Σκουφᾶς συνέρχεται λίγο. Καὶ σὲ μιὰ ξαφνικὴ ἀναλαμπὴ ἀκούγεται ἡ ἀσθενικὴ φωνὴ του; «Ἀδελφοί, μάριστε τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς καρδιάς μου, ὁμολογήσατε ἂν δὲν ὠδήγησε πάντοτε τὰς πράξεις μου ὄχι τὸ ἴδιον ἀλλὰ τὸ κοινὸ συμφέρον». Καὶ πέφτει νεκρός.

Εἶναι ἡ 31 Ἰουλίου τοῦ 1818... Κι' ἦταν μόλις 38 χρονῶν...

Ὅλοι οἱ μεγάλοι μύστες θλιμμένοι καὶ ἀνήσυχτοι—γιατὶ ὁ Σκουφᾶς ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀναπληρωθῆ—τὸν συνώδευσαν στὴν τελευταία κατοικία του, στὸ κοιμητῆρι τοῦ Ἀρναούτκιοι, προάστιου τῆς Πόλης.

Μιὰ μέρα τὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ κράτος ποῦ τόσα τοῦ ὀφείλει, πρέπει νὰ στείλῃ μιὰ ἐπιτροπὴ ἀπὸ εἰδικούς στὸ Ἀρναούτκιοι, στὴν ὁποία νὰ συμμετέχουν καὶ διανοούμενοι ἀπὸ τὴν Ἄρτα καὶ νὰ ἀναζητήσῃ τὸν τάφο του καὶ ἴσως τὰ ὀστέα τοῦ μεγάλου ἔθνεργου. Βέβαια, δὲν ὑπάρχουν πολλὲς ἐλπίδες νὰ ἀνευρεθοῦν ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια. Ὡστόσο, ἡ προσπάθεια πρέπει νὰ γίνῃ. Γιατὶ ἂν ὑπάρχῃ κάτι εἶναι ἀπαράδεκτο νὰ βρισκεται σὲ ξένη χώρα καὶ μάλιστα στὴ χώρα ποὺ ὁ πρωταπόστολος Σκουφᾶς μετὰ τὴν γενναϊότητα καὶ πάθος ἐπολέμησε. Κι' ἡ ἐπιστροφὴ στὴν ἐλεύθερη πατρίδα τῶν ὀποιωνδήποτε λειψάνων θὰ εἶναι μιὰ πρᾶξι βαθύτατα συγκινητικὴ. Κι' ἀκόμη, μιὰ ἐκδήλωση φόρου τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸ ἰδανικὸ πρόσωπο τῆς Ἐταιρείας, ποὺ συνέλαβε καὶ ὕλοποίησε—μετὰ τὴν ἐπιτυχία—τὴ μεγάλη ἰδέα τῆς ἀναστάσεως τοῦ γένους, παλαιόντας μέχρι τὸ τέλος τὸ ἀθάνατο αὐτὸ παλληκάρι, στήθος πρὸς στήθος, μετὰ μύριες ἀντιξοότητες, κινδύνους καὶ ἀπαγορευθεύσεις.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

ΟΡΓΙΑ ΚΑΙ ΜΙΣΑΛΛΟΔΟΞΙΑ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΑΡΤΑ

ΚΩΣΤΑ ΧΑΡ. ΒΑΓΙΑ

Οι δύο συνοδικές αποφάσεις που δημοσιεύουμε, παρουσιάζουν έντελώς ξεχωριστό ενδιαφέρον, γιατί δεν αναφέρονται σε αυστηρώς εκκλησιαστικά ζητήματα, αλλά σε ζητήματα στα οποία προέχει έντονα ο κοινωνικός χαρακτήρας.

Στην ΡΝΔ' (ΡΣΓ') πατριαρχική συνοδική απόφαση γίνεται λόγος για τα όργια των καλογήρων και καλογρηών μέσα στην Άρτα. Η φράσις «...ιερομοναχοί τε και μοναχοί, εισερχόμενοι εν τῇ πόλει ταύτη Ἄρτης και περινοστοῦντες εν αὐτῇ καθ' ἑκάστην, αὐθαδῶς και ἀδεῶς ἐσθίουσι και πίνουσι μετὰ γυναικῶν και παιδῶν και πολλάκις εὐρίσκονται συμφθειρόμενοι και αἰσχροῦς μιγνύμενοι, οὐ μόνον μετὰ κοσμικῶν γυναικῶν ἀλλὰ και μετὰ μοναζουσῶν και ὅτι πολλαὶ γυναῖκες κοσμικαὶ και μοναζουσαι εἰσερχόμεναι ἐν τοῖς ἀνδρώοις μοναστηρίοις εὐρίσκονται κοιμώμεναι ἐκεῖσαι νύκτας πολλάς, μήτε Θεὸν φοβούμεναι, μήτε ἀνθρώποις εὐλαβούμεναι», φανερώνει τὸ μέγεθος τῆς διαφθορᾶς στὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνα. Οἱ συστάσεις τοῦ τότε μητροπολίτου τῆς Ἄρτας και ἡ έντονη ἀντίδραση τῶν κληρικῶν τῆς πόλης, δὲν ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα, γι' αὐτὸ και ἡ ὑπόθεση ἔφτασε στὸν Πατριάρχη, ὁ ὁποῖος ἀναγκάζεται νὰ λάβῃ αὐστηρὰ μέτρα, νὰ διατάξῃ νὰ κλείσουν ὅλες οἱ πόρτες τῶν μοναστηριῶν ἐκτὸς ἀπὸ μία, νὰ τοποθετηθοῦν φρουροὶ γέροὶ καλόγηροὶ κλπ.

Στὴν ΣΑΖ' (ΣΜΣΤ') πατριαρχική απόφαση γίνεται λόγος για τὸ ἄν πρέπει οἱ καθολικοὶ τῆς Ἄρτας νὰ κοινωνοῦν στὶς ὀρθόδοξες ἐκκλησίες και νὰ θάβωνται στὰ νεκροταφεῖα τῶν ὀρθοδόξων. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Πατριαρχείου εἶναι ἀρνητική... Θριαμβεῦει ἔτσι ἡ μισαλλοδοξία.

Οἱ δύο αὐτὲς πατριαρχικὲς ἀποφάσεις που ἀφοροῦν τὴν Ἄρτα τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνα και τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνα, ἔχουν ἰδιαίτερη ἀξία, γι' αὐτὸ και κρίναμε σκόπιμο νὰ τὶς δημοσιεύσουμε.

Α' Η ΡΝΔ' (ΡΕΓ') ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΙΣ

τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίας⁽¹⁾ τοῦ Τρανοῦ (1572—1595)

Τῷ Ναυπάκτου⁽²⁾ διὰ τοὺς ἱερομονάχους και τὰς μοναχάς.

Τῆς ἡμῶν μετριότητος συνοδικῆς προκαθημένης, συνεδριαζόντων αὐτῇ τοῦ τε Ἀλεξανδρείας Μελετίου, και τοῦ Ἱεροσολύμων Σωφρονίου, και μητροπολιτῶν

1. Ὁ Ἱερεμίας Β' ὁ Τρανοῦ ἐπατριάρχευσε κατὰ τὰ ἔτη 1572—1579, 1580—1584, 1587—1595. Κοίτ.:—Π. ΓΕΔΕΩΝ, Πατριαρχ. πίνακες σ. 518, 524, 531.—Μητροπολ. Σάφρωνδων ΓΕΡΜΑΝΟΥ, Συμβολὴ εἰς τοὺς Πατριαρχ. καταλόγους σ. 48—60,—Κ. ΣΑΘΑ, Βι-

καὶ ἐπισκόπων, καὶ κληρικῶν, πρὸ ταῖς ἄλλαις ἐκκλησιαστικαῖς καὶ κοιναῖς ὑποθέσεσιν ἤχθη εἰς μέσον καὶ ἀναφορὰ πεμφθεῖσα παρὰ τῶν τῆς Ἁρτης κληρικῶν⁽³⁾ ἐνυπόγραφος, ἣτις ἀριδῆλως καὶ καθαρῶς διηγουμένη τάδε ἐφαίνεται· ὅτι οἱ ἐν τοῖς θείοις καὶ σεβασμίοις πατριαρχικοῖς σταυροπηγίοις καὶ τοῖς λοιποῖς μοναστηρίοις ἱερομόναχοί τε καὶ μοναχοί, εἰσερχόμενοι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἁρτης καὶ περινοστοῦντες ἐν αὐτῇ καθ' ἑκάστην, αὐθαδῶς καὶ ἀδεῶς ἐσθίουσι καὶ πίνουσι μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων, καὶ πολλάκις εὐρίσκονται συμφθειρόμενοι καὶ αἰσχροῦς μυνόμενοι, οὐ μόνον μετὰ κοσμικῶν γυναικῶν ἀλλὰ καὶ μετὰ μοναζουσῶν καὶ ὅτι πολλαὶ γυναῖκες κοσμικαὶ καὶ μονάζουσαι εἰσερχόμεναι ἐν τοῖς ἀνδρώοις μοναστηρίοις εὐρίσκονται κοιμώμεναι ἐκεῖσε νύκτας πολλάς, μῆτε Θεὸν φοβοῦμεναι, μῆτε ἀνθρώποις εὐλαβοῦμεναι, ἀλλὰ καὶ πολλάκις τοῦ ἱεροτάτου μητροπολίτου Ναυπάκτου τὸ τοιοῦτον αἰσχρὸν κωλύσαι βουλευθέντος, πολλοὶ τῶν ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν ἐκείνων καὶ ἄλλων προσώπων, κατέδωκαν αὐτὸν τε καὶ τὸν ὀσιώτατον κυρ—Νήφωνα καὶ ἔξαρχον καὶ μεγάλως ἐζημίωσαν αὐτούς, θέλοντες αἰεὶ ποιεῖν τὰ μὴ ἀνήκοντα καὶ προσήκοντα τοῖς μοναχοῖς, καταφρονοῦντες τῶν θείων νόμων τε καὶ κανόνων, πρόσκομμα καὶ ζημίαν καὶ ψυχικὴν βλάβην προξενούντες τοῖς ἀπλουστέροις, τοῖς τε ἱερωμένοις καὶ κληρικοῖς.

Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἔχοντος τοῦ ἀληθοῦς, ἡ μετριότης ἡμῶν χρέος ὀφειλόμενον ἔχουσα τὰ μὲν ψυχοβλαβῆ πάντα ὡς οἶόν τε ἀποσκορακίζειν, καὶ τοὺς ταῦτα ἐργαζόμενους προσηκούση παιδεία καθυποβάλλειν, τοὺς δ' ἐναρέτους ἀνδρας καὶ σώφρονας τιμᾶν καὶ ἀγαπᾶν, ὡς εὐλογον, γράφουσα συνοδικῶς ἀποφαίνεται κατὰ τὸν κανόνα τῆς Σ' Συνόδου οὐκ εἰσελεύσεται, φησίν, οὔτε γυνή, παντάπασιν εἰς ἀνδρῶν μοναστήριον, οὔτε ἀνὴρ εἰς γυναικεῖον, ἀλλ' οὐδὲ πολλάς εἶναι τὰς εἰς τὸ μοναστήριον εἰσόδους· ἀλλὰ μίαν ἢ δύο τυχόν, ἐφιστᾶναι τῇ πύλῃ ἀνδρας γεγηρακότας καὶ σώφρονας, οἵπερ οὔτε ταῖς μοναχαῖς συγχωρήσουσι ἐκφοιτᾶν τῷ μοναστηρίῳ χωρὶς γνώμης τοῦ ἡγουμένου, οὔτε τοῖς ἔξωθεν ἀδεῶς γίνεσθαι κατὰ τὸ μοναστήριον νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν· καὶ μῆτε μοναχοί, μῆτε μονάστριαι κατὰ τὰς πόλεις περιερχέσθωσαν καὶ εἰ τις τῶν μοναχῶν τὸ μοναστήριον καταλιπὼν εἰς κοσμικὸν μετέλθοι βίον, οὗτος τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀξίας γυμνωθεὶς πρὸς τοῦ ἐγχωρίου ἐπισκόπου καὶ παιδευόμενος εἰς τὸ μοναστήριον ἄκων ἐμβαλλέσθω· καὶ διὰ τοῦ παρόντος ἐντέλλεται ἀποφασιστικοῦ γράμματος, ἵνα ὅστις τῶν ἱερομονάχων ἢ τῶν μοναχῶν καταλιμπάνων τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μονήν, ἐν ἣ ὑπετάγηζῆν, εἰσέρχεται πάλιν εἰς τὸν κόσμον τὰ ἄσεμνα καὶ ἄθεσμα ἐργαζόμενος καὶ πρόσκομμα καὶ ἀπώλειαν προξενεῖ τοῖς χριστιανοῖς, ὁ τοιοῦτος, εἰ μὲν ἱερομένος ἀργὸς καὶ ὁ δεχόμενος αὐτὸν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἀνὴρ ἢ γυνή καὶ ὁ ἔχων καὶ τιμᾶν αὐτὸν ὡς ἱερομόναχον, ἀφωρισμένος· εἰ δὲ μοναχὸς ἀφωρισμένος, ἕως οὗ εἰς τὴν μονὴν ἀπέλθῃ ἐν ἣ ἐτάχθη. ἀλλὰ καὶ ὅποια γυνή, μοναχή καὶ κοσμική, εἰσέλθῃ ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ μοναστήρια

βιογραφ. Σχεδιάσμα περὶ Ἱερεμίου τοῦ Β' Ἀθήναι 1870, —ΑΔΑΜ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, Θρακικά 6, (1935) σ. 182. Ὁ Ἱερεμίας Β' ἐπισκέφθηκε τὴν Ἁρτα τὸ 1578, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ πρωτονατάρου τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως Θεοδ. Ζυγομαλά πρὸς τὸν Μαρτίνου Κρούσιο (MARTINI CRUSII, TURCOGRAECIA, BASILIAE 1584, σελ. 458) καὶ ἀπὸ ἐνθύμησι πού σώζεται στὸν ὑπ' ἀριθ. 95 (φ. 2α) κώδικα τῆς συλλογῆς Ἀλεξίου Κολλυβά (ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Χρονικὰ σημειώματα ἐξ Ἡπείρου, Ν. Ἑλληνομν. ΙΓ, 1916, σ. 134), πού ἔχει ἔτσι: 1653 Μαρτίου 15, γράφω ὅσα εὐρέθησαν γραμμένα εἰς τὸ χαρτὶ τοῦ μακαρίτου Χριστοῦ Χαηκάλη, παλαιὰ γεγεννημένα «ζπιστ ἐν μηνὶ Ἀπριλλίῳ ἰστ ἦλθεν ὁ κυρ—Ἱερεμίας ὁ Πατριάρχης εἰς τὴν Ἁρταν».

2. Ἀπευθύνεται στὸν μητροπολίτη Ναυπάκτου, ὁ ὁποῖος ἦταν σύγχρονος καὶ μητροπολίτης Ἁρτας. Ἀπὸ τὸ 1367 μέχρι τὸ 1808 ἡ μητρόπολις Ναυπάκτου καὶ Ἁρτης εἶχε τὴν ἕδρα τῆς στήν Ἁρτα (κοίτ.: Σερ. Ξενόπουλου «Δοκίμιον περὶ Ἁρτης». ἔκδ. 1962, σελ. 119—123, σημ. 46).

3. Ἀπὸ τὴν ὅλη διατύπωση τοῦ ἐγγράφου προκύπτει ὅτι τόσο ὁ μητροπολίτης, ὅσο καὶ οἱ κληρικοὶ τῆς Ἁρτας εἶχαν ἐξεγερθῆ γιὰ τὴν συμπεριφορὰ τῶν μοναχῶν.

καὶ κοιμηθῆ ἑκεῖ νύκτα, ἀφωρισμένη· ἔχοντος ἄδειαν τοῦ Ναυπάκτου παραδοῦναι αὐτοῦς, ὡς ἂν τιμωρηθῶσι καὶ (ποινήν;) ἱκανὴν δῶσιν· ἀλλὰ καὶ οἱ σκάνδαλόν τι προξενῆσαι ἐθελήσοντες τῷ ἀρχιερεῖ, ἢ ἄλλως συναινούντες τοῖς τοιοῦτοις ἀφωρισμένοι κλπ.

Β' Η ΣΛΖ' (ΣΜΣΤ') ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΙΣ

τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίας (4) τοῦ ἀπὸ Καισαρείας
Ἐπιστολὴ συνοδικὴ ἀποκριτικὴ πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ἄρτης, ὅπου
τοὺς ἐκεῖ Φραντζέζους (5) κλπ.

Ἐρεμίας ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κων)πόλεως Νέας Ρώμης καὶ Οἰκου-
μενικὸς Πατριάρχης.

Κοινὴν ὑμῶν ἀναφορὰν ἐλάβομεν, δι' ἧς προβάλλετε, περὶ τινος συνηθείας, ὅπου εἰσέφρησεν εἰς τὰ αὐτόθι, καὶ ἐρωτᾶτε, ζητοῦντες παρ' ἡμῶν καὶ τῆς περὶ ἡμᾶς τῶν συναδελφῶν ἀρχιερέων συνόδου τὸ ποιητέον· τὸ περὶ συνηθείας πρόβλημα εἶναι τοιοῦτον· Φραντζέζοι, δηλαδὴ δυτικοί, εὐρισκόμενοι αὐτόθι, θέλουσι νὰ ἐξομολογῶνται ἀπὸ ὀρθοδόξους ἱερεῖς καὶ νὰ μεταλαμβάνουσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἐμμένοντες τοῖς δυτικοῖς αὐτῶν δόγμασι, καὶ ταφῆς καὶ ἀξιῶντες ἀποθνήσκοντες καὶ τινες αὐτῶν νὰ θάπτωνται ἐνδον τοῦ ναοῦ (6) τὸ ὁποῖον προξενεῖ, ὡς λέγετε, σκάνδαλον πρὸς ὑμᾶς οὐ μικρὸν καὶ ταραχὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν καὶ διὰ τοῦτο ζητεῖτε τὴν περὶ τούτου ἀπόφασιν παρὰ τῆς καθ' ἡμᾶς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Τούτου χάριν ἀποκρινόμενοι ὑμῖν, διὰ τῆς παρουσίας ἡμετέρας πατριαρχικῆς συνοδικῆς ἐπιστολῆς, λέγομεν ἐκεῖνο, ὅπου εἶναι καὶ γνωστὸ τοῖς πᾶσι καὶ εὐλογον, ἤγουν ἐὰν θελήσουν οἱ τοιοῦτοι Φράγκοι δυτικοὶ νὰ παραιτήσων τὴν λατινικὴν δόξαν, ἣτοι τὸ λατινικὸν φρόνημα καὶ νὰ ἀποδεχθῶν τὴν πίστιν καὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς ἡμετέρας Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, τότε ἀνεμποδίστως καὶ ἐξομολογῶνται παρ' ὑμῖν τοῖς ὀρθοδόξοις ἱερεῦσι, καὶ μεταλαμβάνουσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ ἐνταφιάζονται· εἰ δὲ καὶ μένουσιν εἰς τὴν θρησκείαν τους, πρέπει νὰ ἦναι ἀκοινωνητοί, ὅτι ἡ αὐτὴ ἐξομολόγησις καὶ τὸ αὐτὸ ποτήριον τοὺς κοινωνοῦντας ὁμοφρονοῦντας εἶναι βούλονται, οὐχὶ ἀλλοτρίους· τὰ ἀλλότρια καὶ γὰρ ἀκοινωνήτα εἰσί· καὶ «ὄ μὴ ὦν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστὶ»(?) τὸ ἱερὸν λέγει εὐαγγέλιον καὶ «ὄ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκορπίζει». Ἐπεὶ οὖν πρὸ χρόνων πολλῶν τὸ ἄθροισμα τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀπεσχίσθη ἐκ τῆς τῶν τεσσάρων ἁγίων πατριαρχῶν πνευματικῆς κοινω-
νίας καὶ ἀπεσχισθῆ, καὶ προσέθηκε δόγματα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ὀρθοδόξων ἀλλότρια, διὰ τοῦτο ἀκοινωνητοὶ ὑπάρχουσιν ἡμῖν τοῖς ὀρθοδόξοις· τὰ γὰρ ἠνωμένα καὶ κοινωνοῦντα ἀλλήλοις, δὲν εἶναι διηρημένα καὶ ἐτερόφρονα καὶ τὰ διηρημένα δὲν εἶναι ἠνωμένα καὶ ὁμοφρονοῦντα· καὶ ἅς ματαιολογῶσιν οἱ δυτικοὶ ἐτερόφρονες, ἀποσχισθέντες τῆς καθολικῆς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίας ὅσα θέλουσι.

Ταῦτα περὶ τοῦ προβλήματος ὑμῶν καὶ ἐρωτήματος, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ ἡ εὐχὴ καὶ ἡ εὐλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἶη μετὰ πάντων ὑμῶν.

αψκδ' (1724)

4. Ὁ Ἱερεμίας ὁ ἀπὸ Καισαρείας ἐπατριάρχευσε ἀπὸ τὸ 1716. Τὸ 1718 φυλακίστηκε στὴν Ἀδριανούπολη καὶ τὸ 1720 στὴν Κωνσταντινούπολη, κατηγορούμενος γιὰ συνεννοήσεις μὲ τοὺς ῥώσους. Ἐπανῆλθε, ἀλλὰ τὸ 1727 καθαιρέθηκε. Τὸ 1733 ἐπανῆλθε στὸ θρόνο. Μετὰ 7μηνο ἐπάθε ἡμιπληγία. Πέθανε τὸ 1735.

5. Στις ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα ὑπῆρχαν στὴν Ἄρτα πολλοὶ ἐτερόδοξοι, γιὰτὶ ὑπῆρχαν ἐμπορικὲς σχέσεις μὲ τὴν Ἰταλία, τὴ Γαλλία καὶ ἄλλες δυτικὲς χώρες. Ὑπῆρχαν ἐπίσης στὴν Ἄρτα ὑποπροξενεῖα αὐτῶν τῶν χωρῶν.

6. Εἶναι γνωστὸ πὼς μέχρι τὸ 1894 ἡ ταφὴ τῶν νεκρῶν γινόταν στοὺς περιβόλους τῶν ναῶν. Τὸ 1894 ἄρχισε ἡ ταφὴ στὸ νεκροταφεῖο.

7. Ἡ μισαλλοδαξία δὲν ἐπικρατοῦσε τότε μόνον ἀνάμεσα στὸ λαό, ἀλλὰ καὶ στὴν κορυφὴ τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ Σύνοδος ἐπιστρατεύουν τὸ «ὄ μὴ μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστὶ», ξεχνοῦν ὅμως ἄλλες ἀντίθετες παραγγέλεις τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΧΟΡΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΠ. ΒΑΣΤΑΡΟΥΧΑ

Πενήντα χρόνια κι' άπάνω πέρασαν, ένας κόσμος πού χάθηκε και λησμονήθηκε, μιá παλιή ιστορία, μιá άλλη εποχή.

Ή Άρτα με τὰ παλιὰ σπίτια, τις άπέραντες αὐλές με τις άλλάνες γιομάτες λογίων - λογίων λουλούδια, τὰ ξύλινα καφάσια τών παραθυριών με τούς πο-

λύχρωμους φεγγίτες, τὴν υάλωφραχτη κρεββάτα, τὸν μουσαφιρ ὄντᾶ⁽¹⁾, τὸ χειμωνιάτικο με τὰ τεράστια ντιβάνια, τὰ πανέμορφα κορφοντούλαπα και τὸ μεγάλο τζάκι πού τις χειμωνιάτικες νύχτες τριζοβολοῦσε ἡ φωτιά και μᾶς μάζευε ἡ μάνα να μᾶς πῆ «για τὸ βασιλοπούλο πού σκότωσε τὸν δράκοντα κι' ἔσωσε τὴν πεντάμορφη, για τὴ βασιλοπούλα πού τὴν μαρμάρωσε ἡ κακιὰ μάγισσα...», τὸ ξύλινο σκαλισμένο ντιβάνι με τὸν περίφημο κουμπέ, τούς μασαντράδες πού ἐναποθήκευαν τὰ τρόφιμα ὅλης τῆς χρονιάς, τὰ χαγιάτια με τις καμάρες... Κι' ὅλα αὐτὰ τᾶκρυβε μιὰ μεγάλη δίφυλλη δξόπορτα, φτιαγμένη ἀπὸ ἄγριες πλανισμένες σανίδες καρφωμένες με καρφιά γύφτικα, πού στὴν ἄκρη εἶχαν στρογγυλά μεγάλα κεφάλια. Σὲ κάθε φύλλο τῆς δξόπορτας κρέμονταν ἀπὸ μιὰ μεγάλη κρικέλλα χάλκινη κεντημένη, για να χτυπᾶν οἱ μουσαφιρηδες. Ἀπὸ τὴν μιὰ και τὴν ἄλλη μεριά τῆς πόρτας ἦταν πεζούλια, για να ξεποστένουν οἱ διαβάτες και οἱ νοικοκυραῖοι. Εἶχε πολλὰ τέτοια σπίτια ἡ Άρτα τότες· τὰ περισσότερα ἦταν στὴ συνοικία τοῦ Ἁγίου Νικολάου και στὴ Μητρόπολη.

Νομίζω πὼς ἂν κάνουμε ἕνα μικρὸ περίπατο γύρω ἀπὸ τὴν Άρτα, δὲν θὰ κουρασθοῦμε, γιατι εἶναι μικρὴ και σὲ ἔκταση και σὲ πληθυσμό. Ἔχει μόλις πέντε χιλιάδες κατοίκους.

Ἀρχίζει ἀπὸ τούς ἁγίους Θεοδώρους με δυὸ μονάχα σπίτια, τοῦ Τζουμάκα και τοῦ Παπαστάμου. Βορειότερα ἡ ἁγία Φανερωμένη, ἀπὸ κάτω τὸ λευκαροτόπι τοῦ Μπέλλου, τὸ σπίτι τοῦ Παπαγιαννάκη, τὸ Ἡρώον ἀπὸ πάνω και ὁ μύλος τοῦ Κατσίκα ἀπὸ κάτω. Πιὸ πέρα ὁ φόρος (διόδια), τὸ σκοπευτήριο και οἱ ἀποθήκες τοῦ στρατοῦ. Σὲ ὅλη τὴ βαλαώρα τῆς Περάνθης, πού σήμερα υπάρχουν χιλιάδες διόροφα και τριόροφα σπίτια, εἶναι ζήτημα ἂν ἦταν καμμιά πενηνταριά ἀχυροκαλύβες, πού φιλοξενοῦσαν τὸ χειμῶνα μικροκτηνοτρόφους ἀπὸ τὰ δρεινὰ χωριά.

Ἡ κυρία πόλις ἀρχιζε ἀπὸ τὰ Δαφνείικα, Τριγκερέικα, Ψαθείικα, ἀπὸ πάνω ὁ Ἄμυντικός Στρατώνας, ἀπὸ κάτω ἡ Παρηγορίτσα με τὰ περίφημα κελλιά της γεμάτα οικογένειες. Πιὸ πέρα τὸ σπίτι τοῦ Μπούρμπουλα πού ἦταν και μπακάλικο κι' ἄλλα τριάντα σπίτια, ἀπὸ πάνω ὁ Ἄνεμόμυλος με τὴν Ἀϊδήτρα, ἀπὸ κάτω τὸ καφενεῖο τοῦ Μπαϊκούση, πέντ' ἕξι σπίτια, τὸ γυμναστήριο, τὰ χαγιάτια με τὰ γύφτικα, τὰ καλαθάδικα και τὸ μεγάλο χάνι τῆς κάτω Παναγιᾶς. Στὸν

1. Ξενώνας.

χώρο αὐτὸν σήμερον εἶναι κτισμένα τὰ γυμνάσια καὶ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Πίσω ἀπὸ τὸ χάνι ἦταν τὸ περιβόλι καὶ τὸ σπίτι τοῦ Μπόρου, ποὺ ἀργότερα ἔγινε Μονοπώλειο. Μετὰ τὸ χάνι ἦταν ὁ δρόμος ποὺ φέρνει στοὺς μύλους καὶ τελείωνε—τότε—στὸ σπίτι τοῦ Μανάντερου.

Συνέχεια μὲ τὸν δρόμο ἦταν μιὰ μεγάλη ἔκτασις, τὰ τουρκομνήματα. Μὲ τὰ δυὸ τζαμιὰ τοῦ ὁ τόπος αὐτὸς λέγονταν τεκὲς (ιερός χώρος). Στὴν ἔκτασι αὐτῆ σήμερον εἶναι κτισμένα τὰ μαγαζεῖα τῶν κληρονόμων Εὐαγγέλου Γαρουφαλιᾶ, ἢ πλατεῖα Κιλκίς καὶ τὰ σπίτια τῆς κάτω πόλεως. Ὅλος αὐτὸς ὁ τόπος περιῆλθε στὸν Μάρκο Γαρουφαλιᾶ ἀπὸ ἀγορὰ καὶ τὸν μεταβίβασε τὸ 1906 στὸν ἀδελφὸ του Εὐάγγελου ἀντὶ 6.800 δραχ. τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τριακόσιες περίπου λίρες.

Συνέχεια ἦταν οἱ ἀποθηκὲς Κωνσταντίνου καὶ Χαριλάου Κασίμη, τρία τέσσαρα ἰσόγεια καὶ τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ περιφημοῦ προύχοντα Κομπότη⁽²⁾ ποὺ σήμερον εἶναι ἰδιοκτησία τῶν κληρονόμων Ἀριστοτέλους Χριστογιώργου. Ἀνατολικότερα ἦταν καμμιά δεκαριά ἀνώγεια σπίτια, ἢ Ἁγία Θεοδώρα, τὰ κελλιά τῆς ἁγίας, τὸ μεγάλο νοσοκομεῖο—ἐρείπιο πλέον—, μὲ ἓνα τζαμι πῶς κάτω πρὸς τὸ ποτάμι. Ἡ συνοικία τῆς Ἁγίας Θεοδώρας ἦταν ἀπὸ τὶς πυκνοκατοικημένες.

Ἀκολουθοῦσαν ἢ συνοικία τοῦ Ἁγίου Νικολάου μὲ ἀρκετὰ μεγάλα σπίτια, τὸ Τουρκοπάζαρο, πίσω ἀπὸ τὴ σημερινὴ λαϊκὴ ἀγορὰ μὲ κάμποσα μαγαζιά καὶ ἀρκετὰ σπίτια, οἱ Ταμπασιᾶδες, ὅπου ὑπῆρχε μιὰ ἀνθοῦσα βιοτεχνία τότες, ἢ συνοικία τῆς Μητροπόλεως μὲ τὴν περίφημη Μητρόπολη, ἢ πλατεῖα Ὁρολογίου μὲ τὸ βενετσιάνικο ρολόγι μπροστὰ ἀπὸ τὸ κάστρο, τὸ Καπνοκοπτήριο—μεγάλον κτίριον—ἀκριβῶς ἐκεῖ ποὺ εἶναι σήμερον ἡ πρυτομὴ τοῦ Μακρυγιάννη. Κι' ἔρχονταν ἀνατολικότερα ἢ Συναγωγὴ, οἱ ἐβραϊκὲς συνοικίαι, ὅπου σήμερον εἶναι οἱ δρόμοι Φιλελλήνων, Μακρυγιάννη, Ἀμβρακίας, οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι μὲ τὰ κτίσματά τους ὅπως ἀκριβῶς εἶναι σήμερον, ὁ Αἰγιάννης καὶ ἀπέναντι τὸ Ὑποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς ὅπου σήμερον τὰ Δικαστήρια, ἢ συνοικία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μὲ δυὸ σειρὰς σπίτια ἀπὸ τὸ ἀπάνω μέρος καὶ τὰ ξακουσμένα Βελούχια (ἐξοχικά) ποὺ ἔτρωγαν τὸ συριανὸ τους (λουκοῦμι) ἢ ἔπιναν τὸ ροσόλι τους διὰν ἔβγαιναν περίπατο οἱ νοικοκυραῖοι. Ἐνα τζαμι ἀκόμα ἦταν ἐκεῖ ὅπου σήμερον τὸ σπίτι τοῦ δικηγόρου Δημ. Κονταξῆ. Τέλος ὑπῆρχαν καὶ οἱ συνοικίαι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, τῆς Ἁγίας Σοφίας, τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Παντοκράτορος.

Αὕτη ἦταν ἢ Ἄρτα τότες καὶ τὰ σπίτια τῆς δὲν πρέπει νὰ πέρασαν τὰ 1200. Ὁ περίπατος τῶν Ἀρτινῶν γινόταν ὡς τὶς μεγάλες πέτρες τῶν Ἁγίων Θεοδώρων καὶ σὲ ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις πήγαιναν μακρότερα, σὰν τὴν Καθαρὴ Δευτέρα νὰ ποῦμε ἢ τὴν Πρωτομαγιά. Σπάνια ἀνέβαιναν στὸν ἀμυντικὸν στρατῶνα, σπανιώτερα ἔφταναν ὡς τὴν Κάτω Παναγιὰ κι' ὡς τὰ μέσα τοῦ γεφυριοῦ, γιὰτὶ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἦταν τούρκικο.

Ἐλπίζω νὰ μὴ σᾶς κούρασα, ὁ περίπατός μας τελείωσε. Παρ' ὄλο ὅμως ποὺ δὲν ἔχει περισσότερους ἀπὸ πέντε χιλιάδες κατοίκους ἢ τότε Ἄρτα, ὅμως εἶναι ἢ τρίτη πόλις τῆς Ἑλλάδος—ὑστερα ἀπὸ τὴν Ἀθῆνα καὶ τὴν Πάτρα—ποὺ ἄνοιξε χοροδιδασκαλεῖο καὶ τὴ δόξα τῆς αὐτῆς τὴν χρωστάει στὸν μακαρίτη πλέον Γιώργου Παλάντζα, περίφημο τύπο. «Δάσκαλο» τὸν ξέραμε καὶ τὸν φωνάζαμε.

Τὸ πρῶτον χοροδιδασκαλεῖο ἄνοιξε τὸν Μάϊον τοῦ 1909 καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸ σπίτι τοῦ Ἀαρῶν, στὴν ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ Φιλελλήνων, μὲ χοροδιδάσκαλον κι' ἐπιχειρηματίαν τὸν Ἰωάννην Χρυσανθακόπουλον. «Οἱ πρῶτοι ἐντρύφησαντες εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Τερψιχόρης καὶ μυηθέντες εἰς τὰ ἄδρυτα τοῦ χοροῦ», ὅπως συνήθιζε νὰ λέγῃ ὁ Γιώργος Παλάντζας, ὁ «Δάσκαλος»—ἔτσι θὰ τὸν λέμε στὸ ἐ-

2. Μεγάλῃ οἰκογένειᾳ τῆς Ἄρτας. Τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Μακρυγιάννης στὰ «Ἀπομνημονεύματά» του.

ξῆς—ἦταν οἱ : Γιώργος Παλάντζας, Δημήτριος Τσιολιάς, Γούλας Γάτσιος, Θωμᾶς Καζαμίας, Ἰωάννης Κόντης, Νικόλας Καλλέλης, Εὐστράτιος Ἐλαφρός, Ἀντώνιος Γαρουφαλιάς, Ἰωάννης Στατηρᾶς, ὄλοι μακαρίτες. Βοηθὸς τοῦ Χρυσανθάκοπουλου ἦταν φυσικὰ ὁ Δάσκαλος. Ἡ διδασκαλία γινόταν κατ' οἶκον ὑπὸ τοὺς ἤχους τοῦ μαντολίνου—ἀγνώστου εἴδους ἕως τότε στὴν Ἄρτα—ποὺ εἰσήγαγε ἐκ Κερκύρας ὁ μουσικοδιδάσκαλος Ρομποτῆς, ποὺ ἄφησε ἀγαθοτάτην ἀνάμνησιν. Μαθηταὶ τοῦ Ρομποτῆ ὑπῆρξαν οἱ περίφημοι ἀρτινοὶ μουσικοὶ καὶ καθηγηταὶ τοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν Μάγγος, Μαγγίνας, Μπουῦλκος, Μανάντερος κ' ἄλλοι.

Τότε στὸ σπίτι τοῦ ὑπουργοῦ καὶ βουλευτοῦ Ἄρτης Κωστῆ Καραπάνου—ὄπου σήμερα τὸ νέο κτίριο ἀδελφῶν Κουτσούμπα—ἐδόθη χορὸς ὑπὸ τοῦ Χέλμη, διευθυντοῦ τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων τοῦ Καραπάνου καὶ πατρὸς τοῦ τῶως Διοικητοῦ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης Δημ. Χέλμη. Εἰς τὸν χορὸν αὐτὸν ὁ Δάσκαλος—ὄπως μᾶς διηγείτο—μπήκε κρυφὰ ὡς μουσικὸς γιὰ νὰ πάρῃ μαθήματα. Ἐχορεύθησαν βάλς, πόλκες, μαζοῦρκες, σοτίς. Τὶς καντριλίες καὶ τοὺς λανσέδες διηθύνεν ὁ συμβολαιογράφος Ἀ. Μυλωνᾶς, περίφημος τύπος κ' αὐτός.

Ὁ Δάσκαλος ἐπὶ τρία χρόνια ἐδίδασκε χορὸ στὰ σπίτια. Τὸ 1912 ἄνοιξε τὸ πρῶτο του χοροδιδασκαλεῖο κάτω ἀπὸ τὸ σπίτι τῶν κληρονόμων Σπυρ. Μιχάλη. Πρῶτοι μαθηταὶ του, ὡς ἐπισήμου πλέον χοροδιδασκάλου, ἦσαν ὁ ἱατρὸς Χρήστος Βαλίνος, Σωτήριος Στατηρᾶς, Χαράλαμπος Τσέτης, Δημήτριος Ράγκας, Ἀπόστολος Τσέτης. Τὸ 1914 πῆγε στὴ Γαλλία καὶ γύρισε μὲ δίπλωμα χοροδιδασκάλου καὶ χορογράφου. Τὸ 1915 ἀνοίγει νέο χοροδιδασκαλεῖο στὸ χάνι τοῦ Παπαδοπούλου, πατέρα τοῦ συγγραφέα Μιχ. Περάνθη, ὄπου σήμερα εἶναι τὸ σπίτι τοῦ Κ. Ἡρακλῆ.

Στρατεύεται, ἀπολύεται, ἀνοίγει νέο χοροδιδασκαλεῖο στὸ πανδοχεῖο τοῦ Γεωργοπούλου. Τὸ 1916 ἐπιστρέφει πάλι στὸ χάνι τοῦ Παπαδοπούλου. Εἶχε ὅπως βλέπουμε ἀδυναμία στὰ χάνια ὁ δάσκαλος.

Ἡ διδασκαλία ἐγίνετο ὑπὸ τοὺς ἤχους τοῦ πιάνου ποὺ ἔπαιζε ὁ ἀδελφός του Θεοχάρης. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του τὸ 1918, ἔφερε τὴν περίφημη ρομβία του ποὺ «στοίχειωσε». Ἡ ρομβία εἶχε τρεῖς κυλίνδρους, ὁ κάθε κύλινδρος εἶχε δέκα τραγούδια. Ὅλοι μας ἀπὸ τὰ χορευτικὰ τραγούδια τῆς ρομβίας μάθαμε νὰ σέρνουμε τὰ βήματά μας στοὺς λανσέδες, στὰ βάλς, στὰ γκαλόπ, στίς μαζοῦρκες, στίς πόλκες, στὰ σοτίς, στίς καντριλίες καὶ σὲ πόσα ἄλλα, ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ θυμηθῶ. Οἱ σημερινοὶ παπουδες, γιαιγιάδες καὶ μητέρες, ἀπὸ τὸ χοροδιδασκαλεῖο τοῦ Δάσκαλου πέρασαν, ποὺ συνέτεινε κ' αὐτὸ κάπως νὰ γνωρισθοῦν καὶ νὰ φτιάσουν οἰκογένειες. Ἐκεῖ διάβασαν τὰ περίφημα καὶ μοναδικὰ νομίζω στὸν κόσμον ἀποφθέγματα τοῦ Δασκάλου: «Πλάτωνος προσφυᾶ». Τὰ μεταφέρω ὅπως ἀκριβῶς τὰ εἶχε μὲ τὴν ὀρθογραφίαν των καὶ τὸ συντακτικὸ των, γραμμένα στοὺς τοίχους τοῦ χοροδιδασκαλεῖου, δίπλα ἀπὸ κάθε χορὸ. «Ὁ μὲν ἀπαιδευτὸς ἀχόρευτος ὑμῖν ἔσται. Ὁ δὲ πεπαιδευμένος ἱκανῶς κεχορευκότα θετέον». Δίπλα ἀπὸ τὴν Μαζοῦρκα ἔγραφε—στὸν τοῖχο βέβαια— «Τὰ ἀγαθὰ τοῦ χοροῦ 1ον ὁ χορὸς ἐξευγενίζει τὸν ἄνθρωπον, 2ον Δίδει θάρρος εἰς τοὺς δειλοὺς, 3ον Ἀναπτύσσει τὸ φρόνημα, 4ον Δυναμώνει τοὺς μῦς. 5ον Ἐλαφρύνει τὸν στόμαχον»! Κάτω ἀπὸ τὸ βάλς ἔγραφε «Τὸ κόσμημα τῆς νεολαίας 1ον ὁ Χορὸς, 2ον ἡ Μουσικὴ, 3ον ἡ Ποίησις, 4ον ἡ Ὀδική, 5ον ἡ Γυμναστικὴ. Κάτω ἀπὸ τὴν πόλκα ἔγραφε: προσόντα πρὸς ἐκμάθησιν χοροῦ 1ον ὁ ἔχων ὀξείαν ἀντίληψιν μουσικῆς, 2ον ὁ ἔχων σῶμα εὐλύγιστον καὶ κομψόν, 3ον ὁ ἔχων τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν του πρὸς τὰ ἔξω»! Τὸ τελευταῖον τὸ ἔγραφε γιὰτὶ ὁ Δάσκαλος εἶχε τὰ πόδια κυρτὰ καὶ πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἤθελε κάπως νὰ δικαιολογήσῃ τὸ μικρὸ αὐτὸ σωματικὸ ἐλάττωμα. Δίπλα ἀπὸ τὶς καντριλίες ἔγραφε: «Νέος δυνάμενος νὰ ἐκμάθῃ χορὸν καὶ ἀμελῶν αὐτὸν εἶναι ἀξιοκατάκριτος».

Δὲν ὑπῆρχε γωνία ἢ μέρος τοῦ τοίχου τῆς αἰθούσης τοῦ χοροδιδασκαλείου ποὺ νὰ μὴν εἶχε γραμμένο ἓνα ἀπὸ τὰ ἀμίμητα ἀποφθέγματα του. Παρ' ὅλα τὰ περιέργα καὶ ἀμίμητα αὐτά, ἐμεῖς τὸν σεβόμασταν, γιατί τὰ πίστευε. Ὅταν μᾶς ἔδειχνε τὰ βήματα τοῦ χοροῦ, νόμιζες πὼς λειτουργοῦσε. Ἦταν ἱεροτελεστία γιὰ τὸ δάσκαλο, δὲν σήκωνε κανένα ἄστειο. Ἄν ἔκανες ἀπόπειρα κάπως γιὰ ἄστειο, ἀμέσως σοῦ ἔδειχνε τὴν πόρτα τοῦ χοροδιδασκαλείου.

Ἀπὸ τὴν αἴθουσα τοῦ πανδοχείου μετέφερε τὸ χοροδιδασκαλεῖο στὴν αἴθουσα τῶν Ἐλεῶν τὸ 1935, δίπλα ἀπὸ τὴ σημερινὴ λαϊκὴ ἀγορά. Ἐκεῖ συνέχισε τὴ διδασκαλία τοῦ χοροῦ μέχρι πρὸς 6—7 ἐτῶν, ποὺ τὸ κτίριο κατεδαφίστηκε.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ χοροδιδασκαλείου τῆς Ἄρτας καὶ ὄχι τοῦ Δασκάλου, ποὺ ἄφησε μίαν ἐποχὴν, μίαν ἱστορίαν καὶ ἔδωσε ζωὴν εἰς τὴν Ἄρταν, προσέφερε χαρὰν, συνέτεινε νὰ γνωρισθοῦν οἱ νέοι καὶ οἱ νέες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ νὰ δημιουργήσουν εὐτυχισμένες οἰκογένειες.

Ὁ Δάσκαλος εἶχε ἐπιβληθῆ ὡς ἐπίσημος καὶ ἀναντικατάστατος τελετάρχης ὄλων τῶν μεγάλων ἐορτῶν καὶ τελετῶν τῆς πόλης μας.

Ἔχει πάρα πολλὰ ἀνέκδοτα, ἀγαθὰ βέβαια. Ἐνα μοῦ τὸ διηγήθηκε ὁ ἴδιος: «Τὴν Καθαρὴ Δευτέρα τοῦ 1917 πήγαμε μὲ τοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς φίλους στὴν Κάτω Παναγιὰ τὸ μοναστήρι νὰ κάνουμε κούλουμα. Πήγαμε καὶ τὸ πιάνο μαζί μας. Μόλις οἱ καλόγηροι εἶδαν τὸ πιάνο, ἔβαλαν τὶς φωνές. Ἦθελαν νὰ μᾶς διώξουν ἢ νὰ ἀφήσουμε τὸ πιάνο ὄξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι. Ἄν γινόταν αὐτό, θὰ χάλαγε βέβαια ὅλο τὸ γλέντι. Εὐτυχῶς τοὺς κατάφερα. Εἶπα στὸν ἀδελφό μου τὸν Θεοχάρη νὰ παίξῃ τὸ «ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ» καὶ τὸ «ἄξιον ἔστιν», ἡμεῖς δὲ ὅλοι μαζί ψέλναμε. Συγκινήθηκαν οἱ καὶ μένοι οἱ καλόγηροι καὶ μᾶς ἐπέτρεψαν νὰ γλεντήσουμε καὶ νὰ χορέψουμε ὑπὸ τοὺς ἤχους τοῦ πιάνου».

Κάποτε πιστεύω νὰ μ' ἀξιῶσῃ ἢ νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ ὁ χρόνος νὰ γράψω τὴν ἱστορία τοῦ Δασκάλου. Πέθανε τὸν Μάρτη τοῦ 1965 σὲ ἡλικία 85 ἐτῶν.

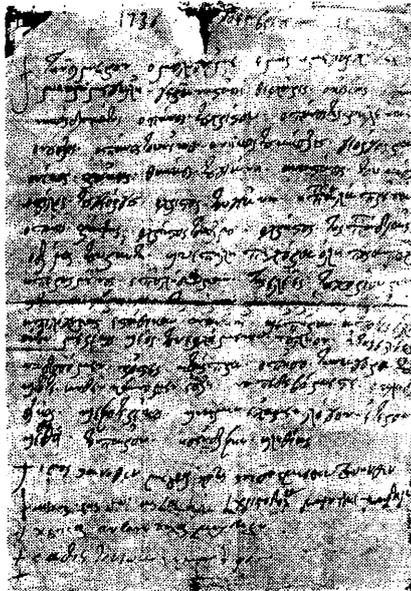
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΠ. ΒΑΣΤΑΡΟΥΧΑΣ

Σὲ νέο ποὺ θὰ ἔλθει ἐν γάμο

*Ὁ γυιὸς τοῦ Ρήγα ἐκίνησε νὰ πάει ν' ἀρραβωνιάσει,
μὲ τὸ σιδέρη τ' ἄλογο, μὲ τὴ χρυσῆ τὴ σέλλα.
Στὸ δρόμο ποὺ ἐπήγαινε, στὸ δρόμο ποὺ πηγαίνει,
μιὰ κόρη τοῦ ἀντικρίθηκε, μιὰ κόρη τοῦ μιλᾷει
κι' αὐτὸς τῆς ἀντιμίλησε: —Μιὰ κόρη πάω νὰ πάρω
κι' ἂν κατεβάσει ὁ Δούναβης καὶ πνίξει τὰ διοφύρια,
ἐγὼ ἔχω γοῖβαν ὄμορφο καλὸ καὶ παιχιδιάρη,
στὸ δαχτυλίδι νὰ διαβῆ, στὴ βέργα νὰ περάσει
καὶ εἰς τὸ ἀσπροκόκκινον νὰ διπλωθεῖ νὰ κάτσει.*

(Τζουμέρκων, ἀπὸ τὴ συλλογὴ Κ. Διαμάντη)

ΠΩΛΗΣΕΙΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 18^ο ΑΙΩΝΑ

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ Μ. ΚΟΝΤΟΧΡΗΣΤΟΥ

Δέν γινόταν μόνο δωρεές πρὸς τὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ μοναστήρια κατὰ τὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Γινόταν καὶ πολλές πωλήσεις. Στὶς περισσότερες περιπτώσεις, τόσο τῶν δωρεῶν, ὅσο καὶ τῶν πωλήσεων, πίσω ἀπὸ τὶς πράξεις αὐτὲς μεταβιβάσεως τῆς κυριότητος κρυβόταν ἢ προσπάθεια τῶν Ἑλλήνων (τῶν ραγιάδων), νὰ διαφυλάξουν τὶς περιουσίες τους ἀπὸ τὶς ἀρπακτικὲς διαθέσεις τοῦ δυνάστη. Ἔτσι οἱ περιουσίες τυπικὰ γινόταν ἐκκλησιαστικὲς ἢ μοναστη-

ριακὲς, στὴν πραγματικότητά δμως ἐξακολουθοῦσαν νὰ τὶς καλλιεργοῦν καὶ νὰ τὶς νέμονται οἱ παλαιοὶ ἰδιοκτῆτες.

Τὰ πέντε ἔγγραφα ποὺ δημοσιεύουμε παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ ἱστορικῆς, οἰκονομικῆς καὶ γλωσσικῆς πλευρᾶς.

***

† Ἀπόντος τοῦ πανιερωτάτου ἡμῶν ἀρχιερέως καὶ δεσπότη Ἁρτης κυρίου Παρθενίου παρεστάθησαν κατέμπροσθεν ἡμῶν τῶν ἐν τῷ παρόντι γράμματι ὑπογεγραμμένων ἐπιτρόπων καὶ κληρικῶν καὶ ἀρχόντων ἢ χώρα Μεγαρχῆτες ὄλοι ὁμοθυμαδόν, μεγάλοι καὶ μικροὶ ὅ,τε Ἀναστάσης Ἀποστόλη, ὁ Πᾶνος τοῦ Ἰωάννου, ὁ Κώστας Μήτσου, ὁ Μήτσος τοῦ Νίκου, ὁ Φίλος τοῦ Γιώργου, ὁ Πᾶνος τοῦ Φίλου, ὁ Σῖμος τοῦ Δήμου, ὁ Ἀντώνης τοῦ Γιώργου, ὁ Νίκος τοῦ Γιώργου, ὁ Πᾶνος τοῦ Στάμου, ὁ Γιώργος τοῦ Δήμου, ὁ Ἰωάννης τοῦ Νίκου, ὁ Νίκος τοῦ Μήτσου, καὶ ὁ Μήτσος τοῦ Παπᾶ, ὁ Χρήστος τοῦ Ξάνθου, ὁ Δήμος τοῦ Ἀναστάση, ὁ Θανάσης τοῦ Ἰωάννου, ὁ Νίκος Φούκα, ὁ Πᾶνος τοῦ Ράφτη, καὶ ὁ Χρήστος τοῦ Δήμου, ἡ Γιάννηνα Ράφτηνα, καὶ ἡ Ἀργύρω Ζωγράφηνα καὶ καθόλου ἢ λοιπὴ χώρα, τὸ ὠμολόγησαν ὄλοι συμφώνως καὶ ἐν ἐνὶ στόματι, ὅτι κοινῇ βουλῇ καὶ κοινῇ γνώμῃ ὁμοφώνως καὶ μιᾷ καρδίᾳ, ἐπώλησαν τῷ Ἱερῷ μοναστηρίῳ τῆς κυρίας Πεφανερωμένης ταῖς ἐλαιαῖς αὐτῶν, κειμέναις ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν καὶ ἐκτὸς τῆς χώρας καὶ οὔσαις κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἑκατὸν καὶ τριανταδύο, δι' ἄσπρα τριανταεπτὰ χιλιάδες καὶ τριακόσια ἐξῆντα, εἶναι μετὰ τῶν ἐλαιῶν πωλημένα ἐπίσης καὶ κεντρώματα δέκα ἐπτὰ, ὥστε ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ εἶναι καὶ νὰ λογίζονται ἢ εἰρημέναις ἑκατὸν τριανταδύο ἐλαιαῖς μετὰ τῶν δέκα ἐπτὰ κεντρωμάτων ἰδιαίτατα καὶ καθολικὰ ἀποκτήματα τοῦ μοναστηριοῦ τῆς κυρίας Πεφανερωμένης, ὡσὰν ὁποῦ ἔλαβον οἱ ἄνωθεν μεγαρχῆτες ὄλοι ὁμοῦ ταῖς τριανταεπτὰ χιλιάδες τῶν ἄσπρων σώας καὶ ἀννελιπῶς καὶ νὰ μένη τὸ αὐτὸ μοναστήριον ἀκατάσχετον καὶ ἀνενόχλητον διὰ τὰς εἰρημένας ἐλαιαῖς ἀπὸ κάθε μεγαρχῆτην ἀπὸ τοὺς ἄνωθεν μεγαρχῆτας. Ὅψέποτε δέ τις, ἢ μεγαρ-

χήτης, άνδρας ή γυναίκα, ή άλλος τις, ήθελεν ύποχωρήση νά διασειση τ μοναστήριον διά τας ειρημένας έλαιας, και ήθελεν προξενήση έξοδα ει τó μοναστήριον, είναι ύποσχόμενοι οί άνωθεν μεγαρχήται έγγυηται εις ύπε τοϋ άλλου, νά απολογοϋνται εις πασαν αναζήτησιν και ζημίαν τοϋ μοναστηρίου. "Οθεν και εις ενδειξιν έγένετο τό παρόν συνοδικόν γράμμα επί βεβαιώ- σει και μωρτυρία τών εν τώ παρόντι ύπογεγραμμένων επιτρόπων, κληρικών και άρχόντων και έδώθη τώ ιερώ μοναστηρίω τής κυρίας Πεφανερωμένης (1728—Φεβρ. 19) (έξω από τρεις ρίζας τοϋ παπαδήμου σελαδίτη, προικιό, αι λοιπαι όλαι έπωλήθησαν).

† αναστάσιος... ó οικονόμος "Αρτης και έπίτροπος μαρτυρω
† άθανάσιος ιερομόναχος ó τής εν "Αρτη σχολής διδάσκαλος και
έπίτροπος
† 'Ιωάννης Ζαφείρης και έπίτροπος
† αναστάσης πάντας και έπίτροπος
† νικόλαος στάμος μαρτυρω
† Χρήστος 'Αντωνόπουλος και έπίτροπος
† αποστόλης βλαχούτσης μαρτυρω
† 'Ιωάννης κοθώνης, μαρτυρω
† γιώργος άντωνόπουλος μαρτυρω

***

1736 -- Νοεμβρίου 11.

† τήν σήμεραν όμολογοϋμεν έμεις οί μεγαρχήτες μικρή και μεγάλη— γεραναστάσις: θεοχάρις. ó κόστας. ó πάνος νήκος διαμάντης. ó πάνος τοϋ τοϋ χρίστου. ó πάνος τής φήλενας ó νουτζος. ó πάνος τοϋ νίκου. ó νάκος τοϋ κίτζου. γεόργος ραύτης. ó νίκος φούκας. θανάσης τοϋ γιάνη. αναστάσιος τοϋ κίτζου. ó φίλος τοϋ γεόργου. ó χρίστος τοϋ γιάνη. ή παπαλάπρενα. ó πάνος ράφτης. ó χρήστος τοϋ δήμου. ó χρήστος τής παπαδιās. ó δήμος τοϋ ράφτη και ή ύπόληπη χόρα όλη πός από χρόνους άπερασμένους έπολήσαμεν τις έλέες τοϋ χοριοϋ μας εις τό μοναστήριον τής κυρίας φανερομένης και... απο- λόγου μας έστάθικαν ενάντιοι και πήραν από τις έλεας αυτου μερί..... και έος τοϋ έρχόμενοι ηούλυον ή τής έλέες νά δόσομεν τότες ή τάσπρα όπισο την αγορά τους και τότε και δέν κάνομεν έψι νά πεδιβόμαστε έκκλησιαστι- κός και έξοτερικός. και νά μήν έχομεν λόγον έτερον και...τό παρόν ησ ενδη- ξην αληθίας.

† έμης η ανοθεν μεγαρχήτες ηπογρά...
† ... χριστόδουλος μαρουτζης μαρευρω
† χρήστος άντωνόπουλος μαρτυρω
† στάθις τοϋ ιωάνη μαρτυρω

***

Αιτία τοϋ παρόντος έγγράφου είναι ή εξής :

Οί εκ τοϋ χωρίου Πέτα, ύπαγομένου εις τά από 1ης Μαρτίου τοϋ έτους 1166 εκμισθωθέντα ύφ' ήμών χωρία, οικονόμος Παππᾶ—Δήμος, Παππᾶ 'Ιω- άννης Μικρός, Παππᾶ 'Αναστάσιος, Κώστας Χρήστου, Χρήστος Παππᾶς, 'Ιωάννης Μακρής, Νίκος 'Αναστασιου, Τσόλης Ράπτης, 'Αναστάσιος Θεμε- λής, Σταυρος 'Αποστόλου, Γεώργιος Τσόλης, Χρήστος Θεοδώρου, 'Απόστο- λος Παπακώστας, 'Αναστάσιος Σπυριδωνος, Σταυρος Δημητρίου, Κωστής Διαμαντής, Γεώργιος Κώστας, Γεώργιος Δημητρίου και τινες άλλοι, έμφα- νισθέντες ένώπιον ήμών όμολόγησαν εκουσίως ότι έχοντας ύπό τήν ιδιοκτη-

σίαν καὶ κατοχὴν αὐτῶν τοὺς κατὰ τὴν θέσιν Πετροβούνιον κειμένους κισλάδας (παραχειμάδια), ὀριζομένους ὑπὸ Κουτσομίτας, ὑπὸ κισλάδων ἀγορασθέντων ἐκ μέρους τῶν Νεοχωριτῶν παρά τῶν καλογήρων τῆς Μονῆς Φανερωμένης, ὑπὸ Κορφοβουνίου Ἁγίου Ἡλιοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ ρύακος Μπούτζη, ἐπώλησαν καὶ παρεχώρησαν αὐτοὺς ἀντὶ 100.000 καθαρῶν ἄσπρων εἰς τὸν Μητροπολίτην Ἁρτης Μοναχὸν Παρθένιον παραδεχθέντα τὴν γενομένην αὐτῶ πώλησιν ταύτην.

Συμφώνως ὄθεν τοῖς Αὐτοκρατορικοῖς νόμοις παρέχομεν καὶ ἡμεῖς τῷ εἰρημένῳ Παρθενίῳ τόδε τὸ ταπίον ὅπως ἐλευθέρως νέμηται καὶ κατέχη τοὺς ὡς ἄνω ὀρισθέντας κισλάδας, ὑποχρεομένῳ νὰ παραδίδῃ κατ' ἔτος εἰς τοὺς κυρίου τῶν γαιῶν τὴν κανονικὴν δεκάτην.

τῆ 26ῃ Αὐγούστου 1166 (1750)

Ὁ Διοικητὴς Ἁρτης
(Τ. Σ.) Ἀβδουλάχ

Οἱ Μάρτυρες

Ἀλῆ Ἐφένδης
Καρά Ἀλῆς
Ἐμρουλάχ Ἐφένδης
Γιουσούφ Μπερμπέρ
Ὄσμάν Ἀγᾶ Τοποζήμπασης
Σουλεϊμάν Ἀγᾶς
Μουλά Χουσεῖν
Ἰμβραήμ Ἀλῆ

(Μετάφρασις τῶν τουρκικῶν τίτλων. 1883 Ἰουλίου 30)

***

Αἰτία τοῦ παρόντος ἐγγράφου εἶναι ἡ ἐξῆς :

Ἐμφανισθέντες ἐνώπιον ἡμῶν, ἐπιτρόπου τοῦ ἐνδοξοτάτου Ἐφένδη μας Ἰμβραήμ Ἀγᾶ, οἱ ἐκ τοῦ χωρίου Νεοχωρίου, συμπεριλαμβανομένου εἰς τὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1165 ἐκμισθωθέντα ὑπ' αὐτοῦ χωρία, Παπᾶ Σπυρίδων, Γεώργιος Κωστόπουλος, Βασίλειος Παπασπήλιου, Ἰωάννης Ἀθανασίου, Γεώργιος Μάνου, Νικόλαος Κωστόπουλος, Δήμος Ἀθανασίου, Ἀθανάσιος Παπασπήλιου, Θεόδωρος Ἀθανασίου, Θεόδωρος Χρήστος Παππᾶς, Χρήστος Δήμου, Πάνος Γεροδήμου, Ἰωάννης Χρήστου, Νικόλαος Γεροδήμου, Τσόλης Νίκου καὶ τινες ἄλλοι ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου, ὁμολόγησαν ἐκουσίως ὅτι ἔχοντες ὑπὸ τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ κατοχὴν αὐτῶν τοὺς κατὰ τὴν θέσιν Τσανοχώρι κειμένους κισλάδας (παραχειμαδιά) μετὰ δύο μανδρῶν, ὀριζομένους ἐξ ἑνὸς ὑπὸ Κορφοπετροφούνι καὶ Μαμαλῆ, ὑπὸ γαιῶν τοῦ χωρίου Λιμῆν, ὑπὸ ψηλῆς Ράχης, μέρος καθ' ὃ διαιροῦνται τὰ ὕδατα καὶ ὑπὸ δένδρων δρυῶν Παρηγορηθείσης. Ἐξ ἄλλου ὑπὸ Ξηροχειμάρρου, ὑπὸ λιθίνου ἀλωνίου τοῦ Θεοχάρη, ὑπὸ γαιῶν καὶ ἀμπέλων τοῦ Παπασπήλιου καὶ ὑπὸ ἀμπέλων τοῦ Σκούζα καὶ Νεοχωρίου, ἐξ ἄλλου ἕως Παληοχώρι ὅπου χωρίζονται τὰ νερά καὶ ἐκ τετάρτου ὑπὸ τῶν γαιῶν Πέτα καὶ τῆς Μονῆς Φανερωμένης, παρεχώρησαν καὶ ἐπώλησαν τούτους εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς Φανερωμένης ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ διατηρῶσι ταῦτα ἕσαεὶ κτήματα τῆς Μονῆς, οἵτινες Μοναχοὶ παρεδέχθησαν τὸ ἀφιέρωμα τοῦτο.

Συμφώνως ὄθεν τοῖς Αὐτοκρατορικοῖς νόμοις παρέχομεν καὶ ἡμεῖς τοῖς Μοναχοῖς τῆς Φανερωμένης τόδε τὸ ταπίον, ὅπως ἐλευθέρως νέμονται καὶ κατέχωσι τοὺς ὡς ἄνω ὀρισθέντας κισλάδας μετὰ τῶν δύο μανδρῶν, ὑποχρεου-

μένοις νά παραδίδωσι κατ' ἔτος εἰς τοὺς κυρίους τῶν γαιῶν τὴν κανονικὴν δεκάτην.

τῇ 28 Ἰουλίου 1166 (1750)

Ὁ Διοικητὴ Ἄρτης
(Τ. Σ.) Μουράτ Τσελεπής

Οἱ Μάρτυρες

Ἄλῃ Ἐφένδης
Χουσεῖν Μπεσδὴ Ἄγας
Ἄλῃ Ἄγας
Καρά Ἄλῃς
Παπα—Δῆμος Πετανίτης
Κώστας Γεωργίου

(Μετάφρασις τῶν τουρκικῶν τίτλων. 1883 Ἰουλίου 30)

***

Μαναστήρι Μυρόκοβον ἔτους 1755 Ἀπριλίου 27(*)

Μὲ τὸ παρὸν φανερόνωμεν καὶ ὁμολογοῦμεν οἱ ὑποκάτωθεν βεβαιομένοι ὅλοι κοινῶς χωριανοὶ Μουσιντιάνοι μικροὶ καὶ μεγάλοι μαζὺ μὲ τὰ παιδιά μας. Ὁ Θάναος ὁ Θανάσης ὁ Νίκος ὁ Γεωργιάκης ὁ Γαλαζούλας ὁ Καλαμίδας ὁ Νίκος Πολυγένης τὰ παιδιά τοῦ Ραυτοδήμου ὁ Γιάννης μὲ τὸν Κωνσταντῆ καὶ ὁ Παπασπύρος ὅτι πρὸ δύο χρόνους εἴχαμαν βάλλῃ ἀμανάτι τὸ χοριό μας ὅλο ἀμανάτι εἰς τὸν ἡγούμενον τοῦ Μοναστηρίου Μυροκόβου διὰ γρόσια 1500 καὶ νά τὰ πληρώνομεν ἡμεῖς ὅλα τὰ πράματά μας κατὰ τὴν ἀνά χεῖρας τοῦ ὁμολογίαν ὅπου τοῦ τὴν δώσαμεν διὰ βεβαίωσίν του.

Καλύτερα ὅμως εἶναι καὶ ὀφέλειαν τὸ χοριό μας ἔχει νά κάμωμεν τὴν παροῦσαν μας νέαν συμφωνίαν καὶ διὰ τοῦτο σήμερον συμφωνοῦμεν μὲ τὸν ἡγούμενον καὶ τὸν παρακαλοῦμεν ὅλοι μικροὶ καὶ μεγάλοι διὰ νά μᾶς δώσῃ ἀκόμη γρόσια ὡς καὶ ὁ ἡγούμενος ἔμεινεν σύμφωνος μὲ ἡμᾶς καὶ τώρα ἐπήραμεν χιλιάδες δύο πεντακόσια 2500 διὰ τὰ ὅποια τὸ ἐπωλήσαμεν ἕνα κομάτι τόπου μὲ ὄλην μας τὴν εὐχαρίστησιν καὶ ἔχει νά εὐρίσκητε Μοῦλκι ἰδικόν του διὰ τὸ ἄνωθεν Μαναστήρι μὲ τὰ σύνορά του καὶ ὁ ἄλλος ὁ τόπος μένει ἰδικός μας.

Ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου ὀνομάζητε Μαυρομάτι στὸ Πριγιόνι καὶ βγένι στὰ Κόκκινα Διάσιλια καὶ κάτω τὸ Ρεῦμα καὶ πεῦτι στὸ χαλίκι καὶ δόθεν τὸ πλάγι καὶ βγαίνῃ στὶ Σκαλοῦλα καὶ τὶ Ζωνάρα δόθῃ καὶ ἴσια κάτω στὴν Τσοῦκα πλιβρά πεῦτι στὸ ρεῦμα μὲ τὰ Πλατάνια καὶ δόθῃ καὶ ἴσια τὸ ρεῦμα κάτω καὶ διπλόνι πέρα στὸ Πλάγι καὶ βγένι στὴν Καστανιά καὶ πέρνει τὴν στράτα ὅπου βγένι κατὰ τὴν Βρατσίστα καὶ διπλόνι τὸν Ζηγὸ καὶ βγένι στὴν ἁγία Παρασκευῆ καὶ ἀπάνου στὴν Ράχη καὶ βγένι στὴν Λούτσα σύνορο ἀπὸ Συγκλίστα καὶ Βριστινήτσα καὶ κάτου τὸ ρεῦμα καὶ Πριόνι καὶ πεῦτι στὸ Νιγγόζι ἐκεῖ κλειδόνι μὲ τὸ πρῶτο σύνορο. Ὅθεν αὐτὸν τὸν τόπον ὅπου περιτυλίγομε μῆσα εἰς αὐτὰ τὰ σύνορα τὸν ἐπουλήσαμεν εἰς τὸ Μοναστήρι αὐτὸ μὲ ὄλην μας τὴν εὐχαρίστησιν καὶ ἀπὸ σήμερον καὶ κίθι γίνετε Μοῦλκι τοῦ Μαναστηριοῦ καὶ ἔχει νά τὸ ἐξουσιάσῃ ὡς βούλητε εἰς τὸ ἐξῆς ὡς ἰδικόν του Μοῦλκι τόπου χωράφια, τόπου ρόγκια, τόπου πράματα νά βόσκουσι καὶ δὲν ἔχει νά τὸ κρίνῃ κανένας οὔτε παιδιά μας οὔτε ἀγγόνια μας οὔτε καμία γενεά μας καὶ οὔτε σπαχῆδες μας καὶ οὔτε νά δώσῃ τίποτας τοὺς σπαχῆδες μας—μόνον ὀκτῶ ὀκάδες βούτυρον ὅπου φκιάσαμεν καλὴν τὴν ὁμολογίαν

* Τὸ ἔγγραφο τοῦτο τὸ ἀντιγράψαμε ἀπὸ ἐπίσημο ἀντίγραφο ποῦ ἐξέδωσε στίς 18—10—1923 τὸ Μοναστήρι Ἄγ. Γεωργίου Μυροκόβου.

καὶ ὅτι χρέους ἔχομεν ἡμεῖς μένι στὸ χοργιὸ καὶ αὐτὸς ὁ τόπος ἔχει νά'μένη Μοῦλκι στὸ Μαναστήρι χωρὶς κανένα χρέους· ἔγεινε τὸ παρὸν μας βεβαιόμενον ἀπὸ ἡμᾶς καὶ τὸ δίνομεν εἰς χεῖρας τοῦ ἡγουμένου διὰ ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν. Ἴδου καὶ οἱ μάρτυρες.

Ἄπὸ τὰ χωράφια καὶ ρόγγια δὲν ἔχει κανένας νά κάμη μέσα εἰς αὐτὸν τὸν τόπον ὁμοίως καὶ τὰ πράματά μας δὲν θά βοσκήσωσι ἐξ ὧν ὁ ἴδιος συμφωνίση μὲ τὸν Ἡγούμενον καὶ ὑποφαινομέστι.

Γεωργάκι Μουσιντιάνους	ἔγραψα	θεληματικῶς	καὶ	βεβαιώνω	τὰ ἄνωθεν
Θάνους Μουσιντιάνος				βεβαιώνου	
Δημήτρης ἀδελφός του				βεβαιώνου	
Σωτήρις τοῦ Θάνου				βεβαιώνου	
καὶ ἐγὼ ὁ Γαλαζοῦλας				βεβαιώνου	
Καλαμίδα				ὑπόσχομε	
Νῖκο Πολιγένης				βεβαιώνου	
Θανάσης μὲ τὸν Νῖκο				βεβαιώνου	

ἡμεῖς τὰ παιδιὰ τοῦ Ράντοδήμου ὁ Γιάννουσ καὶ ὁ Κωσταντῖς βεβαιόμεν καὶ ὅλοι ἡ χώρα βεβαιόνομεν

Παπασπύρος βεβαιώνου (ἀκολουθοῦν ὀνόματα μαρτύρων).

ΤΩΝ ΤΖΟΥΜΕΡΚΩΝ

Σὲ Λόγιο τοῦ χωριοῦ

*Γραμματικὴ καὶ Ἐπίσκοπε καὶ Ψάλτη καὶ Ἀναγνώστη
ἀνέλαβες καὶ ἀνέγραφες τῆς πύλης τὰ δεφτέρια.
Βάνεις τὸν οὐρανὸ χαρτί, τὴ θάλασσα μελάνη.
Κι' ἀπ' τὸ πολὺ τὸ γράψιμο καὶ τὴν ψιλὴ γραφὴ του
τὸ χέρι του ἀντραλίστηκε καὶ πέταξε ἡ μελάνη
καὶ βάψανε τὰ ροῦχα του καὶ τὰ μεταξωτά του.
Διαλαλητάδες ἔβαλε σὲ τρία βιλαέτια,
—τὸ ποιὰ εἶν' ἄξια καὶ γρήγορη τὰ ροῦχα μου νὰ πλύνει.
Βῆκε καὶ τοῦ ἀντικρίθηκε τοῦ Ρήγα ἡ θυγατέρα:
—Ἐγὼ εἶμ' ἄξια καὶ γρήγορη τὰ ροῦχα σου νὰ πλύνω.
Βάνει τὸ σάλιο της νερό, τὸ δάκρυ της σαποῦνι.
πῆγε καὶ τὰ λαγάριασε στὴ ἄκρη στὸ ποτάμι
καὶ τὸ ποτάμι ν' ἔγυσε καὶ βάψαν τὰ χορτάρια.
Βοσκώντας καὶ τὰ πρόβατα ν' ἐβάψαν τὰ μαλλιά τους:
κουρεύοντας τὰ πρόβατα ν' ἐβάψαν τὰ ψαλίδια.
κι' ἐκείνες ποὺ τὰ ἔγνεθαν ἐβάψαν τὰ σφοντύλια.*

(Ἄπὸ τῆ συλλογῆ τοῦ κ. Κ. Διαμάντη)

ΕΛΛΗΝΙΚΟ Π Α Σ Χ Α

ΚΩΣΤΑ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗ

“Όλο τὸ χειμῶνα ὁ Πίνδος μένει βουβός, ἤσυχος, δὲν ἀκούγεται καθόλου. Νομίζει κανεὶς πῶς κοιμᾶται κάτω ἀπ’ τὸ παχὺ κάτασπρο πάπλωμα τῶν χιονιῶν, βυθισμένος σ’ ἕναν ὕπνο ὀλοκλήρων μηνῶν.

Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν, ποὺ οἱ μισοὶ ἀπ’ αὐτοὺς εἶναι τσοπάνηδες, κατεβαίνουν τότε μαζὺ μὲ τὶς οἰκογένειές τους στὰ χειμαδιά. Ἀπ’ ὅσους μένουν ἐκεῖ, οἱ ἄντρες ἐπειδὴ δὲν ἔχουν καμμιά δουλειὰ πάνω στὶς ἄγονες κορυφές

του, ξενητεύονται σὲ χῶρες μακρινές, γιὰ νὰ ἐξοικονομήσουν τὰ ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς.

Μένουν λοιπὸν ἐκεῖ μερικοὶ γέροντες, ἀπόστρατοι τῆς βιωτικῆς πάλης, ποὺ ταρασσούν μὲ τὶς πολὺλογες συζητήσεις των τὴν μονότονη ἐρημιὰ τῶν μεσοχωριῶν καὶ τὴ σιγαλιὰ τῶν χαγιατιῶν τῆς κάθε ἐκκλησιᾶς, καθὼς καὶ ἀρκετὲς γυναῖκες καὶ κοπέλλες.

Αὐτὲς κάθονται κλεισμένες μέσ’ στὰ σπίτια τους, γνέθουν τὰ μάλλινα ὑφάσματα τους, λένε τὴ νύχτα παραμύθια γύρω ἀπ’ τὴ φωτιά καὶ στὸν ὕπνο τους ὄνειρεύονται τὸ γυρισμὸ τῶν καλῶν τους.

“Ὡσπου ἔρχεται ἡ ἀνοιξι...” Ὡσπου πλησιάζει τὸ Πάσχα, ἡ χαριτωμένη Λαμπρῆ...

Τότε παύουν οἱ μπόρες κι’ οἱ κακοκαιριές. Ὁ οὐρανὸς ἀλαφρώνεται ἀπ’ τὰ πυκνὰ σύννεφα καὶ τὸ πλάτος του ἀνοίγεται καθαρὸ, καταγάλανο.

Ὁ ἥλιος ἀνατέλλει στὸν ὀρίζοντα θερμὸς καὶ ζωογόνος. Λειῶνουν τὰ χιόνια στὰ χαμηλώματα τοῦ Πίνδου καὶ τὰ νερά σχηματίζουν μεγάλα, θολὰ κι’ ὀρμητικὰ ρέματα.

Στὰ σπλάχνα τῆς γῆς ξυπνᾷ τὸ μικρὸ χόρτο καὶ φουντώνει τὸ λουλουδάκι ἀπ’ τὰ ζεστὰ τοῦ ἡλίου φιλιὰ. Μόνον ἡ κορυφὴ λαμποκοποῦν ἀκόμα κατάλευκες καὶ παγωμένες.

Τότε ἀρχίζει νὰ ξυπνᾷ κι’ ὁ Πίνδος. Ἡ καρδιά του πυρώνεται καὶ ξεπαγῶν ἡ φωνὴ του. Οἱ γέροντες τοῦ χωριοῦ του κατεβαίνουν συχνότερα στὰ μεσοχώρια καὶ στὰ χαγιατῖα τῶν ἐκκλησιῶν, τὰ πρόσωπά τους παίρνουν φαιδρὴ ὄψι κι’ ἡ συζητήσεις των ζωηρότερο ὕφος.

Ἡ γυναῖκες κι’ ἡ κοπέλλες ἡ ἐρωτιάρικες δὲν κλείνουν πειὰ ὀρμητικὰ τὰ παράθυρα καὶ τὶς πόρτες τῶν σπιτιῶν. Παρατοῦν κάπου - κάπου τὸ μελαγχολικὸ ἀργαλειὸ καὶ πιάνουν τ’ ἀνοιχτὰ λιακωτά, μὲ τὴ ρόκα στὴ μασχάλη καὶ μὲ τὸ τραγοῦδι στὰ χεῖλη τους, τὸ τραγοῦδι τῆς ἐλπίδας, τοῦ γυρισμοῦ τῶν ξενητεμμένων τους.

Κι’ αὐτοί, ἀφοῦ γεμίσουν τὰ λερωμένα τους πορτοφόλια μὲ παράδες, ἀφίνουν πια τὴν ξενητεία καὶ ξεκινᾶνε γιὰ τὴν πατρίδα τους, γιὰ τὸ σπίτι τους, γιὰ τὸν Πίνδο.

—Μέρες Λαμπριάτικες!.. Θά γυρίσω τώρα στὸν τόπο μου, λέει χαρούμενο κάθε ξενητεμένο παιδί τοῦ Πίνδου.

Κι' ἓνα τραγοῦδι τοῦ Πίνδου λέει κι' αὐτό:

—Διῶξε με, μάνα μ', διῶξε με μὲ ξύλα μὲ λιθάρια
κι' ἐγὼ γυρνῶ στὰ πέλαγα, στὰ μακρονὰ τὰ ξένα,
θὰ κάμης χρόνους νὰ μὲ δῆς, μῆνες νὰ μὲ παντέχης,
κι' ὡς ἔρθῃ ἡ μέρα τῆς Λαμπρῆς νὰ πᾶς στὴν ἐκκλησιά σου,
θὰ ἰδῆς τοὺς νιούς, θὰ ἰδῆς τις νιές, θὰ ἰδῆς τὰ παλληκάρια,
θὰ ἰδῆς τὸν τόπο μ' ἀδειανὸ καὶ τὸ στασίδι μ' ἔρμο,
θὰ βγῆς ὄξω στὰ τρίστρατα, ὄξω στὰ σταυροδρόμια
καὶ θὰ μαλλιάσῃ ἡ γλῶσσα σου ρωτώντας γιὰ τ' ἐμένα:

—Διαβάτες ποὺ διαβαίνετε, στρατιῶτες ποὺ περνᾶτε,
μὴν εἶδατε τὸ γυιόκα μου, τὸ μοναχὸ τὸ γυιὸ μου;...

Ἡ μητέρα τοῦ μοναχογιουῦ αὐτοῦ τοῦ τραγουδιοῦ τὸν ἔδιωξε καὶ τὸν καταράστηκε, ὅταν γύρισε τὴ Λαμπρὴ ἀπ' τὴν ξενητεία καὶ τῆς γύρεψε τὴν εὐχὴ τῆς, λέγοντάς της πὼς ἐκεῖ πέρα μιὰ κόρη ὡμορφῆ μάγισσας παιδί, ποὺ μάγευε τὸν οὐρανὸ μὲ τ' ἄστρα καὶ τοῦ πελάγου τὰ καράβια, μάγεψε κι' αὐτὸν καὶ τὴν παντρεύτηκε. Ἡ μητέρα του τότε σήκωσε τὴ ρόκα τῆς νὰ τὸν χτυπήσῃ στὸ κεφάλι καὶ τοῦ φώναξε ἔξαλλῃ:

—Ὁξω, σκυλί, ἀπ' τὸ σπίτι μου κι' ἀπὸ τὸ πατρικὸ μου!..

Κι' ὁ νέος ξενητεύθηκε πάλι γιὰ χρόνια...

Τὸ Μεγαλοβδόμαδο οἱ ξενητεμένοι βρίσκονται ὅλοι στὸ δρόμο καὶ φτάνουν στὶς πατρίδες τους ὡς τὸ βράδυ τῆς Μεγάλῃς Παρασκευῆς. Εἶναι συνήθεια νὰ πᾶν ὅλοι στὴν ἐκκλησιά τοῦ χωριοῦ τους ἐκεῖνη τὴ νύχτα καὶ νὰ ἀκολουθήσουν τὸ γύρισμα τοῦ Ἐπιταφίου.

Πόση συγκίνησι, πόση χαρά, πόση ποίησι ἔχει ὁ γυρισμὸς αὐτῶν τῶν ξενητεμένων! Κι' οἱ καμπάνες ποὺ στολίζουν ἀπὸ τρεῖς κι' ἀπὸ πέντε μαζί, τὰ ψηλὰ καμπαναριά τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Πίνδου, ἀναστατώνουν αὐτὲς τις ἡμέρες μὲ τοὺς ἤχους των ὅλη τὴν ἔκτασι τῶν βουνῶν καὶ τὰ βᾶθη τῶν ἀγρίων ἐκείνων παραγωγῶν. Νομίζει κανεὶς πὼς ἀλαλάζουν κι' αὐτὰ ἀπ' τὴ χαρὰ τους γιὰ τὸν ἐρχομὸ τῶν ξενητεμένων.

Πιὸ χαρωπὸς ὅμως ἀντηχοῦν οἱ καμπάνες στὸν ὄρθρο τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα, στὴν πρώτη Ἀνάστασι. Καὶ σημαίνουν, σημαίνουν ἀδιάκοπα τότε, σὰν νὰ θέλουν νὰ ξυπνήσουν καὶ τοὺς νεκροὺς ἀπ' τὰ μνήματά τους γιὰ νὰ γιορτάσουν στὴν ἐκκλησιά τὴ μεγάλη Ἀνάστασι.

Εἶναι σὰν νὰ κράζουν τοῦ γέρου Πίνδου νὰ σηκωθῇ πειὰ ἀπὸ τὸ βαρὺ ὕπνο του, νὰ ζετιναχθῇ, νὰ ἰδῇ τὸν ἐρχομὸ τῆς γλυκειᾶς ἀνοιξῆς, ν' ἀκούσῃ τὸ γλυκὸ κελάδημα τῶν πουλιῶν τοῦ Ἀπρίλη, σὰν νὰ σαλπίζουν πολεμικὸ ἐγερτήριο στὸν κοιμισμένο, στὸ σκλαβωμένο λαὸ τῆς Ἡπείρου.

Μὲ μιᾶς τὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν φωτίζονται ὅλα, οἱ πόρτες ἀνοίγουνε ὡς πέρα καὶ βγαίνουν ἀπ' αὐτὲς οἱ χωρικοὶ ἄντρες καὶ γυναῖκες καὶ παιδιὰ, ὅλοι καλοντυμένοι καὶ στολισμένοι μὲ τὰ δῶρα ποὺ τοὺς ἔφεραν ἀπὸ τις μακρινὲς χώρες των οἱ ξενητεμένοι τους, καὶ τρέχουν μὲ τις λαμπάδες των τις λευκὲς στὴν ἐκκλησιά.

Ἡ ἐκκλησιά πλημμυρίζει ἀπὸ φῶτα στὸ «δεῦτε λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός», ποὺ λέει ὁ παπᾶς, βγαίνοντας λαμπαδοφορεμένος στὴν Ὠραία Πύλη μὲ ἀναμμένα τὰ τρικέρια κι' ἀντηχεῖ ἀπὸ ψιθυρισμοὺς χαρωποὺς μὲ τὴν ἐκφώνησι τοῦ «Χριστὸς ἀνέστη»... Ἄλλες κωδωνοκρουσίες δυνατὲς ἐπακολουθοῦν τότε κι' ἄλλοι ἀντίλαλοι μακρνοί.

Κι' όταν βγαίνουν ἀπολείτουργα ἀπ' τὴν ἐκκλησιά, τοὺς χαιρετίζει μὲ χαμόγελα τὸ ροδόλευκο γλυκοχάραγμα ποὺ βάφει μὲ τὴν πορφύρα του τὶς ἄκρες τ' οὐρανοῦ καὶ τῶν κορυφῶν τὰ χιόνια καὶ μυρώνει μὲ θεϊκὰ ἀρώματα τὰ χλοερά χαλιὰ τῶν χαμηλομάτων καὶ τὸν αἰθέρα καὶ διαλύει τὰ σκοτάδια τῶν βαθειῶν παραγγιῶν.

Νὰ κι' ὁ ἥλιος ποὺ ἀνατέλλει σὲ λίγο, ὁ λαμπρός, ὁ ζεστός, ὁ γλυκός, ὁ πρόσχαρος ἥλιος τῆς Λαμπρῆς ποὺ φιλεῖ μὲ τόσην ἀγάπη, μὲ τόσον πόνο τοὺς κατοίκους τοῦ Πίνδου καὶ πρὸ πάντων τοὺς ξενητεμένους, σὰν νὰ τοὺς σφίγγη στὴν ἀγκαλιά του πατρικά, σὰν νὰ τοὺς λήη νὰ λησμονήσουν τὴν κακοπέρασι τῆς ξενητειᾶς, σὰν νὰ τοὺς ὑπόσχεται, γιὰ πολλοὺς μῆνες, νὰ μὴν τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ ἀφήσουν τὸν τόπο τους, τὴν οἰκογένειά τους...

Χαϊδεύει ὁ Λαμπριάτικος ἥλιος τὸν χιονισμένο Πίνδο, τὸν χαϊδεύει καὶ τοῦ ὀρκίζεται πῶς θὰ συγκεντρώσῃ ὅλες του τὶς φλόγες καὶ θ' ἀναλύσῃ γρήγορα τὰ παχειὰ χιόνια του, θὰ τὸν ξεφορτώσῃ ἀπ' τοὺς βαρειοὺς πάγους, θὰ τὸν στολίσῃ πάλι μὲ ἴσκιους, μὲ λουλούδια, μὲ πουλιὰ καὶ θὰ φέρῃ πάλι στὴν ἀγκαλιά του κάτω ἀπ' τὰ χειμαδιὰ τὰ πρόβατα μὲ τὰ λαμπρά τους κουδούνια, τοὺς βοσκούς μὲ τὶς γλυκειῆς των φλογέρες, τὶς βλαχοπούλες μὲ τὰ γλυκά τους τραγοῦδια καὶ τοὺς κλέφτες του τοὺς παληοὺς μὲ τ' ἀσημένια τους τ' ἄρματα...

Καὶ χαμογελάει τώρα ὁ Πίνδος καὶ λησμοναίει τὸ μακρὺ χειμωνιάτικο ὕπνο του καὶ ξαναπαίρνει ζωὴ καὶ δύναμι.

Τ' ἀπομεσήμερο τῆς Κυριακῆς γίνεται στὶς ἐκκλησιᾶς ἡ δευτέρα Ἀνάστασι, ἡ λεγομένη Ἀγάπη.

Ἀλλάζουν τώρα τὸ φιλι τῆς Ἀγάπης, πάνω στὸ χορὸ ποὺ στήνουν οἱ μαυρομάτες στὰ χοροστάσια, στὶς πλατειῆς αὐλῆς καὶ στὰ χορταρόστρωτα στάδια τῶν χωριῶν.

Στοὺς χοροὺς αὐτοὺς πιάνεται κι' ἡ ἀγάπη τῶν νέων. Ξυπνάει πειὰ κι' ἡ καρδιά ποῦναι ζεστή.

*Ἐμπᾶτε τσοῦπρες στὸ χορὸ νὰ μάθετε τραγοῦδια,
νὰ ἰδῆτε καὶ νὰ μάθετε πῶς πιάνεται ἡ ἀγάπη.
Ἀπὸ τὰ μάτια πιάνεται, στὰ χεῖλια κατεβαίνει
κι' ἀπὸ τὰ χεῖλια στὴν καρδιά...*

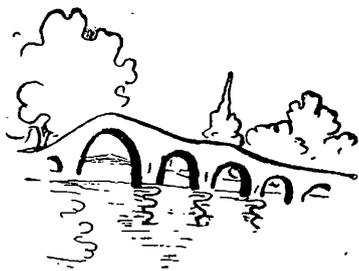
Αὐτὸ εἶναι τὸ Πάσχα στὸν Πίνδο. Εἶναι τὸ πρῶτο ξύπνημα ὕστερα ἀπὸ τὸ βαρὺ, βαρύτερο χειμωνιάτικο ὕπνο. Εἶναι ἡ πρώτη Ἀνάστασι τῆς ζωῆς ὕστερα ἀπὸ μιὰ μεγάλη νάρκη κι' ἓνα βαρὺ μαρασμό. Καὶ γι' αὐτὸ γιορτάζεται τόσο χαριτωμένα, τόσο πρωτότυπα.

ΚΩΣΤΑΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ

Τοῦ Λαζάρου

*Ἐδῶ στὰ σπίτια τὰ ψηλὰ τὰ μαρμαροχτισμένα
Ἀπ' ὄξω ν' ἔχουν μάρμαρο καὶ μέσα χρυσομένα.
Μέσα κοιμᾶται ὁ ἀφέντης μας μὲ δώδεκα βαίτσες
—Ἐῶπνα, κυρὰ μ', τὶς βαίτσες ν' ἀνάψουν τὰ λυχνάρια,
νὰ βγάλουν κόκκινες φωτιῆς καὶ πράσινες λαμπάδες,
νὰ φέξει τ' ἀφεντάκι μας νὰ λύσει τὴ σακκούλα,
νὰ κοσκινίσει τὸ φλουρί, νὰ πέσει τὸ διαμάντι,
κι' αὐτὰ τὰ κοσκινίσματα τὰ παλῶνουν οἱ Λαζάροι.*

(Τζουμέρκων, ἀπὸ τὴ συλλογὴ Κ. Διαμάντη)

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ

ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ ΤΟ ΓΙΟΦΥΡΙ

ΔΡΑΜΑ ΣΕ ΤΡΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ*

(ΑΝΕΚΔΟΤΟ)

Σκηνή Τετάρτη

(ΟΙ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΙ—Ο ΠΡΟΕΣΤΟΣ)

ΠΡΟΕΣΤΟΣ (Πού στο διάστημα τῆς τελευταίας στροφῆς τοῦ τραγουδιοῦ, ἔχει μπεῖ στή σκηνή ἀπὸ τὸ δεξιὸ μέρος καὶ προχωρεῖ κατὰ τὸ τοίχωμα τοῦ γιοφυριοῦ, κουνώντας ἀπειλητικὰ τὴ μαγούρα του. Δὲν τὸν ἔχει προσέξει κανεὶς).
Κρινιώ! Κρινιώ!

ΚΡΙΝΙΩ (Στρέφει τρομαγμένη): Ὁ πατέρας μου!

(Γενικὸ ξάφνιασμα. Οἱ χτύποι τοῦ γιοφυριοῦ σταματᾶνε. Ἡ Κρινιώ πηδαίει κάτω ἀπὸ τὸ τοίχωμα καὶ κάνει νὰ τρέξει πέρα - δόθε, σὰ νὰ ζητάει νὰ κρυφτεῖ. Τέλος, πηγαίνει καὶ στέκει πίσω ἀπὸ τὶς πλάτες τοῦ Πρωτομάστορα. Ἄλλοι ἀνεβαίνουν πάνω, κι' ἄλλοι βγάζουν τὰ κεφάλια τους καὶ παρακολουθοῦν τὴ σκηνή).

ΠΡΟΕΣΤΟΣ: Πατέρας ἢ σκύβαλο εἶμαι ἐγώ, μωρή; Καὶ τί τὸν ἔχεις αὐτὸν ἐκεῖ πού πηγαίνεις καὶ κολλᾷς πίσω στὶς πλάτες του;

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ: Εἶναι χριστιανὴ καὶ πηγαίνει κοντὰ σ' ἓνα χριστιανό. (Γυρνώντας κατὰ τοὺς μαστόρους): Τί χαζέψατε μωρές; Πρέπει νὰ τελέψουμε σήμερα! τὸ καταλάβατε; (Οἱ μαστόροι ξαναπιάνουν τὴ δουλειά τους. Ξανακούγονται τὰ χτυπήματα τοῦ χτισίματος τοῦ γιοφυριοῦ. Στὸν Προεστό): Ἡ Κρινιώ, ὅπως τὸ βλέπεις εἶναι δική μας πιά! Κι' ἐγὼ δὲν εἶχα πατέρα! Μπορεῖ λοιπὸν κι' ἡ Κρινιώ, νὰ μὴν ἔχει πατέρα ἀπὸ δῶ κι' ἐμπρός!

ΠΡΟΕΣΤΟΣ (Σιμώνει περισσότερο, κουνώντας ἀκόμη πιὸ νευρικὰ τὴ μαγούρα του): Ἡ Κρινιώ εἶναι πράμα μου καὶ δὲν τὴν ὀρίζει κανεὶς! Ἐγὼ τὴν ὀρίζω κι' ἐγὼ τὴν κάνω ὅ,τι θέλω! Τὴν παίρνω στὸ σπίτι μου, ἢ τὴν πετάω στὸ ποτάμι! Ἄν εἶχες καὶ τοῦ λόγου σου γελάδια, πρόβατα καὶ παιδιὰ, ἄς τὰ ὠρίζες!.. Ἡ Κρινιώ θὰ ρθεῖ μαζί μου, τ' ἀκοῦς;

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ (Παραμερίζοντας κι' ἀφήνοντας ἀκάλυπτη τὴν Κρινιώ): Ἄν ἡ ἴδια τὸ θέλει, δὲν τὴν μποδίζει κανεὶς!

ΠΡΟΕΣΤΟΣ: Ἡ Κρινιώ, θὰ διαλέξει τὸν πατέρα της!

ΚΡΙΝΙΩ (Τρέχει πάλι πίσω ἀπὸ τὸν Πρωτομάστορα κι' ἀγκαλιάζει τὴ μέση του).

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ: Ἡ Κρινιώ, διάλεξε!

ΠΡΟΕΣΤΟΣ: Ὅχι! θὰ ρθεῖ!

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ: Δὲ θὰ ρθεῖ!

ΠΡΟΕΣΤΟΣ (Κάνοντας σιγὰ - σιγὰ πρὸς τὰ πίσω): Θὰ μοῦ τὸ πληρῶστε! Ὅλοι σας θὰ μοῦ τὸ πληρῶστε! Κι' ἐσύ τὴ βλέπεις τὴν κλεψιά καὶ δὲ βγάζεις ἄχνα, ἀφέντη Θειακογιάννη!

ΘΕΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ: Τὸ βλέπεις κι' ἐσύ. Ἀνάμεσά τους δὲ χωράει κανεὶς πιά!

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο τεῦχος, σελ. 322.

ΠΡΟΕΣΤΟΣ: Χωρᾶν και παραχωρᾶν, και θα τὸ ιδεῖς και τοῦ λόγου σου. Τὴ ντροπὴ ποῦ μοῦ κάματε θα μοῦ τὴν πληρῶστε... Θα φτάσω ὡς τὸ Σουλτάνο!..

ΜΑΣΤΡΟ - ΠΕΤΡΟΣ (Βγάζοντας τὸ κεφάλι του πίσω ἀπὸ τὸ γιοφύρι και σηκώνοντας τὸ δεξί του χέρι ψηλά, ἐνῶ τὰ χτυπήματα κι' οἱ μιστριές ἀκούγονται δυνατότερα): "Ἄν δὲν εἶχες φτάσει ὡς τὸ Σουλτάνο, θάσουνα τῶρα μαζί μας και θα βοήθαγες κι' ἐσὺ γιὰ τὸ χτίσιμο τοῦ γιοφυριοῦ!

(Ἀκούγεται ὁμαδικὸ γέλιο ἀπὸ τοὺς δουλευτὲς τοῦ γιοφυριοῦ. Ἀρχίζουν νὰ τραγουδᾶνε).

Τὸν κόσμο τοῦτο ποῦμαστε, ἄλλοι τὸν εἶχαν πρῶτα...

ΠΡΟΕΣΤΟΣ (Ἐνῶ ἀκούγεται τὸ τραγούδι και δυναμώνουν τὰ χτυπήματα κι' οἱ μιστριές στὸ γιοφύρι, μπερδεύοντας τὰ λόγια του ἀπ' τὸ θυμὸ του). Ποιανοῦ γιοφυριοῦ μωρέ; Ἐ; Ποιανοῦ γιοφυριοῦ; Αὐτουνοῦ ἐδῶ τοῦ γιοφυριοῦ; Μ' ἔναν τέτοιον Πρωτομάστορα;.. μ' αὐτόν;.. (πιάνοντας και τραβώντας τὰ μαλλιά του): Νὰ μὴ σώσει και στεριωθεῖ τὸ μαγκούφι σας! (φεύγει).

(Ἄκουγεται ὁμαδικὸ σαρκαστικὸ γέλιο ἀπὸ τοὺς μαστόρους).

Σκηνὴ Πέμπτη

(Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΣΚΗΝΗΣ)

(Οἱ μαστόροι συνεχίζουνε τὴ δουλειά τους. Ὁ Πρωτομάστορας ἀνεβαίνει πάνω στὸ τοίχωμα και παρακολουθεῖ τὴ δουλειά. Ἡ Κρινιώ σκουπίζει τὰ μάτια της και πηγαίνει κοντὰ στὴ Δέσπω και τὴν Βγενιώ που κουβαλᾶνε πέτρες).

ΔΕΣΠΩ (τῆς δίνει τὸ χέρι της): "Ἐλα λουλούδι μου...

ΒΓΕΝΙΩ: Θα τοῦ μείνουνε τὰ γελάδια του.

ΚΡΙΝΙΩ: Ἐχεις πέτρες νὰ κουβαλᾶω;

ΔΕΣΠΩ (Ἐνῶ τῆς φτιάχνει τὸ τριαντάφυλλο στὰ μαλλιά της): Κάτι λίγες...

(Οἱ τρεῖς κοπέλλες ἀρχίζουν νὰ κουβαλᾶνε πέτρες).

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ (Στὸν κόσμο ποῦ δουλεύει): Κάνετε γρήγορα! Ριζώνετε μὲ πείσμα τὶς πέτρες! Τὸ γιοφύρι πρέπει νὰ κρατηθεῖ σήμερα.

(Τὰ χτυπήματα κι' οἱ μιστριές δυναμώνουν. Πανδαιμόνιο).

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ: Ἐτσι! Ἐτσι! Νὰ τελειώνουμε σήμερα! Ἐτσι! (Τρέχει δεξιά κι' ἀριστερά, κατεβαίνει ἀπὸ τὸ τοίχωμα στὸ πλάτωμα).

ΘΕΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ (Στὸν Πρωτομάστορα): Ἄν ποῦμε πῶς δὲν δουλεύτηκε μὲ καρδιά σήμερα τὸ γιοφύρι...

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ: Δὲν ἔχω παράπονο. Κάτι μοῦ λέει, πῶς τούτη τὴ φορὰ θα τὸ βρεῖ ὁ ἥλιος αὔριο τὸ πρωτῆ...

ΘΕΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ (Ἄνεβαίνει πάνω στὸ τοίχωμα και παρακολουθεῖ τὸ χτίσιμο).

ΜΑΣΤΡΟ - ΚΩΣΤΑΝΤΗΣ (Στὸν Πρωτομάστορα ἀνεβαίνοντας ἀπὸ κάτω): Ἐγὼ τέλεψα ἀπὸ τὴ μεριά μου, ἀφέντη Πρωτομάστορα!

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ: Ἄς εἶναι τοῦλάχιστο ἡ τελευταία φορὰ ποῦ τὸ χτίσαμε!

ΜΑΣΤΡΟ - ΚΩΣΤΑΝΤΗΣ (Ὑστερα ἀπὸ λίγη σιωπὴ): Και τί μπορεῖ νὰ μᾶς κάνει ὁ Σουλτάνος;

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ: Ἄν θέλεις νὰ κάνεις καλὰ τὴ δουλειά σου, νὰ δουλεύεις σὰ νὰ μὴν ὑπάρχει Σουλτάνος... Ἄν και, δὲ σὲ βλέπω καλὰ τῶρα τελευταία. Σὰ νὰ κιότεις, μαστρο - Κωσταντῆ...

ΜΑΣΤΡΟ - ΚΩΣΤΑΝΤΗΣ : "Όχι, άφέντη Πρωτομάστορα... Μόνο πού συλλογιέμαι τὸ ριζικὸ τοῦ γιοφυριού... Λές καὶ δὲν εἶναι θέλημα Θεοῦ...

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ : Δὲν εἶναι θέλημα Θεοῦ, μάστορα, νὰ χτιστεῖ ἓνα γιοφύρι, ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους πού τοὺς χωρίζει ἓνα ποτάμι; "Ε, μαστρο-Κωσταντῆ! "Αν οἱ ἀνθρώποι συνερίζονταν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἀπὸ τέτοιους, δὲ θὰ χτιστεῖ κανένα γιοφύρι στὸν κόσμο!

ΜΑΣΤΡΟ - ΚΩΣΤΑΝΤΗΣ : Θέλω νὰ μὲ καταλάβεις, άφέντη - Πρωτομάστορα. Τὸ ριζικὸ τοῦ γιοφυριού μὲ παλεύει. "Εγώ, μάρτυς μου ὁ Θεός! (κάνει τὸ σταυρὸ του). "Η ψυχὴ μου θᾶναι πάντοτε ἐδῶ...

ΖΑΧΑΡΙΑΣ (Μπαίνοντας στὴ σκηνὴ τραβάει ἴσια στὸ Θειακογιάννη) : "Ο παῖς περιμένει στὴν ἐκκλησιά, άφέντη Θειακογιάννη.

ΘΕΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ : Τοῦ εἶπες καὶ γιὰ τὰ στέφανα, ὦρέ;

ΖΑΧΑΡΙΑΣ : "Αμέ, νᾶχεις κι' ἓνα ζευγάρι στέφανα τοῦ εἶπα.

(Φεύγει γιὰ τὸ γιοφύρι).

Η ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΜΙΛΙΟΥ ΑΠΟ ΚΑΤΩ : Σταματῆστε, Σταματῆστε! Δὲν χρειάζονται ἄλλες πέτρες λέει ὁ μαστρο - Πέτρος.

ΔΕΣΠΩ : Σταματᾶμε Κρινιώ...

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ ("Ανεβαίνει πάνω στὸ τοίχωμα, δίπλα στὸ Θειακογιάννη. Τὰ χτυπήματα ἀρχίζουν νὰ ἀραιώνουν) : Τελέψαμε κιόλας; (Τὰ χτυπήματα σταματοῦν).

ΟΛΕΣ ΜΑΖΥ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ : Σὰν τὰ Τζουμέρκα!

ΟΛΟΙ ΜΑΖΥ ΟΙ ΑΝΤΡΕΣ : Σὰν τὰ Τζουμέρκα!

ΘΕΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ (Κατεβαίνοντας ἀπὸ τὸ τοίχωμα πηγαίνει καὶ χτυπάει τὸ καμπανάκι). ("Ολοι, μαστόροι, γυναῖκες κι' ἄντρες ἀνεβαίνουν καὶ συνάζονται στὸ πλάτωμα τραγουδώντας).

ΘΕΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ : "Ετοιμοι;

ΦΩΝΕΣ : "Ετοιμο! "Ετοιμο!

ΘΕΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ : Μπροστὰ τὰ ὄργανα!

(Μπαίνουν μπροστὰ οἱ δυὸ ὄργανοπαίχτες, ἀκολουθοῦν ἡ Κρινιώ κι' ὁ Πρωτομάστορας, πιδ πίσω ὁ Θειακογιάννης κι' ἀκολουθεῖ ὄλος ὁ ἄλλος κόσμος).

ΜΑΣΤΡΟ - ΚΩΣΤΑΝΤΗΣ (πλάι του στὸ μαστρο - Πέτρο) : Λές νὰ χτυπηθοῦμε μὲ τὸν Προεστὸ καὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους του;

ΜΑΣΤΡΟ - ΠΕΤΡΟΣ : Νά χτυπηθοῦμε χίλιες φορές!

ΜΙΛΙΟΣ (πού δὲν ἔχει μπεῖ στὴ σειρά) : "Αφέντη Πρωτομάστορα, νὰ τρέξω νὰ φέρω τὸ καριοφύλι μου;

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ : Κάτσε κάτω, ὦρέ!

ΘΕΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ : Φύγαμε!

ΚΡΙΝΙΩ (Στὸν Πρωτομάστορα) : Καὶ δαχτυλίδια άφέντη μου;

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ : Θά στείλω τὸ Μίλιο νὰ μᾶς τὰ φέρει αὔριο ἀπὸ τὰ Γιάννενα.

("Η πομπὴ ξεκινᾶ, τὰ ὄργανα παίζουν).

Στὴν "Αρτα τ' ὄργανα βαροῦν, στὴν "Αρτα κάνουν γάμο,
ρηγόπουλο παντρεύεται βασιλοπούλα παίρνει.
"Όλο τὸν κόσμο κάλεσε, τὴ γῆ τὴν οἰκουμένη...

(Φεύγουν)

ΜΙΛΙΟΣ (Πηγαίνοντας πλάι τους ὡς τὴν ἄκρῃ τῆς σκηνῆς, μένει πίσω καὶ τοὺς χαιρετᾶει κουνώντας τὸ χέρι του). Μὲ τὸ καλό! Μὲ τὸ καλό! (Γυρνώντας, ἀνεβαίνει στὸ τοίχωμα τοῦ γιοφυριού, κάνει μιὰ δυὸ βόλτες κι' ὕστερα κατεβαίνει

και ξαπλώνεται δίπλα στο ανάχωμα, βάζοντας την παλάμη του για προσκέφαλο).
"Ε, ρε ύπνο πού θά στον κάνω...αύριο! (Ανακάθεται πάλι). Είναι γλυκό πράμα ό ύπνος! "Υστερα από τó γιοφύρι, τó πιό γλυκό πράμα είναι ό ύπνος! (Ξαναπέφτει με τó κεφάλι στην παλάμη του).

Σκηνή "Εκτη

(ΜΙΛΙΟΣ—ΜΙΧΑΛΟΣ—ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ)

(Αριστερά, πίσω από ένα θάμνο σηκώνουν τά κεφάλια τους και κοιτάζουν με προφύλαξη ό Κατσαούνης κι' ό Μίχαλος. Ό Μίχαλος ξαναχαμηλώνει και κρύβεται, ενώ ό Κατσαούνης σηκώνεται και ξανατραβάει κατά τó Μίλιο. Ακούγοντας ό Μίλιος τά βήματά του σηκώνεται κι' ανακάθεται).

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Γειά σου, ώρε Μίλιο!

ΜΙΛΙΟΣ: Γειά σου και σένα, ώρε!

(Ακούγονται νά σημαίνουν τά σήμαντρα τής εκκλησίας).

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ (Γυρίζει κατακει και κάνει τó σταυρό του): Τί τρέχει, ώρε;

ΜΙΛΙΟΣ: Γάμος τρέχει.

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Ποιός, ώρε;

ΜΙΛΙΟΣ: Ό άφέντης μου ό Πρωτομάστορας...

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Με ποιά, ώρε;

ΜΙΛΙΟΣ: Τήν Κρινιώ.

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Χωρατεύεις, ώρε;

ΜΙΛΙΟΣ: Πήγαινε τότε ως τήν εκκλησιά νά τούς δεϊς και με τά μάτια σου. Ένα γαμπρό λεβέντη δηλαδή, μιá νύφη λεβέντισσα κι' ένα Θειακογιάνναρο νά τούς στεφανώνει. Σ' άρέσει;

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Έμένα; Ό Προεστός τί λέει, κι' άπε μένα δέ μοϋ πέφτει λόγος.

ΜΙΛΙΟΣ: Για όλα δέ σοϋ πέφτει λόγος και...

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Δηλαδή;

ΜΙΛΙΟΣ: Δέ μοϋ λές, τί χαλεύεις και περνάς από τούτο τó γιοφύρι;

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Πέρασμα είναι, ώρε, και περνάω. Γιατί;

ΜΙΛΙΟΣ: Γιατί έδω πρέπει νάρχονται μονάχα όσοι δουλεύουνε στο γιοφύρι.

Έσϋ ξέρεις μαστορική, περνάς από δώ, αλλά δέ δουλεύεις.

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Και τó λές πράμα αυτό, ρε Μίλιο, σεϊς νά χτίζετε κι' αυτό νά γκρεμίζεται; Με τί τó φτιάχνετε, ώρε; Γιατί δέ ρωτάτε κι' έναν γνωστικό ρε ζουλάπια, νά σάς πεί γιατί γκρεμίζεται τó γιοφύρι;

ΜΙΛΙΟΣ: Έσϋ μιá φορά, εύχαριστιέσαι πού γκρεμίζεται τó γιοφύρι. Τί σε νοιάζει;

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Τουρκος είμαι, ώρε Μίλιο, νά φχαριστιέμαι πού γκρεμίζεται τó γιοφύρι;

ΜΙΛΙΟΣ: Χριστιανοί είναι όσοι συνάζονται γύρω άπ' αυτό τó γιοφύρι. Γύρω άπ' αυτό τó «Έθνος».

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Και τί θά είπει «έθνος», ώρε Μίλιο;

ΜΙΛΙΟΣ: Και πού θές νά ξέρω έγώ τί θά είπει; Έτσι έλεγε τics προάλλες ό άφέντης ό Θειακογιάννης. Πώς τó γιοφύρι είναι τó «έθνος» μας.

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Και τότε γιατί κάθεται και χαλιέσαι, ώρε για ένα πράμα πού δέν ξέρεις τί θά είπει;

ΜΙΛΙΟΣ: Έκεινοι πού ξέρουν ξέρουν και για μένα... Κι' ύστερα... (χώνει τó χέρι στον κόρφο του). Έχω και τó διάφορό μου. Ένα κιμέρι με γρόσια...

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Σοῦ δώσανε καὶ σένα πέντε παληογρόσια... "Άλλοι ἔχουν φλουριά καὶ φλουριά...

ΜΙΛΙΟΣ: Παληογρόσια;

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Καὶ τὸ γιοφύρι πού χτίζεις, γκρεμίζεται...

ΜΙΛΙΟΣ: Ναι, ἀλλὰ τώρα πού θὰ γυρίσουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, ἐγὼ θὰ πάω καὶ θ' ἀρματωθῶ τὸ καριοφύλι μου.

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Ποιὸν θὰ βαρέσεις, ὦρέ;

ΜΙΛΙΟΣ: "Όταν θ' ἀκούσεις τὴ νύχτα ἓνα «μπούμ», νὰ ξέρεις πῶς τὸ γιοφύρι μας δὲ θὰ ξαναγκρεμιστεῖ πιά.

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ (Σκύβει στ' αὐτί του): "Ένα «μπούμ» ναι, ἀλλὰ ἴσα, στὴν καρδιά τοῦ Πρωτομάστορα...μπορεῖς;

ΜΙΛΙΟΣ (Τινάζεται ὀρθιος): Τὸ βράδυ ὦρὲ πού θάχω καὶ τὸ καριοφύλι μου νὰ ρθεῖς νὰ μοῦ τὸ εἰπεῖς αὐτοῦνο...

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ: Σοῦ τὸ λέω τώρα, γιὰ νὰ τὸ ξέρεις τὸ βράδυ. Καὶ τότε νὰ ἰδεῖς γρόσια καὶ νὰ ἰδεῖς φλουριά... (σκύβει στ' αὐτί του) ὅσα φλουριά θέλεις...

ΜΙΛΙΟΣ: Λοιπὸν τέτοια κάνουν, ὦρὲ Κατσαούνη, μὲ τὰ γρόσια καὶ μὲ τὰ φλουριά; Κι' ἐγὼ τὰ φυλάω πάνω στὸ κορμί μου, δίπλα στὸ φυλαχτό μου, ὦρέ; (Χώνει τὸ χέρι στὸ στῆθος του, βγάζει τὸ κεμέρι μὲ τὰ γρόσια καὶ τὸ πετάει στὸ ποτάμι). Στὸν ἔξαποδῶ τρισκατάρατα!

ΚΑΤΣΑΟΥΝΗΣ (Παρακολουθώντας τὸ κεμέρι πού φεύγει στὸν ἀέρα γιὰ νὰ πέσει στὸ ποτάμι): Τὸ πέταξες, ὦρέ; (Τρέχει νὰ ἰδεῖ πού θὰ πέσει. Τὴν ἴδια στιγμή ἔμως ἀκούγονται τὰ τραγούδια τῆς συνοδείας τοῦ γάμου κι' ὁ Κατσαούνης κόβει ἀπότομα ἀριστερά, σαλτάρει καὶ φτάνει στὸ θάμνο ἀπ' ὅπου εἶχε παρουσιαστεῖ. Σηκώνεται κι' ὁ Μίχαλος, τρέχουν ἀριστερὰ καὶ χάνονται.

Σκηνὴ Ἑβδόμη

(ΟΛΟΣ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΓΙΟΦΥΡΙΟΥ)

(Ἀκούγοντας τὰ τραγούδια, ὁ Μίλιος τρέχει δεξιὰ νὰ τοὺς προαπαντήσει. Ἡ συνοδεία μπαίνει στὴ σκηνὴ μὲ τὴν ἴδια τάξη πού ἔφυγε γιὰ τὴν ἐκκλησιά).

Νύφη μου ὅταν γεννιόσουν ὁ ἥλιος ἔκατέβη
καὶ σούδωσε τὴν ὁμορφιά καὶ πάλι πάνω ἀνέβη...

ΜΙΛΙΟΣ (Τρέχει καὶ κρεμιέται ἀπὸ τὸ λαιμὸ τοῦ Πρωτομάστορα): Νὰ ζήσετε! Νὰ ζήσετε! ("Όστερα πιάνει τὴν Κρινιώ ἀπὸ τὰ χέρια κι' ἀρχίζει νὰ κάνει τρελοὺς χορευτικούς γύρους μπροστὰ της. Ἀφήνει τὰ χέρια της καὶ χορεύει μόνος του. Ὁ κόσμος μαζώνεται γύρω του καὶ τοῦ χτυπάει ρυθμικὰ τὶς παλάμες).

ΤΟ ΠΛΗΘΟΣ: "Όπα! "Όπα! "Όπα!

ΦΩΝΕΣ: Γειά σου, Μίλιο!

ΘΕΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ (Στὸ Μίλιο): Παλάβωσες, ὦρέ; Πιάσου στὸ χορὸ μαζύ μας...

(Τὰ ὄργανα ἀρχίζουν νὰ παίζουν. Πιάνονται ὅλοι στὸ χορὸ. Μπροστὰ χορεύει ὁ Πρωτομάστορας).

Σὰν μῆλο ποῦναι στὴ μηλιὰ τὸ παραγινωμένο
ἔτσι εἶναι καὶ τ' ἀνύπαντρο σὰν ἐρχεται ὁ καιρὸς του.
Λόγια λέγει τῆς μάνας του, λόγια τῆς ἀδερφῆς του.
«Μάννα στὴ μέση δὲ χωρῶ, στὴν ἀκρὴ δὲν κοιμᾶμαι.
Στρώσε μου ἢ ἔξω στὴν αὐλὴ ἢ ἔξω στὸ περβόλι»...

ΦΩΝΕΣ: 'Ο κουμπάρος μπροστά! 'Ο κουμπάρος! 'Ο κουμπάρος!
ΘΕΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ (Καθώς πιάνεται πρώτος κι' ανοίγει τὸ χορό): Γειά
σας λεβεντιές!
ΜΙΛΙΟΣ (Ξεκόβει ἀπὸ τὸ χορό, ἀνεβαίνει πάνω στὸ τοίχωμα καὶ χορεύει
μόνος του).

Σὰν κίνησεν ὁ νιούτσικος νὰ πάει ν' ἀρραβωνιάσει,
οὔτε τὸ ροῦχο του ἔβαλε, οὔτε ζουνάρι ἐζώστη,
Κι' ἡ μάνα του τοῦ φώναξε κι' ἡ μάνα του τοῦ λέει...

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκούγεται ἓνας ξαφνικὸς πάταγος. Τὸ γιοφύρι γκρεμίζεται.
'Ο χορὸς σταματάει. "Ἄλλοι πλέκαν τὰ δάκτυλα τῶν δυὸ τους χεριῶν ἀπελπισμένα
κι' ἄλλοι πιάναν τὰ μέτωπά τους.

ΤΟ ΠΛΗΘΟΣ: Τὸ γιοφύρι μας! "Ω!

(Στρέφοντας ἀμέσως τὰ βλέμματά τους κατὰ τὸ γιοφύρι καὶ βλέποντάς το
νὰ ὑποχωρεῖ μαζὺ μὲ τὸ Μίλιο πού χόρευε πάνω του, ξεσπᾶνε σὲ κινήσεις ἀλλο-
φροσύνης.

ΦΩΝΕΣ: «Τὸ παιδί!» «Παναγιά μου! «Μίλιο μου!» «Πάει τὸ παιδί!» «"Ωου!»
(Πρῶτος τρέχει ὁ Πρωτομάστορας κι' ἀπὸ κοντὰ ὁ Θειακογιάννης. "Ὅλος ὁ
κόσμος στριμώχνεται γύρω στὸ τοίχωμα τοῦ γιοφυριοῦ.

ΓΡΙΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ (Ξεμένοντας καὶ τραβώντας πίσω ἀπὸ τοὺς ἄλλους κατὰ
τὸ γιοφύρι): Δὲ σᾶς τᾶλεγα ἢ ἔρημη! Δὲ σᾶς τᾶλεγα;

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ ('Ανεβαίνοντας πάνω στὸ τοίχωμα τοῦ γιοφυριοῦ κι'
ἀγναντεύοντας κάτω): Μίλιο! 'Ὡρὲ Μίλιο! Δὲ μιλάς ὠρὲ Μίλιο! (Πηδάει ἀπὸ τὸ
τοίχωμα καὶ κατεβαίνει ἀριστερὰ κάτω ἀπὸ τὸ γιοφύρι).

ΚΡΙΝΙΩ ('Ανεβαίνει πάνω στὸ τοίχωμα. Κοιτάζοντας κάτω, ἀρπάζει τὰ
μάγουλά της μὲ τὰ χέρια της, ἀφήνοντας μιὰ διαπεραστικὴ κραυγὴ): Θεέ μου!

ΟΛΕΣ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΜΑΖΥ: "Ἦου δυστυχία!

Η ΦΩΝΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑ ΑΠΟ ΚΑΤΩ: Οἱ πέτρες εἶναι ματω-
μένες! Τὸν πῆρε ὁ "Αραχθός!

ΤΟ ΠΛΗΘΟΣ (Πλέκοντας ἀπελπισμένα τὰ χέρια του): «Τὸ ρούφηξε!» «χά-
θηκε τὸ παιδί!» «χάθηκε τ' ἀρφανό!» «τὸ ἔρημο!».

ΘΕΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ: 'Ο λεβέντης!

ΚΡΙΝΙΩ ("Ὀρθια πάνω στὸ τοίχωμα, πετώντας τὸ τριαντάφυλλο τῶν μαλ-
λιῶν της στὸ ποτάμι): Καὶ τώρα, Μίλιο μου, ποιὸς θὰ πάει νὰ φέρει τὰ δαχτυλί-
δια μας ἀπὸ τὰ Γιάννενα; (Κατεβαίνει ἀπὸ τὸ τοίχωμα).

ΜΑΣΤΡΟ - ΒΑΓΓΕΛΗΣ (Κλαίει): 'Αμ' ἀποποιος θὰ πάει... Μόνο πού ὁ
Μίλιος.

ΚΡΙΝΙΩ (Βλέποντας τὸν Πρωτομάστορα ν' ἀνεβαίνει ἀπὸ κάτω, πάει καὶ
κρεμιέται ἀπὸ τὸ λαιμό του). Γιατὶ δὲν τ' ἄφηνες νὰ πάει νὰ φέρει τὸ καριοφύλι
του, ἀφέντη μου;

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ ('Ακουμπάει τὸ μέτωπό του στὸ κεφάλι της): 'Ο Μί-
λιος καὶ τὸ γιοφύρι... 'Αγκαλιάστηκαν καὶ πᾶνε μαζύ!..

ΘΕΙΑΚΟΓΙΑΝΝΗΣ (Σκουπίζοντας μ' ἓνα μαντήλι τὰ μάτια του): Καὶ τὸ
κλάμα τοῦ Θεοῦ εἶναι...

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ (Κοιτάζοντας τὸ γκρεμισμένο γιοφύρι): Κρινιώ!

ΚΡΙΝΙΩ: Τ' εἶναι ἀφέντη μου!

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ (Σὲ θλιβερὸ τόνο): Τίποτα Κρινιώ!

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ('Ανεβαίνει πάνω στὸ τοίχωμα καὶ κοιτάζοντας τὸ ρεῦμα τοῦ
ποταμιοῦ, ἀφήνει νὰ τοῦ ξεφύγει μιὰ κραυγὴ ὅμοια μὲ λυγμό: Μίλιοοο...

Σκηνή "Ογδοη

(ΟΙ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟΙ—ΚΥΡΑ ΔΗΜΑΙΝΑ)

(Πάνω στὴ στιγμή μπαίνει στὴ σκηνὴ ἀπὸ τὰ δεξιὰ ἡ κυρὰ - Δῆμαινα κρατώντας τὴν ἴδια μπόλια στὰ χέρια της. Βλέποντας τὸν κόσμον συναγμένο γύρω ἀπὸ τὸ τοίχωμα στέκει γιὰ μιὰ στιγμή παραξενεμένη καὶ ξαναπροχωρεῖ πηγαίνοντας κοντὰ του. Ὁ κόσμος κάνει νευρικές κινήσεις ἀγωνίας. Πνιγμένες κουβέντες. «Ἡ Δῆμαινα! Ἡ Δῆμαινα!» «Ἡ μάνα του!» «Ὦχ τὴν καφερὴ τὴ μάνα!».

ΜΑΣΤΡΟ - ΚΩΣΤΑΝΤΗΣ (Βλέποντας τὴ Δῆμαινα): Μέγας εἶσαι, Κύριε!

ΚΥΡΑ - ΔΗΜΑΙΝΑ: Ποῦ εἶναι ὁ Μίλιος μου, Πρωτομάστορα;

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ (Τὴν κοιτάζει χωρὶς νὰ τῆς ἀποκρίνεται).

ΚΥΡΑ - ΔΗΜΑΙΝΑ (Στρέφεται στοὺς ἄλλους): Πέστε μου, καλὲ μαστόροι, ποῦ εἶναι ὁ Μίλιος μου;

(Ὅλος ὁ κόσμος τὴν κοιτάζει ἄφωνος).

ΚΥΡΑ - ΔΗΜΑΙΝΑ (Κοιτάζει πότε τὸν ἓνα καὶ πότε τὸν ἄλλο): Τί πάθατε ὅλοι σας καὶ βουβαθήκατε ἔτσι; Τοῦφερα λίγο ψωμί καὶ λίγο προσφάγι. Εἶναι θεονήστικο τὸ ἔρημο!

ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΑΣ (Ἐνῶ ὅλος ὁ κόσμος παρακολουθεῖ μὲ σφιγμένα τὰ πρόσωπα ἀπὸ τὴ συγκίνηση, προχωρεῖ καὶ στέκει μπροστὰ της): Κυρὰ - Δῆμαινα! Τὸ γιοφύρι μας θὰ στεριωθεῖ!

ΑΥΛΑΙΑ

(Συνεχίζεται)

ΔΗΜΟΤΙΚΟ

Τὸ ἄρπαγμα τῶν ρούχων*

Πέντε - δέκα καλογρηές
κι' ἄλλες τόσες παπαδιές
στὸ ποτάμι πλένονταν
ἔπλεναν τὰ ρούχα τους.
Κι' ἐνὰς γεντὶ - καλόγερος
τις ἐπαραμόνευε
κι' ἄρπαξε τὰ ρούχα τους
τὰ πονκαμισάκια τους.
Κι' ἐκρηγαν οἱ παπαδιές
κι' ἔτρεξαν οἱ καλογρηές.
—Μωρὲ γεντὶ - καλόγερε
φέρε μας τὰ ρούχα μας
—Λάτε νὰ χορέψουμε
ἔτσγια ποῦστε ἔτσγια γιά,
μ' ὄξω τὰ χεράκια σας
τὰ καλὰ μεράκια σας.

* Ἀπὸ τὴ συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν τοῦ κ. Χριστοφόρου Μ. Κοντοχρήστου. Στὶς γνωστὲς συλλογὲς δημοτικῶν τραγουδιῶν (Fauriel, Passon, Θέρου, Χρηστοβασίλη κλπ.) δὲν περιλαμβάνεται. Πιθανὸν νὰ εἶναι ἀνέκδοτο, ὁπότε ἀποκτᾶ ἰδιαιτέρη ἀξία. (Σ.Σ.).

ΤΑ ΛΟΥΛΟΥΔΑ ΤΗΣ ΑΜΥΓΔΑΛΙΑΣ ΣΤΟ ΜΕΣΟΧΕΙΜΩΝΟ

ΠΑΝΑΓ. ΒΕΛ. ΛΑΚΙΩΤΗ

Μέρα τοῦ Φλεβάρη, πὸν ῥθες στὸ κώ-
λιμα τοῦ χρόνου τὸ γοργό, τὰ μάτια νὰ
μ' ἀνοίξης σὲ χαιρετώ. Ναι, στέκομαι εὐ-
λαβικά μπροστά σου κι' ὑποκλίνομαι σὲ
σέ, γιατί τ' ἀξίζεις.

Ὁλόχαρος, νᾶμαι στὸ ἀγρόκτημα μὲ
τις ἀμυγδαλιές. Χειμῶνας βαρύς, πὸν
μετέτρεψε τὴ φύση σὲ νεκροταφεῖο. Ἡ
φύση ναρκώθηκε, τὸ ἴδιο κι' ἔλα τὰ ἄ-
κακα πλασματάκια τοῦ Θεοῦ.

Σὲ πιάνει ἀνατριχίλα φοβερὴ σὰν αἰ-
σθάνεσαι παντοῦ τὴν παρουσία τὴ φοριχτὴ
τοῦ θανάτου.

Ὁ θάνατος, αὐτὸς πὸν ἀφανίζει τὰ πάντα, αὐτὸς πὸν σταματᾷ τὴ ζωὴ ἀκού-
σια καὶ μετατρέπει τὴ θέρμη σὲ παγωνιά, τὴ χαρὰ σὲ θλίψη, τὸ γέλιο σὲ δάκρυ,
τὸ πᾶν σὲ τίποτα, αὐτὸς πὸν πάντα νικᾷ, βασιλεύει σήμερα στὴ γωνιὰ αὐτὴ, πὸν
διάλεξα.

Μὰ νά, τὰ μπουμπουκάκια στὶς ζεστὲς τοῦ ἡλίου ἀχτίδες ἀρχίζουν νὰ ἀνα-
σαίνουν καὶ σιγὰ - σιγὰ νὰ προβάλλουν δειλὰ - δειλὰ τὰ ἄμορφα, ἄσπρα λουλουδά-
κια τους.

Πόση σιγουριὰ νοιώθεις ἔτσι σὰν τὰ κοιτᾷς, πόση χαρὰ, τί ἀνακούφιση,
πόση γαλήνη.

Ἡ παγωνιά ἔσπασε, θαλπωρὴ καὶ ζεστασιὰ παντοῦ· ἡ ἐλπίδα στὴν ψυχὴ ἄν-
θισε, ἡ ζωὴ νίκησε τὸ θάνατο, ναι τὸν νίκησε, νά, γιατί τὰ ζωάκια ἄρχισαν νὰ γιορ-
τάζουν μὲ τὸν τρόπο τους τὴ νίκη αὐτὴ, τὰ ἀπειράριθμα ἔντομα, μὰ καὶ οἱ ἄν-
θρωποι τῆς πόλης. Νὰ κιάλας διακρίνω πολλοὺς - πολλοὺς νὰ κατεβαίνουν. Ἐρ-
χονται κι' αὐτοὶ χωρὶς νὰ ξέρουν τὸ γιατί, πᾶνε κι' αὐτοὶ, χωρὶς νὰ ξέρουν ποῦ.
Πάντως πᾶνε, ἔρχονται.

Τὸν παρακολουθῶ, καὶ σκέφτομαι συνάμα. Σκέφτομαι τὸν ἄνθρωπο, πὸν
ὁ Θεὸς τὸν ἔστειλε ἐδῶ στὴ γῆ γιὰ νὰ ὁμορφῆνῃ ὅ,τι Αὐτὸς μὲ τὴν πανσοφία του
τοῦ ἔφτιαξε καὶ τοῦ τὸ χάρισε σὰν δῶρο.

Ὁ ἄνθρωπος, νὰ μπροστά μου ἐδῶ, τὸν βλέπω, τὸν μελετῶ, ὅπως καὶ τοῦτα
τὰ λούλουδα τῆς ἀμυγδαλιᾶς, πὸν βιάστηκε στὸ μεσοχειμῶνο ν' ἀνθίσῃ γιὰ νὰ
γεμίση τις ἄδειες ψυχές, νὰ ζεστάνῃ τις κρύες καρδιές.

Ὁ ἄνθρωπος· πόσο παράξενος στ' ἀλήθεια. Νά, μιὰ κοπέλλα δροσερὴ πλη-
σίασε τοῦτο τὸ κλαρὶ κι' ἄρχισε νὰ χαϊδεύῃ τοῦτα τὰ λούλουδα. Τὴ χάρηκα καὶ
τὴν ἀγάπησα συνάμα. Δὲν εἶναι ἄσχημο ν' ἀγαπᾷς. Ἐκείνη τὸ κατάλαβε κι' ἀντι-

έδρασε μὲ τὸ δικό της τρόπο. Ἐφησε τὸ κλαρὶ καὶ ἀποτραβήχτηκε. Τὴν κοίταξα κατὰματα. Πῆρα ὅ,τι μποροῦσα.

Ἄνοιξα συζήτηση. Ἐνδιαφέροσα πολὺ.

—Πιστεύεις στὸν ἄνθρωπο;

—Ναί, πολὺ.

—Ἐγὼ καθόλου.

Ἄπο τὴν πρώτη κιάλας στιγμή ἢ διαφωνία. Ἄναγκάστηκα νὰ διαφωνήσω, τὰ ἴδια τὰ πράγματα μ' ἀνάγκασαν, ἢ πραγματικότητα ποὺ ναι πάντα σκληρῆ.

* * *

Τὸ δράμα παιζόταν τὸ σκηρικὸ ἔτοιμο, ὁ πρωταγωνιστὴς ὑπέροχος, ἄφταστος. Κατεῖχε τὸ ρόλο του, τὸν ὑποδύοταν θαυμάσια, τὸν ζοῦσε. Ἐκεῖνο, ποὺ ζῆς, ποὺ νοιώθεις, τὸ δίνεις θαυμάσια, μεγαλόπρεπα. Ὁ δευτεραγωνιστὴς κρατοῦσε τὴν ψυχραιμία του καὶ ἀντιδρούσε, γιατί ὁ ρόλος του ἦταν πραγματικὰ δύσκολο.

Τὸ δράμα παίζεται, ὁ μῦθος ἐξελλίσσεται κανονικά, τὸ ἐνδιαφέρον ζωηρότατο. Τὰ ἐπεισόδια προχωροῦν, οἱ σκηνὲς ἄφταστες. Ἐρωτηματικὰ πάμπολλα, λογικὰ καὶ ἀξιόλογα. Νά, σὰν κι' αὐτά.

—«Πῶς συμβάλει ν' ἀγαπᾶς καὶ νὰ μισῆς; Νὰ μιλᾶς γιὰ ἠθική, ὅταν εἶσαι ἀνῆθικος; Μπορεῖς νὰ ἀπορρίπτεις καὶ ν' ἀρνήσαι αὐτό, ποὺ ὁ ἴδιος νιώθετεῖς; Νὰ εἶσαι ἔνοχος καὶ νὰ προσποιῆσαι τὸν ἀθῶο; Νὰ φιλᾶς τὸ πρόσωπο, ποὺ προδῶσες; Νὰ εἶσαι ἐρωτευμένος καὶ νὰ χαιρέσαι τὸν ἔρωτα καὶ νὰ θέλῃς νὰ δειλῆς ἀδιάφορος; Νὰ εἶσαι ἀστυχερὸς ἐπιτιμητὴς καὶ νὰ κατηγορῆς αὐτό ποὺ ζῆς ὁ ἴδιος; Νὰ χτυπᾶς τὴν ὁμορφιά, γιατί σὺ εἶσαι ἄσχημος; Νὰ καταφεύγεις σὲ τρίτα πρόσωπα γιὰ νὰ γνωρίσης αὐτό ποὺ ζῆς! Νὰ λές πῶς δὲν εἶδες γαλάζιο οὐρανό, ἀφοῦ τὸν ἀπολαμβάνεις καὶ τὸν χαιρέσαι;

* * *

Τὸ δράμα συνεχίστηκε, φτάνει στὸ τέρας πιά. Τὸ κρισιμώτερο σημεῖο. Ὁ πρωταγωνιστὴς ἐξαυλώθηκε, δὲν μιλᾷ αὐτός, μιλᾷ ἢ ἴδια ἢ ψυχὴ πιά, τὸ εἶναι του. Ἄμφιβάλλει γιὰ τοὺς ἀνθρώπους.

Ἐπάρχουν ἄραγε; Γιατί, μποροῦν νὰ ζοῦν καὶ νὰ κινοῦνται, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ὑπάρχουν.

Ὅταν ὑπάρχεις καὶ δημιουργῆς, εἶσαι σὲ θέση, ἐνῶ, ὅταν ἀπλῶς ζῆς καὶ κινῆσαι καὶ ἀντὶ νὰ δημιουργῆς μὲ τὸν τρόπο σου καταστρέφεις φθείροντας καὶ φθειρόμενος, εἶσαι ἄρνηση.

Ἡ θέση ἔρχεται σ' ἀντίθεση μὲ τὴν ἄρνηση, ὅπως ἡ ζωὴ μὲ τὸν θάνατο.

Ὁ πρωταγωνιστὴς πλησιάζει νὰ τερματίσῃ τὸ ρόλο του. Διαπίστωση θλιβερῆ, ἀποκαρδιωτικῆ, ὅπως θές πὲς το. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἄρνηση.

Ὁ ἄγγελος μετατρέπεται ἀπότομα σὲ διάβολο, ὁ φίλος σὲ ἐχθρό, ὁ ἀγαπημένος μαθητὴς σὲ Ἰούδα, τὸ καλὸ σὲ κακό, ἢ χαρὰ ποὺ σοῦ ἔδινε σὲ θλίψη ἀπέραντη, ἢ εἰλικρίνεια σὲ ἀπάτη.

Ἀνατριχίλα σὲ πιάνει στὴ σκληρῆ τούτη διαπίστωση. Ἄμφιβάλλεις γιὰ τὸν ἴδιο σου τὸν ἑαυτό, γιὰ τὸν συνάνθρωπό σου, γι' αὐτὸν ποὺ σὲ κάνει στίς ὥρες τοῦ ἐνθουσιασμοῦ του θεός.

Τὸ δράμα τέλειωσε, οἱ ἠθοποιοὶ ἀποσύρθηκαν. Οἱ θεατὲς κουράστηκαν, μὰ δὲν θέλησαν νὰ τ' ὁμολογήσουν. Πόνεσαν κι' ἀπογοητεύτηκαν μαζί. Ἀποσύρθηκαν σκεφτικοί, γιατί τὸ δράμα ποὺ παίχτηκε τοὺς δημιούργησε προβλήματα πολλὰ, μὰ σοβαρά. Δὲν εἶπαν τίς σκέψεις τους, ἐπιφυλάχτηκαν.

* * *

Οἱ ἄνθρωποι ἤρθαν κι' ἔφυγαν. Σήκωσα τὰ μάτια ψηλά. Ὁ οὐρανὸς εἶχε ἕνα θαυμάσιο γαλάζιο ἀπαλὸ χρώμα, ποὺ ξεκούραζε καὶ τὴν πιὸ κουρασμένη ψυχὴ.

Είμαι μόνος ἐδῶ, ἐντελῶς μόνος· οἱ ἄνθρωποι ἔφυγαν. Πῆραν ὅλοι, χάθηκαν ὅλοι, κι' ὕστερα χάθηκαν, ναί, χάθηκαν.

Χάθηκαν, ἀφοῦ ὅλοι πῆραν ἀπὸ κάτι. Καὶ τώρα πᾶνε, ναί, πᾶνε, βιάζονται, βιάζονται καὶ φοβοῦνται μαζί.

Ἐγὼ μένω ἐδῶ, μένω μόνος, συντροφιά μὲ τὸ γαλάζιο, ἀπέραντο οὐρανό, καὶ μὲ τίς ἀνθισμένες ἀμυγδαλιές, ποῦ τόση σιγουριά σοῦ δίνουν ἀπὸ μεσοχείμωνο.

Χειμῶνας βαρὺς, μᾶ στήν καρδιά μου ἀνοιξη.

Νὰ ἴμαι ἐδῶ, ἐδῶ νὰ ἴμαι συντροφιά μ' Αὐτὸν ποῦ ξέρει ν' ἀγαπᾶ καὶ νὰ γαληνεύῃ, μ' Αὐτὸν ποῦ ὁμορφάνει τὴ μοναξιά καὶ φέρνει τὴν Ἄνοιξη στὶς καρδιές τῶν ἀνθρώπων καὶ τίς ζεσταίνει παράξενα, μὰ ὁμορφα.

Νά, γιατί χαιρόμαι. Νά, γιατί χαιρέτισα τὴ μέρα τούτη. Νοιώθω τόσο ὁμορφα, παράξενα ὁμορφα, ξέρω πᾶ τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος.

Τὸ δρᾶμα, ποῦ παίχτηκε, εἶπε κι' ἔδωσε πολλά.

Οἱ ἀμυγδαλιές δείχνουν περήφανα τὰ ἀγνά δλόλευκα λουλούδια τους.

Ἐγὼ τὴ δική μου ἄκακη κι' ἀγνή ψυχή.

Οἱ ἀμυγδαλιές δίνουν σὲ μένα τὰ λουλούδια τους καὶ μοῦ ζεσταίνουν τὴν καρδιά, ἐγὼ τὴ δική μου ψυχή σ' Αὐτὸν τὴ δίνω, ποῦ πόνεσε γιὰ μένα καὶ νοιώθω μ' αὐτὴ τὴν προσφορὰ δλόχαρος. τρισευτυχισμένος, γαλήμιος σ' αὐτὸ τὸ μεσοχείμωνο τὸ ἀγριωπό.

Νά, γιατί χαιρετῶ τὴ μέρα τούτη, νά, γιατί ὑποκλίνομαι σ' αὐτὴ.

ΠΑΝ. ΑΑΚΙΩΤΗΣ

—Παλατ. Ἐνθ. VII, 471—

ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ

Εἶπας «Ἥλιε, χαῖρε», Κλεόμβροτος Ἀμβρακιώτης
ἤλατ' ἀφ' ὑψηλοῦ τείχεος εἰς αἶθρην,
ἄξιον οὐδὲν ἰδὼν θανάτου κακόν, ἀλλὰ Πλάτωνος
ἐν τὸ περὶ ψυχῆς γράμμ' ἀναλεξάμενος.

Μετὰφραση:

Χαῖρε Ἥλιε, εἶπε ὁ Κλεόμβροτος ἐξ Ἀμβρακίας καὶ νά τον πῶς
ἀπ' τίς ἐπάλλξεις κατρακύλησε σπουδαστικά στὸν Ἄδη.
Αἰτία δὲν εἶχε σοβαρά· μόνο ποῦ ἐκ τοῦ συστάδην
εἶχεν ἐγκύψει στὸ «Περὶ Ψυχῆς» βιβλίον τοῦ Πλάτωνος.

(Μεταφρ. ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΛΛΑΣ)

Η ΑΡΤΑ

ΕΙΣ ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ

ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ

1697 - 1787*

Κ. Δ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ
Α. Μ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Δέση 1013

31 'Ιουλίου 1767 ὁ Γεν. Προβλεπτής 'Αντ. Πριούλη πρὸς τὸν Δόγην: «....ἀνετέθη εἰς ἓνα Δερβένι—'Αγᾶν ἢ ἐξόντωσις τῶν κακοποιῶν οἱ ὁποῖοι μὲ ἰσχυρὰ σώματα λυμάλονται τὸ Ξηρόμερον καὶ τὴν Ἄρταν. Ἡ παρουσία τῶσων ἐνόπλων Τούρκων εἰς τὰ σύνορά μας, ἀπαιτεῖ τὴν λήψιν μέτρων προφυλακτικῶν. Διέταξα μίαν μικρὰν γαλέραν καὶ ἄλλα πολεμικὰ πλοιάρια νὰ περιπλέουν εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἄρτας. Ὁ δὲ ἔκτακτος προβλεπτής Λευκάδος Μορο μού γράφει ὅτι ἐνίσχυσε τὰς φρουρὰς τῶν συνόρων Πρεβέζης καὶ Βονίτσης... Μετ' ἄλλης ἡμέρας βραδύτερον ὁ Δερβέν—'Αγᾶς πού ἠδρίσκετο εἰς τὰ μέρη τῆς Βονίτσης προήχθη εἰς πασᾶν μὲ δύο ἵππουρίδας καὶ τῷ ὑπεσχέθησαν νὰ τὸν κάμουν πασᾶν τῶν Γιαννίνων. Τοιοῦτοτρόπως ἐγκατέλειπεν οὗτος τὴν ἐπιχείρησιν κατὰ τῶν κακοποιῶν, ἧτις τώρα ἀνετέθη εἰς τὸν μουσελίμην τοῦ Κάρλελι: Οὗτος κατηγοροῦσε τοὺς κατοίκους Βονίτσης ὅτι δίδουν ἄσυλον εἰς τοὺς κακοποιούς καὶ ἠπειλήσει νὰ ἐκτρέψῃ τὴν ροὴν τοῦ ποταμοῦ ἀποκαλουμένου Μπέρδα, τὸ ὁποῖον πηγάζει ἀπὸ τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος... Παρουσιάσθη ἐδῶ ἓνας Τούρκος Ἄλης μὲ συνοδείαν διαφόρων ὑπηκόων Ἄρτης, μερικὸι τῶν ὁποίων λέγουν ὅτι εἶναι ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, καὶ ὅμως δὲν εἶναι, καὶ ἔφερε τὰς ἐγκλειστὰς ἐπιστολάς τοῦ Βοεβόδα καὶ τοῦ Καδῆ τῆς Ἄρτας, διὰ τῶν ὁποίων ζητοῦν νὰ ὑποχρεωθῇ ἓνας ὑπήκοός των, ἐδῶ διαμένων, νὰ πληρώσῃ ἓνα χρέος του πρὸς ἄλλον κάτοικον διαμένοντα ἐν Ἄρτῃ. Ὁμοίως παρουσίασαν διαμαρτυρίαν καὶ ζητοῦν ἀπαζημιώσεις διὰ τοὺς ἐκβιασμούς πού ὑπέστησαν ἀπὸ ὑπηκόους τῶν Ὑμετ. Ἐξοχοτήτων. Ὡς πρὸς τοὺς ἐκβιασμούς τούτους αἱ εἰρημένα ἐπιστολαὶ ἀναφέρουν ὅτι ἀπὸ τὸν κύριον ἀρχηγὸν τῆς Βονίτσης ὑπέστη ἐπίθεσιν ἓνας Κώστας Παπαβασίλης ἐξ Ἄρ-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 340.

της, τοῦ ὁποίου εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἀφηρέθησαν 22 τζεκίγια καὶ 2 1/2 τάλ-
ληρα...».

Ἴδου ἡ ἐπιστολὴ⁽⁷⁵⁾ τοῦ Ἐδῖπ Μεχμέτ Ἐφένδη, καδῆ τῆς Ἄρτης.

«Μεγαλόδρεπε, ἀγαπητὲ καὶ φιλεῦσπλαγγνε φίλε μας σὲ χαιρετοῦμεν καὶ σοῦ κάμνομεν φιλικῶς γνωστὸν ὅτι ἓνας ὑπήκόος μας ὀνομαζόμενος Χρηῆστος Μπούκαλης, υἱὸς τοῦ Δημητρίου, κατοικῶν εἰς τὸ Κάστρον τῆς πόλεως Ἄρτης, ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τῆς εὐγενοῦς δικαιοσύνης, ἐξέθεσε τὸ πάθημά του κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: «Πρὸ ἐννέα μηνῶν εὐρισκόμενος εἰς τὸ χωριὸν Σιούρο τῆς Ἁγίας Μαύρας, ὅπου ἐπὶ πέντε μῆνας ἔκαμα τὸ ἐμπόριόν μου, ἐδέχθην τὴν ἐπί-
θεσιν μερικῶν ὑπηκόων Βενετῶν, κατοικῶν ἐκεῖ, ἀνθρώπων κακοποιῶν καὶ λη-
στῶν, ἥτοι τοῦ Μίχου Γιῶργη, Ἀναγνώστη Φουρλάνου, Μανώλη Σούνδια καὶ Κώττα Κατσιῆ καὶ ἄλλων συντρόφων των, οἱ ὅποιοι ἔφθασαν εἰς τὸ μέρος ὅπου εἶχα τὴν κατοικίαν μου, τὴν ἡμέραν, καὶ μοῦ ἐπετέθησαν ῥίψαντες πυροβολι-
σμοὺς ἐναντίον μου καὶ ἐφόνευσαν ἀδικῶς τὸν σύντροφόν μου. Ἐμένα δὲ μου ἔκλεψαν 55 χρυσᾶ τζεκίγια τὰ ὅποια εἶχα ἐπάνω μου, καθὼς καὶ ἓνα κουτὶ μὲ διάφορα θρησκευτικὰ ἐνθύμια ἐξ ἀργύρου, μεγάλης ἀξίας, ὡς ἐμφαίνεται ἀπὸ τὴν σημείωσιν παῦ ἔχω εἰς χεῖρας μου. Τέλος μοῦ ἀφήρσαν καὶ ὅσα πράγματα εἶχον ἐκεῖ, ἀξίας τζεκινίων 385 καὶ τὰ ἐμοίρασαν μεταξύ των καὶ μὲ ἐκράτη-
σαν ἐπὶ τίνα καιρὸν μαζί των, περιπαίζοντές με καὶ ὑποβάλλοντές με εἰς βασανιστήρια μεγάλα. Ὅταν δὲ μὲ ἀφήκαν ἐλεύθερον καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ μέ-
ρη τῆς Ἑψηλῆς Πύλης, ἔστειλα μίαν ἐπιστολὴν εἰς τὸν ἐν Κερκύρα Βενετὸν στρατηγὸν καὶ ἐξέθεσα τὰ παθήματά μου. Ἐκεῖνος μὲ παρεκάλεσε νὰ ἐμφανισθῶ ἐνώπιόν του, μὲ ἠρώτησε τὰ καθέκαστα καὶ ἐγὼ ἐπεβεβαίωσα τὰ ὅσα εἶχον ἐκ-
θέσει ὅτι μοῦ εἶχον συμβῆ. Ὁ στρατηγὸς μοῦ ἐξέφρασε τὴν λύπην του καὶ μοῦ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ φροντίσῃ νὰ ἀνακαλύψῃ τὰ κλαπέντα, μοῦ συνέστησε δὲ νὰ μὴν ἀπευθυνθῶ εἰς τοὺς Τούρκους... Ἀφοῦ μοῦ ἔδωσεν ὀλίγα χρήματα μὲ ἐξε-
δίωξε ἀπὸ τὰ σύνορά του καὶ μοῦ ἀπηγόρευσε νὰ ξαναπλησιάσω. Τότε ἐγὼ ἐκί-
νησα διὰ τὴν Ἄρτιαν. Φθάσας εἰς τὴν Πάργαν εἶχα ἄλλα βάσανα. Μὲ ἐσταμάτη-
σαν, ἐπῆραν τὰ χαρτιά μου τοῦ χαραιοῦ καὶ ἄλλα ἔγγραφα καὶ τὰ ἐπέταξαν εἰς τὴν θάλασσαν. Διὰ ταῦτα κάμνω αἰτήσιν καὶ παρακαλῶ νὰ μοῦ δοθῇ ἓν Ἰλλάμ διὰ τὴν Ἑψη. Πύλην, ἵνα ἐκθέτω ἐκεῖ τὰ παθήματά μου, ἐπιτύχῃ παρὰ τοῦ Βαίλου τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας τὴ ἐπιστροφὴν τῶν πραγμάτων ποῦ μοῦ ἐπῆ-
ραν οἱ κακοποιοί, ὡς καὶ τὰ μετρητὰ καὶ τὴν τιμὴν τοῦ αἵματος διὰ τὸν φονευ-
θέντα σύντροφόν μου». Τὸ οὐσιῶδες εἶναι ὅτι πάντες οἱ κάτοικοι τῆς Ἄρτης, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ὅλοι μαζί δίδοντες μαρτυρίαν διὰ τὰ ἄνω συμβάντα ζητοῦν ἵνα ἐπαφεθῇ τὸ Ἰλλάμ διὰ τὴν Ἑψηλὴν Πύλην. Ὅμως χάριν τῆς παλαιᾶς μας φιλίας καὶ ἔπειδὴ εἴμεθα καὶ γείτονες, γράφομεν τὴν παροῦσαν καὶ τὴν στέλλο-
μεν ἐπειγόντως εἰς Ἑμᾶς. Θεοῦ θέλοντος, ὅταν φθάσῃ ἀσφαλῆς εἰς χεῖρας σας, καλὸν θὰ εἶναι νὰ καταβληθῇ κάθε δυνατὴ προσπάθεια ἵνα οἱ ὑπήκοοι ἀμφοτέ-
ρων τῶν Κρατῶν μὴ προξενοῦν ζημίας ὁ ἓνας εἰς τὸν ἄλλον, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἀσφαλεῖς καὶ σῶοι μεταξύ των καὶ συμφώνως πρὸς ταύτας τὰς ἀρχὰς ἢ Υ.Ε. θὰ φροντίσῃ νὰ ἀποδοθῶν εἰς τὸν ρηθέντα Χρηῆστον τοῦ Δημήτρη τὰ 55 τζεκίγια καὶ τὰ ἄλλα εἶδη ποῦ τοῦ ἀφηρέθησαν ἀξίας 385 τζεκινίων, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν τιμὴν τοῦ αἵματος διὰ τὸν φονευθέντα σύντροφόν του, ἀπὸ τοὺς κακοποιοὺς ὑπηκόους σας. Ἐν συμπεράσματι, ἡμεῖς ζητοῦμεν νὰ γυρίσῃ εὐχαριστημένος ὁ ὑπήκόος μας... κατὰ τὰ ἄλλα νὰ ἐξοκολουθήσῃ ἢ καλὴ ἀνάμνησίς σας...», Ἐγράφη

75. Αἱ ἐπιστολαὶ ποῦ φέρουν εἰς τὸ τέλος τουρκικὴν ἡμερομηνίαν ἦσαν γραμμéναι τουρκιστὶ καὶ εὐρέθησαν εἰς τοὺς φακέλλους μεταφράσεις ἰταλιστὶ, καμωμένα ἀπὸ τοὺς ἰταλοὺς δραγομάνους.

εις τὰς ἀρχὰς τοῦ Μουχαρέμ ἔτος Ἑγείρας 1178 (ἦτοι ἀρχὰς Ἰουνίου 1767 (ν. ἡ.) (76). Ὁ φίλος σας Μεχμέτ Καδῆς τῆς Ἄρτας.

Ἄλλη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἐκτ. Προβλεπτὴν διὰ τὸ αὐτὸ ζήτημα :

«...ἀφοῦ δώσωμεν τοὺς χαιρετισμούς μας εἰς Ὑμᾶς, Σᾶς κάμνομεν φιλικῶς γνωστὸν ὅτι ἕνας Χρῆστος τοῦ Δημήτρη, κατ. Ἄρτης, ὑπῆκοός μας, πρὸ ἑννέα μηνῶν, ἐνῶ ἠδύσκειτο εἰς τὸ χωρίον Σιούρο τῆς Ἀ. Μαύρας, καὶ ἠσχολεῖτο μὲ τὸ ἐμπόριόν του, ἔξαφνα μερικοὶ κακοποιοί, κάτοικοι τοῦ μέρους ἐκείνου καὶ ὑπῆκοοί σας, λησται τὸ ἐπάγγελμα, ἦτοι Μίχος τοῦ Γεώργη, ὁ ἀδελφός του Παναγῆς μὲ τὸν θεῖον τῶν Δοξαράν, καθὼς καὶ οἱ σύντροφοί των Ἀναγνώστης Φουρλάνος, Μανώλης Σούνδια, Κόκο Ἀνομάϊ καὶ ἄλλοι, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Χρ. Δημήτρη, ἐφόνευσαν τὸν σύντροφόν του κάποιον Κονδαρῆν καὶ ἔκλεψαν τρεκίνια 55 εἰς μετρητὰ καὶ πράγματα ἀξίας 385 τρεκινίων. Ἀποστέλλομεν ὄθεν τὴν παροῦσαν εἰς Ὑμᾶς μαζὺ μὲ ἕν Ἰλλὰμ τῆς Δικαιοσύνης διὰ μέσον τοῦ Ἀλῆ Ἀγᾶ υἱοῦ τοῦ Μεχμέτ Ἀγᾶ. Ὁ φίλος σας Σουλεμᾶν Ἀγᾶς, Βοεβόδας Ἄρτης, Ἀχμέτ Ἀγᾶς, Βοεβόδας Ἄρτης».

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἐκτάκτου Προβλεπτοῦ πρὸς τὸν Καδῆν Ἄρτας εἶναι ὅτι καὶ ὁ Χρῆστος Δημητρίου καὶ ὁ Κονδαρῆς εἶναι ὑπῆκοοι Βενετοί, διότι διαμένου μὲν εἰς Ἄρταν, ἀλλὰ ἐγεννήθησαν εἰς Λευκάδα καὶ συνεπῶς θ' ἀσχολήθῃ ἡ Βενετικὴ Δικαιοσύνη. Τέλος διὰ τὴν διατροφὴν τοῦ Ἀλῆ καὶ ὀκτὼ συντρόφων του ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας ὁ Προβλεπτὴς ἐδαπάνησεν Τρεκίνια 15, λίρες 40 καὶ σολλὰ 8 καὶ ἐχάρισε καὶ ρούχα διάφορα ὡς δῶρα διὰ τὸν Καδῆν καὶ τοὺς Βοεβόδας. Κέρκυρα 31 Ἰουλίου 1767.

Ὁ Γεν. Προβλεπτὴς πρὸς τὸν Δόγγην «...ὡς νὰ μὴ ἐφθάναν αἱ διὰ προγενετέρων ἐπιστολῶν ἀναφεῖ θεῖσαι ἐνοχλήσεις, ἐπηκολούθησε καὶ ἄλλη δυσάρεστος καὶ ἄνιαιρά, δημιουργηθεῖσα ἀπὸ μίαν ἐπίβουλον μηχανορραφίαν δύο ὑπηκόων Ὀθωμανῶν ἐξ Ἄρτης, ὀνομαζομένων Πάνου Μπίτσιου ἢ ἄλλως ἐπιλεγομένου Κλεφτοπάνου καὶ Στασινοῦ. Οὗτοι προσβληθέντες καὶ κακοποιηθέντες τὸ παρελθὸν ἔτος ἀπὸ κλέφτες Ξηρομερίτες, ὑπηκόους τοῦ Μεγ. Αὐθέντου καὶ ὀπαδοῦς τοῦ διασήμου κακοποιοῦ Χριστάκη, ὅτε ἐπέβαινον μιᾶς βάρκας παρὰ τὰς Ἐχινάδας νήσους καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχαν καμμίαν ἐλπίδα νὰ ἀποζημιωθοῦν ἀπὸ αὐτούς, ἐσκεφθήσαν νὰ ἐνοχοποιήσουν ὑπηκόους μας ἐξ Ἰθάκης καὶ νὰ ζητήσουν κατόπιν τὴν ὑποστήριξιν τούτων Διοικητῶν. Ἠτοίμασεν ὁ Μπίτσιος τὴν σκευωρίαν, λαβὼν παρὰ τοῦ καραβοκύρη πιστοποιητικὸν τοῦ συμβάντος ὅπερ ὑπέβαλεν εἰς τὸν Ἐκτάκτον Προβλεπτὴν Ἀγῆας Μαύρας καὶ κατόπιν ἀπετάθη εἰς τὸν Μουσελίμην τοῦ Κάρλελι καὶ παρὰ τούτου ἐστάλη διαμαρτυρία εἰς τὸν Διοικητὴν τῆς Ἰθάκης δι' ἣς ἐζήτησε νὰ ὑποχρεωθοῦν οἱ διαπράξαντες τὴν ληστείαν νὰ ἐπιστρέψουν τὰ κλαπέντα πραγματὰ των καὶ νὰ ἀπολύσουν τὸν κρατηθέντα ὡς αἰχμάλωτον σύντροφόν του... οἱ τῆς Ἰθάκης εἶπον ὅτι οὐδόλως ἀνεμίχθησαν εἰς τὴν κλοπὴν τὴν ὀπιαν διέπραξαν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ κακοποιοῦ Χριστάκη... Ἐν τοσούτῳ ὁ Κλεφτοπάνος ὑπέβαλεν ἀναφορὰν εἰς τὸν Βοεβόδαν τῆς Ἄρτας καὶ ἐνεφανίσθη, συνοδευόμενος μὲ ἐπιστολὴν τοῦ Βοεβόδα καὶ ἐζήτησεν ἀποζημίωσιν παρ' ἡμῶν. Προσεπάθησα νὰ τὸν πείσω ὅτι δὲν ἦσαν ἀναμειγμένοι οἱ ὑπῆκοοί μας τῆς Ἰθάκης, τοῦ εἶπα. νὰ πηγαίνη ὁ ἴδιος καὶ νὰ ἐξετάσῃ νὰ βεβαιωθῇ πῶς ἔχει τὸ ζήτημα καὶ νὰ ἐρευνήσῃ ἂν ὑπάρχουν ἐκεῖ τὰ κλαπέντα πραγματὰ του, ἀλλὰ μόλις ἔφθασεν εἰς τὴν Ἰθάκην, ἀνεχώρησεν ἐσπευσμένως χωρὶς νὰ κάμῃ καμμίαν ἐρευναν... Εἰδοποίησα περὶ τούτου τὸν παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ Ἐξοχώτατον Βαίλον... Ἄλλ' ὁ Μπίτσιος, ἐξακολουθῶν τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ καταχθονίου σχεδίου

76. Τὴν χρονολογίαν εἰς τὸ Γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον τὴν ἔχουν τὰ ἔγγραφα τῶν Ἑνετῶν

του, ἐπέτυχε παρὰ τῶν Τούρκων τῆς Ἄρτας τὴν ἐγκλειστον πιστοποιήσιν ἣτοι «ἄρτζ—μαζᾶρ» τῶν προκρίτων Τούρκων καὶ τὴν παρουσίασεν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλῃν... Τοιουτοτρόπως ἐπῆλθε κάποια ἡσυχία εἰς τὴν ὑπόθεσιν... Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ πάλιν καὶ ἀναφοραὶ τοῦ Μπίτσινου εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλῃν αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς ἀποτελέσμα νὰ ἐκδοθῆ Βασιλικὸ Φιρμάνι διὰ τὸν Πασᾶν τῶν Γιαννίνων καὶ τὸν Καδῆν τῆς Ἄρτας μαζὺ μὲ μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Μεγάλου Βεζύρη, ὅστις ἐπικαλούμενος τὴν συνθήκην εἰρήνης ζητεῖ νὰ κανονισθοῦν αἱ ἀπαιτήσεις τῶν ὑπηκόων του.

Τὸ φιρμάνι καὶ τὸ γράμμα τοῦ βεζύρη ἐστάλησαν μὲ τὸν Τούρκον Μεχμέτ Ἀγᾶν ἄνθρωπον τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ ἀπὸ τὸν πασᾶν τῶν Γιαννίνων διεβίβασθησαν ἐδῶ τὰ περιεχόμενα τῶν ἐπισήμων διαταγῶν μαζὺ μὲ ἰδιαίτερον ἐπιστολὴν του καὶ ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ ἐδῶ ὁ Μεχμέτ Ἀγᾶς κομίζων τὰ ἄνω ἔγγραφα ἵνα διαπραγματευθῆ τὸν διακανονισμόν τῆς ὑποθέσεως... Φθάσας εἰς Ἄρταν ὁ Μεχμέτ Ἀγᾶς μὲ πολυάριθμον συνοδείαν ἀνδρῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ μερικοὶ «μποσταντζῆδες», ἣτοι φρουροὶ τοῦ Μ. Αὐθέντου καὶ μὲ τινὰς τῆς Αὐλῆς τοῦ Πασᾶ τῶν Γιαννίνων, ἔδωκεν ἐκεῖ τὰ πρῶτα δείγματα τῆς ιδιότητός του καὶ τῆς προσωπικότητός του πρὸς τὸν ἐκεῖ ὑποπρόξενον Πάγκαλον τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθη μὲ περιφρόνησιν καὶ μὲ ὕβρεις, ὡς θὰ ἀντιληφθοῦν αἱ Ὑμέτεραι Ἐξοχότητες ἀπὸ τὴν συνημμένην ἐπιστολὴν του. Ἐξηκολούθησε τὴν ἀγέρωχον στάσιν του καὶ πρὸς τὸν Ἐκτακτον Προβλεπτὴν Ἀγίας Μαύρας ὅστις καὶ μοὶ ἀνέφερε σχετικῶς καὶ ἀφοῦ ἀφήκεν εἰς Ἄρταν μέρος ἀπὸ τὴν πολυάριθμον ἀκολουθίαν, ἦλθεν ἐδῶ μὲ ὄχι μικρὰν συνοδείαν καὶ μὲ τὸν Μπίτσινον καθὼς καὶ μὲ τοὺς ἄνδρας τῆς αὐλῆς τοῦ πασᾶ τῶν Γιαννίνων, οἱ ὁποῖοι τὸν συνώδευσαν ἵνα προσδώσουν μεγαλυτέραν αἰγλήν εἰς τὸ αὐτόν του. Ἀφοῦ μοῦ ἐπέδωκε τὰ ὄργανα καὶ ἐσχημάτισα τὴν πεπολίθησιν ὅτι πρόκειται περὶ Τούρκου ἀξιωματοῦχου, ἐφρόντισα νὰ τῷ διαδηλώσω αἰσθήματα ἐκτιμήσεως καὶ φιλοφρονήσεως.

Εὔρον εἰς αὐτὸν ἕναν πανοῦργον καὶ ἐπιτήδειον Τούρκον ὅταν ἤρχισε νὰ μοῦ ὁμιλῆ περὶ τοῦ ρηθέντος Μπίτσινου ἢ Κλεφτοπάνου διὰ τὸν ὁποῖον ἐξήτει μίαν ἀποζημίωσιν ἀπὸ 9000 πιάστρες καὶ ἐν περιπτώσει διαφωνίας νὰ ὑποχρεωθοῦν οἱ ἔνοχοι νὰ ἐμφανισθοῦν ἐνώπιον τοῦ Καδῆ τῆς Ἄρτας ὅπως δικασθοῦν... Μὴ ἔχων καμμίαν εἰδήσιν ἀπὸ τὸν Ἐξοχότατον Βαίλον, εὐρέθην εἰς μεγάλην ἀμχανίαν καὶ τὸ εἶπα καὶ εἰς τὸν ἴδιον... ἀλλ' ἐκεῖνος θυμωθεὶς ἀπήντησεν ὅτι θὰ μείνῃ ἐδῶ ἕως ὅτου φθάσουν τὰ ἔγγραφα τοῦ Βαίλου... Ὅμοίως ἔκαμε λόγον ὅτι ἀπὸ ὑπηκόους μας ἐκόπτοντο καὶ ἐξήγοντο ξύλα κατάλληλα διὰ ναυπηγήσεις εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἄρτας καὶ ἀπὸ δάση ἀνήκοντα εἰς τὸν Μέγαν Αὐθέντην καὶ τὰ ὁποῖα ἐστέλλοντο εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ὅτι εἰς τὰς κτήσεις μας Πάργας, Πρεβέζης καὶ Βονίτσης, ἐδίδετο ἄσυλον εἰς κακοποιοὺς ποὺ λυμαινόνται τὰ τουρκικὰ μέρη καὶ ὅτι ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους μας εἶχεν ἀνευρεθῆ στῆ γῆ ἕνας θησαυρὸς ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἔχει δικαίωμα καὶ ὁ σουλτάνος... Προσέφερα 200 τζεκίνια ὄχι ὡς ἀποζημίωσιν τοῦ Μπίτσινου ἀλλὰ ὡς δείγμα τῆς πρὸς τὸ πρόσωπόν του ἐκτιμήσεώς μου καὶ ἐπέμεινα ὅτι οἱ ὑπήκοοί μας τῆς Ἰθάκης εἶναι τελείως ἀθῶοι τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς κατηγορίας καὶ ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Μπίτσινου ἦσαν ἀδικοαλόγητοι... Δὲν κατώρθωσα νὰ τὸν ἐξευμενίσω μὲ τὴν ἄνω προσφορὰν τῶν 200 τζεκινίων, τὴν ὁποῖαν ἐκεῖνος ἀπέρριψε θεωρήσας αὐτὴν πολὺ μικρὰν καὶ τέλος ἐπειδὴ δὲν ἤμποροῦσα νὰ ἀναλάβω μεγαλιέτερον βάρος, ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ ἐλαφρώσω τὸ Δημόσιον Ταμεῖον ἀπὸ τὰ βαρῆα ἔξοδα ποὺ ὑφίστατο μὲ τὴν καθημερινὴν συντήρησιν τοῦ εἰρημένου Τούρκου καὶ τῆς ἀκολουθίας του. Μέσον τοῦ δραγουμάνου τὸν ἔκαμα νὰ καταλάβῃ ὅτι θὰ ἐβράδυναν πολὺ τὰ γράμματα τοῦ Βαίλου καὶ ἔτσι ἀνεχώρησεν...».

Ἴδου τώρα ἡ σημείωσις τῶν δαπανῶν διὰ τὴν διατροφήν τοῦ Μεχμέτ Ἀγά, 22 Μποσιαντζήδων καὶ τεσσάρων ὑπηρετῶν διὰ 16 ἡμέρας, ἧτοι πρὸς λίρας ἐνετικᾶς 202 καὶ σολδία 8 τὴν ἡμέραν τὸ ὅλον 4879, ἧτοι πρὸς λίρας 48 τὸ τζεκίσι, κάμουν τζεκίσι 101.318.

Ἴδου καὶ τὰ δοθέντα ὡς συνήθως δῶρα εἰς τὸν Μεχμέτ Ἀγάν :

Χρυσούφαντον καὶ ἀργυρούφαντον(77) μεταξωτὸν μπράτσα	12
Βελοῦδο χρώματος ρουμπινίου	10
Ὑφασμα σκαρλάτο πρωτίστης ποιότητος	5
Ἴδιον ὀλίγον δευτερώτερον	5
Μίαν πιστόλαν ἀργυροποικίλων	
Θεριάκαν(78) κουτιὰ	12
Ροῦχο πράσινο Ὀλλανδίας διὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ	
πισᾶ τῶν Γιαννίνων	10

(Συνεχίζεται)

77. Τὸ πολύτιμον τοῦτο ὕφασμα ἠγοράσθη ἀπὸ τὸν ἐν Κερκύρα Λέοντα Μιχανέλι Ρουβάντε πρὸς τρία τζεκίσι τὸ μπράτσο, τὰ ἄλλα πρὸς 29 καὶ 32 ἐνετικᾶς λίρας. Συνολικὴ ἀξία 33 τζεκίσι.

78. Ἡ θεριάκα ἦτο ἓνα παρασκευάσμα ἐνὸς φαρμακοποιοῦ τῆς Βενετίας, ἐθεωρεῖτο ὡς δυναμωτικὸν πρώτης τάξεως καὶ ἐγένετο εὐρυτάτη χρῆσις τούτου.

ΔΑΜΑΓΗΤΟΥ

*Ἔδ' ὑπὲρ Ἀμβρακίας ὁ βοαδρόμον ἀσπίδ' ἀείρας
τεθνήμεν ἢ φεύγειν εἴλετ' Ἀρηϊμένης,
υἱὸς Θεουπόμπου. Μὴ θαῦμ' ἔχε Δωρικὸς ἀνήρ
πατρίδος, οὐχ' ἦβας, ἀλλυμένας ἀλέγει.*

Μετὰφραση :

*Πρόμαχη ἀσπίδα ὑψωσ' ἐδῶ, τῆς Ἀμβρακίας προστάτης,
κι ἀντὶ φυγῆς τὸ θάνατο διάλεξεν ὁ Ἀρηϊμένης,
γιὸς τοῦ Θεουπόμπου. Τί ἀπορεῖς; Ἄντρα, πού' ναι Σπαρτιάτης,
τρῶει μιᾶς πατρίδας ὁ καημὸς, ὄχι νιότης, χαμένης,*

(Μεταφρ. ΣΥΜΕΩΝ ΚΟΥΡΗΤΗΣ)

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ, Διδασκάλου

ΜΕΛΕΤΙΟΣ Ο ΓΕΩΓΡΑΦΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΑΡΤΑΣ*

Στήν Ἐπιφάνειο Σχολή, ὁ Μιχαήλ Μῆτρος (γνωστότερος σὰν Γεωγράφος γιὰ τὴν περισπούδαστη Γεωγραφία του) ἐδίδαξε καὶ περισσότερο ἀπὸ τρεῖς χρόνια (1688—1692), ἐποχὴ πού οἱ Ἄρτινοί, στερούμενοι δεσπότη—ὁ προκάτοχός του Βαρθολομαῖος, μαθητὴς καὶ αὐτὸς παλῆς τῆς ἴδιας Σχολῆς, εἶχε πεθάνει ἀπὸ τοῦ 1687—ἔστρεψαν τὴν προσοχὴ τους πρὸς τὸ σοφὸ ἀρχιδιδάσκαλο τῶν Ἰωαννίνων, κατὰ σύσταση ἴσως θερμῆ τῶν συμπατριωτῶν τους τῆς Βενετιᾶς, πού καλὰ τὸν ἤξεραν καὶ ζητήσαντες αὐτὸν ἐπίμονα γιὰ ἀρχιερέα τους, ἐδέχθηκε νὰ μεταβῆ στὴν Ἀνδριανούπολη, ὅπου χειροτονήθηκε ἀπὸ τὸν ἐκεῖ ἐκδημοῦντα μὲ τὴν ἱερά του σύνοδο πατριάρχη Καλλίνικο τὸν Β', μητροπολίτη Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης λαβὼν τὸ χαρακτηριστικὸ ὄνομα Μελέτιος(1). Ἄς σημειωθῆ πὼς ἡ Ἄρτα, ἔδρα τοῦ μητροπολίτη Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Δεσποτάτου ἀκόμα, μὲ πρῶτο Μητροπολίτη τὸν πολὺν ἐκεῖνο Ἰωάν. Ἀπόκαυκο, ὑπῆρξε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μεγάλη γὰρ ἀνθούσα οἰκονομικὰ πολιτεία, διαθέτουσα καὶ Σχολὴν ἀνώτερη ἐφάμιλλη μὲ τὶς συγκαιρινές της τῶν Γιαννίνων, πού ἰδρύσε αὐτὸς ὁ Βαρθολομαῖος, ἐδίδαξε δὲ πρῶτος ἐκεῖ ὁ γνωστός διδάσκαλος τοῦ Γένους Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλός(2).

Τὸ λαὸ τῆς Μητροπόλεως του ὁ Μελέτιος ἐποίμανεν ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τέσσερα συναπτά ἔτη, περίοδο γιὰ τὴν ὁποία δὲν ἔχουμε ἀναφορικὰ πρὸς τὴν ἐκεῖ δράση καὶ πολιτεία του ἐν γένει περισσότερα στοιχεία.

Ἄπὸ ἐπιστολῆ τοῦ ἀνεψιοῦ του Διδ)λου Ἄναστ. Παπαβασιλοπούλου, ἀπευθυνόμενῃ πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκόμενον μητροπολίτη Ἄρτης Νεόφυτο Α' τὸν ἐπιλεγόμενον Μαυρομάτη μὲ ἡμερομηνία 25)8)1722 (τὴ δημοσίεψε τελευταῖα ὁ Εὐλ. Κουρίλας ὁ. π. σελ. 31) ἀναφερόμενῃ δὲ σὲ ἐνέργεια τοῦ πρώτου γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Γεωγραφικοῦ, μαθαίνουμε πὼς ὁ Μελέτιος «Ἄρτης ὦν ἐσύνθεσε τὸ Γεωγραφικὸν καὶ οὕτως ἔχει ἡ ἀλήθεια», τὴ γνώμη αὐτὴ, καθὼς φαίνεται, τοῦ ἀποδέκτη τῆς ἐπιστολῆς, πού προσυπογράφει καὶ ὁ ἐπιστολογράφος. Μαθαίνουμε δηλ. πὼς ὁ Μελέτιος ἀμέσως μετὰ τὴν ἐγκατάστασή του στὴν Ἄρτα ἐπιδόθηκε στὴ συγγραφὴ τῆς ὀγκώδους Γεωγραφίας του, ἔργο στὸ ὁποῖο ἀφιέρωσε ὅλες τὶς πέρα ἀπὸ τὰ ποιμαντορικὰ του καθήκοντα ὥρες. Πάνω ὅμως στὰ τέσσερα χρόνια τῆς ἀρχιερατείας του (1696) ἓνα σοβαρὸ γεγονός ἐρχεται νὰ ταράξῃ τὴν ψυχικὴ γαλήνη τοῦ Μελετίου, νὰ γίνῃ ἀφορμὴ ἐπικίνδυνων γι αὐτὸν περιπετειῶν καὶ αἰτία ὀριστικῆς ἀπομάκρυνσής του ἀπὸ τὴ Μητρόπολη Ἄρτας. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐπιδρομὴ καὶ λεηλασία αὐτῆς τῆς πόλεως—ἐπεισόδιο τοῦ συνεχιζομένου τότε

* Ἀπόσπασμα ἀπὸ εὐρύτερη σχετικὴ ἐργασία πού δημοσιεύθηκε στὴν «Ἠπειρ. Ἐστία», Τόμ. ΙΓ', σελ. 522 κ.κ. Ε -

μακροχρονίου μεταξύ Ένετών και Τούρκων πολέμου από τὸν μπεή τῆς Μάνης Λιμπέριο Γερακάρη τὸν ἐπιλεγόμενο Γκιαούρμπεη, ὁ ὁποῖος μεταπηδήσας ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὴν ὑπηρεσία τῶν Ένετῶν καὶ ὀδηγῶν Στερεοελλαδίτες ἀρματωλοὺς εἰσέβαλε στὴν Ἡπειροῦ καὶ «ὡς φθοροποιὸς ἀστραπὴ ἔφθειρεν καὶ ἠράνισεν ἄρδην τὴν Ἄρταν καὶ τὰ χωρῖα αὐτῆς καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας χριστιανούς, ἄρπαξε τὰ ὑπάρχοντα, ἔκαυσε τὰ σπίτια, ἐδήμευσε τὰ ἱερὰ σκευὴ τῶν ἐκκλησιῶν, ἔρριψε κατὰ γῆς τὰ ἅγια ἀρτοφόρια μετὰ τοῦ ζωηφόρου ἄρτου, ἔσυρεν γυναίκας μετὰ τῶν παιδίων αὐτῶν, ἐτράβησαν καὶ ἐφθείραν παρθένους καὶ ἄλλα μύρια κακὰ ἐποίησαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ χριστιανοὶ λεγόμενοι χριστιανούς ἡμᾶς ἐκακοποίησαν καὶ ἐλεηλάτησαν λεηλασίαν ἐσχάτην τῇ εἰκοστῇ ἐβδόμῃ τοῦ Αὐγούστου μηνός», καθὼς σὲ ἰκετήρια ἀναφορὰ τοὺς πρὸς τὴν Ένετικὴ Ἀριστοκρατία γράφουν δύο μῆνες ἀργότερα οἱ δυστυχησμένοι Ἄρτινοι κάτοικοι (Δὲς Σάββα: Τουρκοκρ. Ἑλλάς, σελ. 422). Καθ' ὃν χρόνον ἐγίνονταν ἡ φοβερὴ καὶ κάπως ἀνεξήγητῃ αὐτῇ ἐπιδρομῇ, ὁ Μελέτιος ἀποσιόαζε στὰ Γιάννινα γιὰ ζητήματά του βέβαια, πιθανώτατα δὲ γιὰ ἀναδιφήσεις στὶς πλουσιώτατες βιβλιοθηκῆς τῆς πόλης, σχετιζόμενες μὲ τὸ ὑφαινόμενο Γεωγραφικὸ του, ἐπίτροπο στὴ μητρόπολή του ἔχοντας κάποιον Γρηγόριο ἱερομόναχο καὶ διδάσκαλο, ὁ ὁποῖος ὑπόγραψε πρῶτος τὴν πιδ πάνω πρὸς τοὺς Ένετοὺς ἐπιστολή.

Ἡ σύγκαιρη μὲ τὸ γεγονός ἀπουσία ἀπὸ τὴν ἔδρα του θεωρήθηκε προμελετημένη καὶ κατηγορήθη. ὁ Μελέτιος στὶς Τουρκικὲς Ἀρχές «ὡς τάχα εἶδησιν ἔχων περὶ τῆς λεηλασίας», πράγμα πού τὸν ἔφερε σὲ πολὺ δύσκολη θέση. Ἔσπευσε λοιπὸν νὰ συμβουλευθῇ τοὺς γνωστοὺς του κύκλους τῶν ἰσχυρῶν τῆς Ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἀναμφισβήτητα πολὺ ἐκτιμῶνταν καὶ οἱ ὁποῖοι γνωστές τῶν πραγμάτων, τὸν ἐσυμβούλεψαν νὰ μὴ μεταβῇ στὴν Ἄρτα ἀλλὰ ν' ἀναμερίσει λίγον καιρὸ ὡσπου νὰ ἰδοῦν τι θ' ἀπογίνει. Φρονίμως λοιπὸν ποιῶν ἄκουσε τὴ σύστασή τους ὁ Μελέτιος καὶ παρέμεινε κρυμμένος κοντὰ τοὺς πλέον, καθὼς πιστεύω, τῶν δύο μηνῶν—ὁ Σερ. Βυζάντιος λέγει «διέτριβε κρυμμένος εἰς ἀγνώστους τόπους ἐν ἔτος σχεδόν».—Καὶ παρὰ τὶς ἀγωνίες καὶ τοὺς φόβους γιὰ τὴν τύχη του τῶν ἡμερῶν ἐκείνων «τὸ περὶ διαφόρων ἀκουσμάτων, καὺὼς γράφει ὁ Ἀωνύμος, βιβλίον συνεγράψατο». Γιὰ τὴ λιποταξία του βέβαια αὐτῇ ὁ Μελέτιος τιμωρήθη ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο μὲ καθάριση⁽³⁾, «ὡς μὴ χορηγίας κατὰ τὸ Γεδεῶν (Μνημεῖα Ἱστορίας Ἀθηναίων Β', σελ. 257) τὴν νενομισμένην Πατριαρχικὴν ζητείαν» καὶ «διὰ τὸ καταλιπεῖν τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ καὶ τὸ ποιμνιον καὶ ἐν ἀδήλοις τόποις ἐφ' ἱκανὸν χρόνον διατριβεῖν χωρὶς τοῦ ἀναγγεῖλαι καὶ δοῦναι ἡμῖν εἶδησιν», καθὼς ἀναφέρει τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο τῆς μετὰ τετραετίαν ὄλην περίπου λαβούσης χώραν ἀθώωσής του. Ἡ καθάριση ἔγινε τὴν 18 ἢ 19)2)1697 ἔξι δηλ. μῆνες μετὰ τὴ φυγὴ του ἀπὸ τὴν Ἄρτα, στὸ διάστημα ἕξ αὐτὸ παραμένων ὁ Μελέτιος κρυμμένος, καθὼς εἶδαμε, στὰ Γιάννινα, οὐδεμίαν περὶ τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς του καὶ τῶν λόγων τῆς λιποταξίας στοὺς ἀνωτέρους του ἔδωσε εἶδηση. Σχετικὰ ὁ Γεδεῶν (ὁ. π.) γράφει: «*Εἰς τὴν γνωστὴν αὐτοῦ (τοῦ Μελετίου) βιογραφίαν ταῦτα προστίθημι: Ἐπειδὴ κατὰ τὸν ὑπ' ἀριθ. 2 κώδικα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῇ 19)2)1697 φαίνεται ἐκλεγόμενος Μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης ὁ ἐπίσκοπος Μετρῶν Μακάριος, συμπεραίνω ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἢ κατὰ τὴν προτεραίαν καθηρέθη ὁ Μελέτιος*». (Μ. Γεδεῶν ὁ. π. σελ. 267). Πόσο χρόνο παρέμεινε ὁ Μελέτιος εἰς Ἰωάννινα καὶ ὑπὸ ποιὲς συνθῆκες κατώρθωσε νὰ διαφύγει στὴν Ένετοκρατούμενη Ναύπακτο καὶ τὴν περιοχὴ τῆς, διαρκούντος βέβαια τοῦ ἐνετοτουρκικοῦ πολέμου, δὲν δυνήθηκα νὰ ἐξακριβώσω. Οἱ ἐπ' αὐτοῦ σχετικὲς τοῦ Ἀωνύμου πληροφορίες εἶναι μᾶλλον ἀσαφεῖς καὶ συγκεχυμένες. Εἰκάζουμε ὅτι στὰ Γιάννινα παρέμεινε ὑπὸ τὴν προστασία ἰσχυρόντων φίλων του πέραν τοῦ ἔτους (1696—97) ἀσχο-

λούμενος στο άσυλό του με μελέτη και συγγραφή, όταν δε εξεθύμανε κάπως το πράγμα και ή εναντίον του κατηγορία άμβλύνηθηκε, πάλι με τή βοήθεια και συμπαράσταση των ίδιων των κύκλων έγκατέλειψε τήν πόλη και έπέρασε στη Βενετική Έπικράτεια, τό κατεχόμενο δηλ. από τους Ένετους τμήμα τής Δ. Ελλάδας. Έκείνο βέβαια τό «έπορεύθη» του Άνωνύμου δέν ανταποκρίνεται, νομίζουμε, στα πράγματα. Δέν μπορεί νά ναι κατανητό και στον κοινό άκόμα νοϋ, πώς σημαίνων, καθώς ο Μελέτιος, άνθρωπος με μιá τόσο βαρεία κατηγορία στην πλάτη θά «έπορεύετο» κατά τή συνήθεια των δεσποτάδων από Ιωάννινα εις Ναύπακτον και μάλιστα σε περίοδο πολεμική, χωρίς τις άναγκαίες προφυλάξεις και τή συνδρομή ισχυρών προσώπων. Φθάνοντας στη Ναύπακτο ο Μελέτιος, όπου διέτριψε πέρα από τρία χρόνια (1697—1701), βρήκε μαζί με τήν ψυχική του γαλήνη και κάποια οικονομική άνεση από τήν είσπραξη των εισοδημάτων τής έπαρχίας του, κατεχόμενη στο μεγαλύτερο της μέρος από τους Ένετους και με τή βοήθεια τους βέβαια, άποθησαυρίζοντας μαζί κατά τις σ' αυτή συχνές περιοδοίες του παντοίο υλικό για τό Γεωγραφικό του, πού από τήν Άρτα άκόμα, καθώς ήδη άναφέραμε, είχε καταστρώσει και στην περίοδο αυτή πού συστηματικά έδούλεψε. Από τις ένεργειες αυτές του Μελετίου, να επιστρέψει δηλ. στην ένω και υπό άλλη κατοχή έπαρχία του και να εκτελεί τά καθήκοντά του άνεμπόδιστα καθηγμένως ών, βγαίνει πώς ούτε καν έλαβε υπ' όψει τήν καταδικαστική εναντίον του άπόφαση του Πατριαρχείου. Από δω δε και οι κατ' αυτού εις τό Πατριαρχικό έγγραφο τής άθώωσης διατυπούμενες αιτιάσεις κατά τις οποίες «αυτός (ο Μελέτιος) άτε τής εθθείας όδοϋ άπαξ παρατραιεις εις άνωδίας καθέξεις εξώκειλεν... και εις άνταρσίαν κατά τής εκκλησίας προουχώρησεν... και αυτοκέφαλος έδοξάσθη τής έπαρχίας αντιποιεΐσθαι ης άπεβλήθη και ταύτα μετά καθαίρεσιν εν έτεροδόξων κριτηρίοις αντιποιεΐσθαι αυτής παρά τό εϊκός ηγωνίζετο...».

Περί τό 1701 και άφού είχε λήξει διά τής ύπογραφής τής συνθήκης του Κάρολιτς (1699) ο μεταξύ Τούρκων και Ένετών μακροχρόνιος πόλεμος από τον όποιον τόσον δοκιμάσθηκε ή Ν. Δυτική και νησιωτική ιδιαίτερα Ελλάδα μηδέν και τής Ηπείρου έξαιρουμένης, ο Μελέτιος έφθασε στην Κωνσταντινούπολη, όπου με τις μεσιτείες και τή μεσολάβηση πάλι ισχυρών ιερωμένων φίλων και θαυμαστών του—κι είχε καθώς θά ίδούμε άρκετούς, προέχουσα θέση μεταξύ των όποιων κατέιχε ο λόγιος Πατριάρχης Ιεροσολύμων Λοσίθεος Νοταράς και ο άξιος άνεψιός του Χρυσάνθος—κατώρθωσε να τύχη άφέσεως από τή Μεγάλη του Χριστού Έκκλησία, τεθείς στη διάθεση του Πατριαρχείου. Τό έγγραφο τής άθώωσης του, γενόμενης τον ίδιο αυτό χρόνο 1701, ύπογράφεται από τον Πατριάρχη Καλλινικο τον Β' τον επιλεγόμενο Άκαρνάνα, πατριαρχεύοντα για τρίτη φορά, έχει δε ως έξης κατά πιστή από τό «Δοκίμιο περί Άρτης» του Σεραφείμ Ξενοπούλου (σελ. 351), όπου παλαιότερα δημοσιεύθηκε, αντιγραφή. «Τό συμπαθές τής του Θεού Έκκλησίας δικαιοτήριον πρός πάντας μέν τους προσπίπτοντας και μετανοούντας έφ' οϊς έπταισαν ήλαρώς έπινεύειν και εν έλέω φιλανθρωπεύεσθαι πάντως βούλεται τους προΐσταμένους αυτής «άφεται γάρ και άφιθήσεται» τής θείας φωνής του Σωτήρος εδ'αγγελικώς διδασκούσης ανάγκη πᾶσα τους εδ'αγγελικούς διεξάγειν τον του Κυρίου λαόν επιτιδεύοντας μετ' άνεξικακίας άπάσης και μακροθυμίας άλλήλοις άφιέναι τά παραπτώματα εδ'σπλαχνιζομένους ως έφικτόν ίνα και αυτοί τής άφέσεως τύχωσιν. Ένθεν τοι και τους όπωσδήπως προσκόψαντας και άλλως ή ως έχθρών επί τήν του Θεού Έκκλησίαν έμπαροινήσαντος πλημμελώς είτα πληγή του σφών συνειδότος ανακύψαντας και τό πλημμέλημα έαυτών έγνωκότας και μεταμεληθέντας έφ' οϊ, προσέκοψαν και τῶ ιερῶ ταύτης εδάφει προσπεσόντας και δεηθέντας τυχεΐν άφέσεως προσηνώς άποδέχεσθαι δέον και θεραπείας τής προσηκούσης αυτούς άξιοϋν πληροϋντας έντολήν του φύσει έλεήμονος θεού του έντειλαμέ-

νου ἡμῖν ἐλεεῖν τοῦ πατάξαντος καὶ πάλιν ἰωμένου οὐτινος «τὸν ἐρχόμενον πρὸς με οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω» τυγχάνει διάταγμα. Ἐπειδὴ τοιγαροῦν καὶ προλαβόντως μὲν καθαιρέσει καθυπεβλήθη συνοδικῶς ὁ πρὶν χρηματίσας μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης κτὼρ Μελέτιος διὰ τὸ καταλιπεῖν τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ καὶ τὸ ποιμνιον καὶ ἀναχωρῆσαι ἐκεῖθεν καὶ ἐν ἀδήλοις διατρίβειν τόποις ἐφ' ἱκανὸν χρόνον χωρὶς τοῦ ἀναγγεῖλαι καὶ δοῦναι ἡμῖν εἶδῃσιν τοῦ ποτὲ ἄρα γε παρεγένετο διέτριβεν δὲ ἐν ἀδήλοις τόποις καὶ τὴν ἐλθοῦσαν ἡμῖν κοινήν ἀναφορὰν τῶν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας χριστιανῶν ἱερωμένων προσκλαιομένων στέρησιν πνευματικοῦ ποιμένος καὶ προστάτου καὶ ἐκκλησιάρχου δοθῆναι αὐτοῖς ἀρχιερέα οὗ ἕνεκα τῆ τῶν ἱερῶν κανόνων ἀποφάσει καθαιρέσει καθυποβάλομεν αὐτὸν τῆς ἀρχιερωσύνης ἀποστερήσαντες καὶ ἄδειαν δεδώκαμεν ἄλλου ἀντ' αὐτοῦ Μητροπολίτην ἐν τῇ Μητροπόλει ἐκεῖνη εἰς ἀρχιερατικὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἐν αὐτῇ Ὁρθοδόξου πληρώματος καὶ τούτου γεγονότος αὐτὸς ἄτε τῆς εὐθείας ὁδοῦ ἀπαξ παρατραπείς εἰς ἀνωδίας καθέξεις ἐξώκειλεν εἴτε ἐκ μικροφυχίας αὐτοῦ καὶ σφαλερῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν εἴτε ἐξ ἐπιρείας τοῦ δυσμενοῦς τοῦ τῶν πολυποικίλων σκανδάλων ἐφευρετοῦ καὶ εἰς ἀνταρσίαν κατὰ τῆς ἐκκλησίας προυχώρησεν καὶ οἷα δὴ τις ἀθέκαστος καὶ αὐτοκέφαλος ἐδοξάσθη τῆς ἐπαρχίας ἀντιποιεῖσθαι αὐτῆς παρὰ τὸ εἶδος ἡγωνίζετο· ἀλλ' οὐδὲν ἦν κατ' ἑαυτοῦ ἔσπευσε καὶ εἰς κέντρα λακτίζειν, κατὰ τὸ λεγόμενον ὁ πᾶς ἀγὼν αὐτῷ προΐστατο. Τέλος δὲ ἀπειρηκῶς τοῖς παραλόγοις αὐτοῦ ὁρμήμασι καὶ τοῖς ἄλλοις ἀμηχανήσας μετὰ τὴν πείραν ἤδη τῶν ἀτοπημάτων αὐτοῦ καὶ μετὰ τὸ παιδευθῆναι καὶ ταπεινωθῆναι ἀναλαβὼν ἑαυτὸν καὶ καταγνοῦς τὰ κακῶς παρ' αὐτοῦ μελετώμενα καὶ πραττόμενα εὐδιακριτῶ λογισμῶ καὶ εὐδαισθητῶ συνειδότι εἰς μετάνοιαν ἤχθη καὶ μεταμέλειαν καὶ προσδραμῶν τῷ ἐλέει τῆς Ἐκκλησίας προσέπεσεν ἡμῖν καὶ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ καὶ ἐδεήθη θερμοῦς τυχεῖν τῆς ἀφέσεως ἧς καὶ ἠξίωται τῷ θεαρέστῳ ἔθει τῆς Ἐκκλησίας παιδευούσης μὲν κατὰ καιρὸν τοὺς πταίοντας ἀποδεχομένης δι' αὐθις φιλανθρώπως προσπίπτοντας καὶ μεταμελουμένους· τούτου χάριν ἢ μετριότης ἡμῶν γράφουσα διὰ τοῦ παρόντος συνοδικῶς ἐν ἀγίῳ ἀποφαίνεται Πνεύματι μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν ἱερωτάτων Ἀρχιερέων ἐν Ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν ἵνα ὁ διαληφθεὶς αὐτὸς κτὼρ Μελέτιος πρῶτην Μητροπολίτην Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης ὡς γνησίως μετανοήσας ἐφ' οἷς πέπραχεν ἀτοπήμασι καὶ αἰς ἔδειξεν ἀπειθείας καὶ θερμοῦς ἐπιστραφεῖς καὶ τὴν συγχώρησιν ἐξαιτήσας εἴη συγκεχωρημένος καὶ λελυμένος τῆς καταγραφείσης αὐτοῦ καὶ ἐκφωνηθείσης καθαιρέσεως καὶ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτιμίων τε καὶ ἁρῶν καὶ ἀπηλλαγμένος τῆς τούτου ἐνοχῆς ἀθῶος τε τοῦ λοιποῦ καὶ ἀνέγκλητος καὶ ἔχει τὸ ἐνεργοῦν τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ ἀκωλύτως καὶ ἀνεμποδίστως ἐκτὸς τῆς ἐπαρχίας Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης εὐλογῶν καὶ ἀγιάζων τοὺς προσερχομένους αὐτῷ Χριστιανούς καὶ πάντα τὰ ἀρχιερατικὰ ἐκτελῶν ὅπου ἂν προσκληθεῖς εἰδήσει τῶν κατὰ τόπον προΐσταμένων εὐλαβούμενός τε καὶ δεξιούμενος παρὰ πάντων ἀρχιερατικῶς καὶ τῷ θεοτιμῆτῳ χορῶ τῶν Ἀρχιερέων συγκαταλεγόμενος παρ' οὐδενός τε ἐναντιούμενος, ἱερωμένου ἢ λαϊκοῦ. Ὅθεν εἰς ἐνδειξιν καὶ δήλωσιν ἐπεδόθη αὐτῷ καὶ ἡ παροῦσα συνοδικὴ ἀπόφασις. Ἐν ἔτει 1701 Ἰνδικτιῶνος Θ'.

† Ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος Β' τὸ γ'»

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν του ὁ Μελέτιος ἔλαβε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τὴν ἐντολὴν νὰ κατεβῇ σὶν Ἐνετοκρατούμενο Μωριά, περιβλημένος ἐξουσίαν ἐπιτρόπου καὶ ἐξάρχου πατριαρχικοῦ, μὲ σκοπὸν τὴν εἰσπραξὴ ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ ἀρχιερεῖς δικαιομάτων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Περιφερόμενος ἀνὰ τὴ χώρα αὐτὴ ὁ Μελέτιος δὲν ἔπαυε, πλᾶϊ σὶν καθ' αὐτὸ ἀποστολὴ του, τὴν ὁποία μὲ ὁμολογού-

μενη ἄκρα εὐσυνειδησία καὶ ἐπιμέλεια ἐπετέλεσε, νὰ συλλέγει λογῆς στοιχεῖα γιὰ τὸ ὑφαινόμενο τότες Γεωγραφικὸ του, νὰ νουθετεῖ, συζητεῖ καὶ ἐπ' ἐκκλησίαις διδάσκει καταπλήσσοντας Ἐνετοὺς κατακτητῆς καὶ ντόπιους χριστιανούς μὲ τὸ ἀνώτερο ἦθος, τὴν ἀπέραντη σοφία καὶ τὴ διδασκτικὴ του δεινότητα, « ἦν γὰρ ἀξιώτατος εἰς τὸ διδάσκειν, καθὼς βεβαιώνει καὶ ὁ Ἀνώνυμος, ὡς οὐδεὶς ἄλλος»⁽⁴⁾. Μετὰ τὸ πέρας τῆς στὴν Πελοπόννησο ἐντεταλμένης αὐτῆς περιοδείας του καὶ ἀφοῦ μὲ τὴ συνδρομὴ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν Ἐνετῶν κυρίως καὶ πιρᾶ τὴν ἀντίδραση τῶν ἐκεῖ ἀρχιερέων συγκέντρωσε ἀρκετὰ χρήματα, ἐπανῆλθε στὴ Βασιλεύουσαι, ὅπου καὶ παρέδωσε δλόκληρο τὸ προῖον τῆς ζήτησός του.

Δὲν γνωρίζουμε ἀν καὶ ἄλλη παρεμφερῆς μὲ τὴν προηγούμενη ἀποστολὴ τοῦ ἀνατέθηκε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο. Πάντως δύο πάνω κάτω χρόνια ἀκόμα ἐξακολούθησε νὰ παραμένει ἀνευ ἔδρας στὴν Κωνσταντινούπολι ὁ Μελέτιος, συναναστρεφόμενος τοὺς πνευματικούς της κύκλους, μελετῶντας καὶ συλλέγοντας ὕλικὸ ἀνὰ τὶς πλούσιες βιβλιοθήκας της καὶ πάντα συγγράφοντας, ὡς τὸ 1703 Ὀκτώβριον μῆνα, πού κατ' αἴτησιν θερμοῦ πρὸς τὸν Πατριάρχου Γαβριὴλ ἐπιτροπῆς Ἀθηναίων, ἐπὶ τοῦτο ἐλθούσης, διορίσθηκε μητροπολίτης τῆς Ἀθήνας, σὲ ἀντικατάστασιν τοῦ στὸ θρόνον Παροναξίας μετατεθέντος Κυρίλλου.

---

1. Ὁ Θ. Φιλαδελφεὺς στὴν ἱστορία του τῶν Ἀθηναίων (Τ. Β', σελ. 53) καταχωρεῖ τὴν πρὸ κάτω σημείωσιν, ἀνασκειάζοντας τὸν Ἀνώνυμο, ὅσον ἀφορᾶ κυρίως τὸ χρόνον χειροτονίας τοῦ Μελετίου σὲ ἐπίσκοπο. « Ἐν τῇ προταχθείσῃ τῆς Γεωγραφίας βιογραφίᾳ τοῦ Μελετίου, γράφει, σημειοῦται ἐσφαλμένως ὅτι χειροτονήθη τὸ 1692, ἐνῶ ὑπογράφεται ἐν ἔτος πρότερον ἐν τῷ συνοδικῷ γράμματι τῷ ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου ἐκδοθέντι ὑπὲρ τῆς τοῦ Μανωλάκη Σχολῆς», πληροφορία, πού δὲν θὰ εἶχαμε λόγο νὰ ἀμφισβητήσουμε, ἀν δὲν ὑπῆρχε ἡ γνωστὴ ἐκείνη ἀπόδειξις πληρωμῆς του σὺν Δάσκαλου στὴν Ἐπιφάνειο (31/8/1694), πού καλύπτει μὲ τὸ ποσὸ της χρονικὸ διάστημα ὑπερβαῖνον τὸ ἔτος, φέρει δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸ γεγονός τῆς χειροτονίας κοντὰ στὸ χρόνον πού μᾶς παρέχει ὁ Ἀνώνυμος (Νοέμβριος 1692). Οὔτε μποροῦμε, ἐλλείψει περισσοτέρων ἀποδείξεων, νὰ ἀποφανθῶμε μὲ βεβαιότητα ποῦ ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ νοκομμένα βρίσκεται κοντύτιον στὴν ἀλήθεια, σημειώνουμ' ὅμως πὼς καὶ ὁ Φ. Βυφείδης (Ἐκκλ. Ἱστορία Γ', σελ. 122) ἀναφερόμενος στὸ Μελέτιο, συντάσσεται, χωρὶς νὰ μνημονεύει πηγές, μὲ τὴν πρώτη ἀποψη, γράφοντας ὅτι « τῷ μὲν 1691 προεχειρίσθη Ἄρτης, τῷ δὲ 1703 Ἀθηναίων Μητροπολίτης ».

2. Παραθέτω τὸ σὲ συνέχεια ἀρκετὰ διαφωτιστικὸ γιὰ τὴν Ἄρτα τῆς ἐποχῆς (Δεύτερο μισὸ 12' αἰῶνα) καὶ τὴν ἴδρυσιν τῆς Σχολῆς της χωρὶς ἀπὸ τὸ βίον Εὐγ. Γιαννούλη τοῦ Αἰτωλοῦ τοῦ Ἀναστ. Γορδίου: « Ἀλλ' ὁ Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης Βαρθολομαῖος δι-εκώλυσεν αὐτὸν (τὸν Εὐγένειο) ἀνάξιον ἡγησάμενος τὸ Ἀνατολικὸν χωρίον ἀποδεχθῆναι τοιαύτης Σχολῆς τὴν τοῦ τόπου στενότητα προβαλλόμενος καὶ ἐπὶ τὴν Ἄρταν μεταθέσθαι ταύτην ὡς πὸ λιν οὐσαν μεγάλην καὶ ἡ φησὶ περὶ τῆς Τροίας εὐρύ-γειαν. Ποιεῖ τοῦτο ὁ τρισμακάριος ἐκεῖνος ἀνὴρ πάνυ προθύμως καὶ ἐχειρίζει φέρων τὸ διαλειφθέντι Βαρθολομαίῳ τῷ Ἄρτης ἀργυροῦς τρισχιλίους. Καὶ τοιαύτην ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἡ κατὰ τὴν Ἄρταν Σχολὴ προκαταρκτικὸν αἴτιον ἔχουσα τὸν Εὐγένειον... » (Α. Γορδίου: Βίος Εὐγένειου Γιαννούλη τοῦ Αἰτωλοῦ—Ν. Ἑλληνομν. Τ. Δ', σελ. 65—66).

3. Ὁ Κουρίλας σὲ σημείωσίν του (Ἀνάλεκτα, σελ. 68) πληροφορεῖ, ὅτι ἡ « καθαι-ρεσις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Σερ. Βυζαντίου μητρ. Ἄρτης » (Δοκίμιον 1884, σελ. 351—56). Δά-θος βέβαια. Γιατὶ μετὰ προσεκτικὴν ἔρευνά μου τοῦ πρωτοτύπου δὲν εἶδα αὐτὴ τὴν καθαι-ρετικὴν κατὰ τοῦ Μελετίου ἀπόφασιν τοῦ Πατριαρχείου, στὴν παραπάνω δὲ σελίδα τοῦ ἔργου (351) καταχωρεῖται τὸ γνωστὸ ἔγγραφο τῆς ἀθώωσός του.

4. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἕνας ἄλλος ἀπαράμυλλος κήρυκας τοῦ θείου λόγου μεσουρανοῦσε στὸ ἑλληνορθόδοξο στερέωμα, « προσφέρων εὐπεπτον εἰς τὸ ποιμνίον του τροφήν διὰ λό-γων καταληπτῶν τοῖς πᾶσι διὰ τὸ ἀπλοῖκόν της ἐκφράσεως καὶ θαυμαστὸν διὰ τὰ ἄνη μεθ' ὧν περιέβαλεν αὐτοὺς πυρετώδης εὐγλωττία » ὁ Ἠλίας Μηνιατῆς, πού πέθανε τὸν ἴδιον μὲ τὸ Μελέτιο χρόνον (1714) στὴν ἀκμὴ τῆς ἡλικίας του.

W. M. LEAKE

Η ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ ΤΟ 1809

Μετάφραση : ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΣΤΑΥΡΟΥ, Διδασκάλου

«Τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον κείμενον εἶναι μετάφρασις ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ τμήματος τοῦ 38ου κεφαλαίου τοῦ 4ου τόμου ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Γουλιέλμου Μαρτίνου Λήκ¹ «Περιηγήσεις εἰς Βόρειον Ἑλλάδα», ἀναφερόμενον εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ἄρτης, τὴν ἑποίαν ὁ συγγραφεὺς ἐπισκέφθη καὶ πάλιν τῷ 1809».

Σ. Μ.

Ἄρτα, Ὀκτώβριος 1809.

Ἡ περιφέρεια τῆς Ἄρτης περιλαμβάνει 170 χωρία εἰς ὀκτὼ τμήματα: 1) Κάμπος ἢ πεδιάς, 2) Λοῦρος, 3) Λάμαρις, 4) Λάκκα, 5) Κερβασαράς, 6) Βρούσις, 7) Ραδοβίζιδι ἢ Ραδοβήσι καὶ 8) Τζουμέγκα ἢ Τζουμέρνικο.

Τὰ κυριώτερα χωρία εἰς τὸν κάμπον εἶναι τὸ Μεχμετσάους ἢ Μαμουτσάους² καὶ ἡ Ράχη πρὸς τὰ δυτικὰ τῆς Ἄρτης, τὸ χωρίον Κωστακίους, ἡμίσειαν ὦραν ἀπὸ τὴν Ἄρταν, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Σαλαῶραν καὶ τὸ Νεοχώρι, δύο ὦρας ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτης, ὁ ὁποῖος μέγχις ἐκεῖ εἶναι πλωτὸς διὰ μικρὰ ἰστιοφόρα.

Ὁ ποταμὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου χωρίζει τὸν Κάμπον ἀπὸ τὸ τμήμα τοῦ Λούρου, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τὴν κοιλάδα τοῦ Λούρου μέγχι τὰ βουνὰ τοῦ Σουλίου.

Εἰς τὴν Λάμαριν εἶναι τὸ Λιμπόχορον, ἡ Καστροσυκιὰ ἢ—Σκιὰ, ἡ Καμαρίνα, τὸ Μιχαλίτζι καὶ ὁ Μύτικας.

Εἰς τὴν Λάκκαν εἶναι τὸ Λέλοβο³, ἡ Πογόρτισσα, μίαν καὶ ἡμίσειαν ὦραν ἀπὸ τὰ Τερβιτζιανά⁴, τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Ἰωαννίνων, αἱ Φιλιπιάδες⁵, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἡμίσειαν ὦραν ἀπὸ τὴν Στριβίναν⁶, ἡ Ποδογορὰ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Λελόβου, ἔναντι αὐτοῦ τοῦ χωρίου,

1. Γουλιέλμος Μαρτίνος Λήκ. (W. M. Lake). Ἀγγλος στρατιωτικὸς καὶ ἀρχαιολόγος. (1777—1860). Περιώδευσεν ὡς στρατιωτικὸς τὰς ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν χώρας καὶ ἠσχολήθη μὲ ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας.

Παρέμεινεν εἰς Ἰωάννινα ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς χώρας του ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Εἰς τετράτομον βιβλίον του «Περιηγήσεις εἰς Βόρειον Ἑλλάδα», τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη εἰς Λονδῖνον τῷ 1835, παρέχει λεπτομερεῖς πληροφορίας περὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἐκ Τεπελενίου τυράννου καὶ τῆς ἐν γένει πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς Ἠπείρου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἐκτὸς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ὁ Λήκ συνέγραψε καὶ πολλὰ ἄλλα βιβλία, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν πολυτίμους ἀρχαιολογικὰς πηγὰς.

2. Ἅγιος Σπυρίδων.

3. Θεσπρωτικόν.

4. Δερβίτζιανα.

5. Φιλιπιάς.

6. Καμπή.

καὶ οἱ Παπαδάτες εἰς μίαν ὑψηλὴν τοποθεσίαν, μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τὴν Ποδογορᾶν καὶ δύο ὥρας ἀπὸ τὸν Ἅγιον Γεώργιον.

Εἰς τὸν Κερβασαράν εἶναι ἡ Στριβίνα, οἱ Κομετζάδες⁷, τὰ Μουλιανά⁸, ἡ Κλεισούρα πλησίον τῶν Πέντε Πηγαδίων καὶ ἡ Ἀρόχη.

Εἰς τὴν Βρύσιν, τὸ Πέτα εἶναι τὸ μόνον σημαντικὸν χωρίον.

Εἰς Ραδοβήσι εἶναι τὸ Κομπότι, ἡ Σκουληκαριὰ καὶ τὸ Βελιζικό· τὰ δύο τελευταῖα εἰς τὰ βουνά.

Εἰς τὰ Τζουμέρκα εἶναι τὰ Πράμαντα, τὸ χωρίον Μελισσουργούς, τὰ Θεοδώριανα⁹, ἡ Λουψίστα¹⁰ καὶ τὸ Βουργαρέλι¹¹.

Τ' ἀνωτέρω ὀνομασθέντα χωρία ἔχουν περὶ τὰς 2.000 οἰκογενείας. Ὅλα τὰ ἄλλα εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ἄρτης, ἐπειδὴ εἶναι μικρά, δὲν ἔχουν περισσότερας ἀπὸ 3.000. Ἔτσι ὅλος ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς τῆς Ἄρτης ἀνέρχεται εἰς 30.000 κατοίκους περίπου. Εἰς αὐτὸν πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἐκεῖνος τῆς πόλεως: 5.000 Ἕλληνες, 500 Τούρκοι καὶ ἄλλοι τόσοι Ἑβραῖοι.

Ἡ πεδιάς τῆς Ἄρτης καὶ τὸ τμήμα τῆς Λαμάρεως ἀνήκουν ἐντελῶς, ἐξαιρέσει τῶν δύο τουρκικῶν τσιφλικίων, εἰς τὸν Βεζύρη¹² ἢ τοὺς υἱοὺς του καὶ ὑπολογίζεται, ὅτι τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα ἀπὸ τὰ κτήματα καὶ τὰ ποιμνιά τους ἀνέρχεται, κατὰ μέσον ὄρον, εἰς 1400 πουργία.

Ὁ Βεζύρης λαμβάνει ἀπὸ τοὺς γεωργοὺς $\frac{4}{10}$ τῆς συγκομιδῆς εἰς εἶδος δικαίωμα του ὡς Βοιβόδου. Τοῦτο συμπεριλαμβάνει $\frac{1}{8}$ εἰς σίτον, κριθὴν, βρώμη καὶ $\frac{1}{10}$ εἰς Ρόκκαν¹³.

Ὁ σίτος καὶ τὸ καλαμπόκι εἶναι ἡ κυριώτερα παραγωγή τῆς Ἄρτης. Ἀκολουθοῦν ὁ οἶνος, τοῦ ὁποῦ ὑπάρχουν 20.000 φορτώματα ἀλόγων, ἀλλ' εἶναι μετρίας ποιότητος, ἐπειδὴ τὰ ἀμπέλια εἶναι εἰς τὴν πεδιάδα, ἡ κριθή, ἡ βρώμη, ὁ βάμβαξ, τὸ λινάριον, ὁ καπνός, ἡ ὄρυζα καὶ τὰ ὄσπρια.

Ὁ σίτος καὶ ὁ ἀραβόσιτος τῶν κτηματιῶν καταναλίσκονταν ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Πασσᾶ καὶ τῶν υἱῶν του. Ὁ καπνός καὶ ἡ ὄρυζα πωλοῦνται εἰς τὰ Ἰωάννινα.

Αἱ διὰ θαλάσσης ἐξαγωγαὶ τῶν προαναφερθέντων προϊόντων ἀπὸ τὴν περιφέρειαν, εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ προστεθοῦν τὰ πορτοκάλια, τὰ λεμόνια καὶ τὰ λεπτοκάρανα τῶν κήπων τῆς Ἄρτης, ὑπολογίζονται ὅτι εἶναι τῆς ἐτησίας ἀξίας τῶν 1.000 πουργίων¹⁴.

Ὁ Βεζύρης πληρῶνει εἰς τὴν Πόρταν¹⁵ διὰ mukata¹⁶ τοῦ βοϊβοδαλικίου 300 πουργία καὶ λαμβάνει πολὺ περισσότερα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπεννοικιάζει τοὺς φόρους καὶ οἱ ὁποῖοι εἰσπράττονται τούτους εἰς Ἄρταν, Μύτικαν, Λούρον καὶ Καστροσυκιάν. Λαμβάνει ἐτησίως 290 πουργία ὡς δεκάτην ἐπὶ τῶν μὴ ἀνηκόντων εἰς αὐτὸν κτημάτων. Ἐνοικιάζει τὸν φόρον ἐπὶ τοῦ συλλεγομένου εἰς τὰς οἶναποθήκας οἴνου ἀντὶ 16.000 γροσίων· ἀντὶ 10.000 γροσίων τὸν δημοτικὸν φόρον ἐπὶ τῶν εἰσερχομένων εἰς τὴν πόλιν ἀγαθῶν μαζὶ μὲ τὴν ἀμοιβὴν ἐπὶ δημοσίων ζυγισμάτων καὶ ἀντὶ 16.000 γροσίων τὸ μονοπώλειον τοῦ καπνοῦ. Περὶ τὰς 15.000 γρόσσια εἰσπράττονται ὑπὸ τοῦ πράκτορός του ὡς

7. Ἀμμότοπος.

8. Γοργόμυλος.

9. Θεοδώριανα.

10. Ἀθαμάνιον.

11. Δροσπηγή.

12. Ἀλῆ Πασσᾶς.

13. Ἀραβόσιτος.

14. 1 πουργίον=60 λίρας στερλίνας.

15. Ὑψηλὴ Πύλη (Τουρκικὴ Κυβέρνησις).

φόρος διοδίων ἐπὶ προβάτων καὶ αἰγῶν, τῶν διερχομένων διὰ τῆς Ἄρτης ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου, διὰ νὰ παραχειμάσουν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν.

Τὸ subashilik¹⁷ καὶ ἡ vostina¹⁸, τὰ ὁποῖα εἶναι δικαιώματα, πληρώνονται εἰς τὸν Βεζύρη, διότι κατέχει τὰ Ziamets¹⁹ καὶ τὰ τιμάρια τῆς Ἄρτης καὶ τὰ ὁποῖα περιλαμβάνουν τὸ 1/4 περίπου τῆς περιφερείας. Τὸ ποσὸν τούτων ἀνέρχεται εἰς 13.000 γρόσια. Ἄλλαι ποικίλων εἰδῶν εἰσφοραὶ, αἱ ὁποῖαι προσγίνονται εἰς αὐτὸν ὡς κυβερνήτου, ὑπολογίζονται εἰς 75.000 γρόσια.

Ἔτσι τὸ ποσὸν τοῦ εἰσοδήματός του ἀπὸ τὸ κέρδος του ἐκ τῶν mukata, προστιθέμενον εἰς τὴν παραγωγὴν τῆς κτηματικῆς του περιουσίας, εἰς τὴν ὁποίαν συμπεριλαμβάνεται καὶ ἐκείνη τῶν υἱῶν του, εἶναι περίπου τὰ 2.000 πονγγία ἢ τὰς 60.000 λίρας στερλίνας εἰς μόνην τὴν Kaza τῆς Ἄρτης.

Ὁ Βεζύρης ἐνοικιάζει ἀντὶ 450 πονγγίων τοὺς δασμοὺς τῶν Ἰωαννίνων, τῶν λιμένων τῶν Ἀγίων Σαράντα καὶ τοῦ Βουτζιντροῦ μαζί με τὸ Βοϊβοδαλικὸν τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἓνα φόρον, ὁ ὁποῖος εἰσπράττεται ἐπὶ ἐμπορευμάτων, τὰ ὁποῖα διέρχονται διὰ τῆς γεφύρας τοῦ Ραϊκου ἢ εἰσέρχονται διὰ τῶν πυλῶν τῶν Ἰωαννίνων. Τὰ κτήματά του εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν (Ἰωάννινα) εἶναι ἐκτενέστερα ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς Ἄρτης, ἀλλ' ὄχι παραγωγικώτερα. Κατέχει, ὅμως, ποικίλας πηγὰς ὑπερτέρου κέρδους εἰς τὸν εὐρύτερον πληθυσμὸν καὶ τὸ καθαρὸν ποσὸν τοῦ εἰσοδήματός του, καὶ ἀπὸ τὰ δύο, δύναται νὰ ἐκτιμηθῇ εἰς 120. χιλ. λίρας στερλίνας ἑτησίως.

Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔδωσε τὰς λεπτομερείας περὶ τῆς Ἀρτινῆς περιουσίας τοῦ Ἀλῆ καὶ ὁ ὁποῖος εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς εἰσπράκτορας τῶν φόρων, ὑποθέτει, ὅτι τὸ ὅλον καθαρὸν εἰσόδημα τοῦ Ἀλῆ, ἀφαιρουμένων τῶν πληρωμῶν καὶ τῶν δώρων αὐτοῦ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀνέρχεται περίπου εἰς πέντε ἑκατομμύρια γρόσια ἢ 300.000 λίρας στερλίνας. Ποσὸν τὸ ὁποῖον δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ δις εἰς Ἀγγλίαν. Πρέπει, ὅμως, νὰ ἐνθυμούμεθα, ὅτι ὁ Βεζύρης ἐπιβαρύνεται μετὰ τὸ ποσὸν τοῦτο δι' ὄλα τὰ ἔξοδα τῆς πολιτικῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀμύνης τῆς χώρας.

Ὁ φόρος ὑποτελείας τῶν ἀπίστων, κοινῶς καλούμενος χαράτσι, εἰσπράττεται ὑπὸ τοῦ Βεζύρου ἀπὸ τὸν εἰσπράκτορα τοῦ πολὺ γνωστοῦ κεφαλικοῦ φόρου ἐκ τῶν μὴ μουσουλμάνων ἀρρένων. Ὁ φόρος αὐτὸς ἀντιστοιχεῖ πρὸς 3, 6 ἢ 12 γρόσια, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ συμποσοῦται εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ἄρτης εἰς 35.000 γρόσια. Ὁ φόρος αὐτὸς εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Ἰωαννίνων εἶναι σχεδὸν διπλάσιος. Ὁ Βεζύρης ἔχει κάποιον κέρδος ἀπὸ τὸν φόρον αὐτόν.

Ἐκτὸς τοῦ κεφαλικοῦ φόρου καὶ τῶν ἄλλων φόρων, ποὺ προαναφέρθησαν, ἐκάστη οἰκογένεια φορολογεῖται κατ' ἀναλογίαν ὑπὸ τῶν προεστώων διὰ τὰ τοπικὰ ἔξοδα. Τὸ συνολικὸν ποσόν, τὸ ὁποῖον εἰσπράττεται ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ἄρτης, εἶναι περίπου 100.000 γρόσια, χωρὶς νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν αἱ καταστροφαὶ καὶ τὰ ἀναγκαστικὰ δάνεια, τὰ ὁποῖα σπανίως ἢ οὐδέποτε ξαναπληρώνονται εἰς τὸ ὅλοκλήρον.

Εἰς αὐτὰς τὰς ἐπιβαρύνσεις πρέπει νὰ προστεθοῦν, ἐπίσης, ἡ παροχὴ καταλύματος καὶ διατροφῆς εἰς τοὺς τούρκους στρατιώτας καὶ τοὺς πάσης φύσεως τύπους, οἱ ὁποῖοι ὑπηρετοῦν τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, καὶ αἱ εἰσφοραὶ εἰς ζῶα, προσωπικὴν ἐργασίαν καὶ ὑλικά, ποὺ ὁ Βεζύρης ἀπαιτεῖ συχνὰ διὰ δημόσια ἔργα, ἢ διὰ νὰ ὀμιλήσωμεν κυριολεκτικώτερον, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἰδιοτροπιῶν του εἰς τὴν ἴδρυσιν παλατιῶν καὶ φρουρῶν.

17. Φορολογία ἐπιβληθεῖσα ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

18.

19. Δὲν εὐρέθη ἡ σημασία τῆς λέξεως.

Οι γέροντες κάτοικοι τῆς Ἄρτης ὀμιλοῦν μὲ μέγαν σεβασμὸν περὶ τοῦ Σουλεῦμάν ὃ ὁποῖος ἐξετελέσθη ὑπὸ τῆς Πόρτας πρὸ 45 ἐτῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνου, ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι τῶρα πληρῶνουν 700 γρόσια εἰς χρέη, δὲν ἐφορολογοῦντο περισσότερον ἀπὸ 30 γρόσια, ποσὸν τὸ ὁποῖον, ὅμως, ἰσοῦτο πρὸς 150 γρόσια τοῦ παρόντος. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν οἱ Spahiliks²⁰ τῆς περιφερείας ἀνῆκον εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τὰ ὑπόλοιπα κτήματα, σχεδὸν καθ' ὀκληρίαν, εἰς τοὺς Ἑλληνας οἱ ὁποῖοι ἐπλήρωνον τὴν δεκάτην περιῖπου τοῦ ὀγδόου, τὸ χαράτσι καὶ ὀλίγους ἄλλους γενικοὺς ἢ τοπικοὺς φόρους.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Ἄλῆς ἀπέκτησεν ὀλην αὐτὴν τὴν περιουσίαν καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς ἀλλαγῆς εἰς τὴν Ἄρταν, ἐξηγοῦνται μὲ τὸ ἐξῆς γεγονός, τὸ ὁποῖον ἔχει σχέσιν μὲ τὴν οἰκίαν ὅπου κατέλυσα. Ἡ οἰκία αὐτῆ, ὅπως πολλαὶ ἄλλαι τῆς πόλεως, εἶναι μεγάλη καὶ δεικνύει σημεῖα προτέρας ἀνέσεως καὶ πλοῦτου. Ἀνήκει εἰς μίαν πτωχὴν χήραν, ἣ ὁποία ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ χρησιμοποιοῖ ἓνα μέρος αὐτῆς. Ὁ πασσᾶς ἠγόρασεν ὀλην τὴν κτηματικὴν τῆς περιουσίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου τῆς διὰ τὴν τιμὴν του. Ὁὗτος (ὁ Ἄλῆς) ἦτο πάρα πολὺ ὑποχρεωμένος εἰς τὸν κύρ Π... τῆς Ἄρτης, ἐπειδὴ τοῦ εἶχε τακτοποιήσει τὰ ὀικονομικὰ εἰς τὴν περιφέρειαν καὶ ὀδιαιτέρως εἶχε κάμει τοὺς φόρους περισσότερον ἀποδοτικοὺς ἀπὸ πρὶν. Ὅταν, μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν του ὁ Π., ἔκαμε μίαν ταπεινὴν αἴτησιν διὰ κάποιαν ἀνταμοιβήν, ἣ μόνη ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Πασσᾶν, ἦτο: «Σύρε νὰ κάτζει φρόνιμα ὁ πατέρας σου ἀπέθανε πλούσιος καὶ δὲν σᾶς ἐπέριξα»²¹.

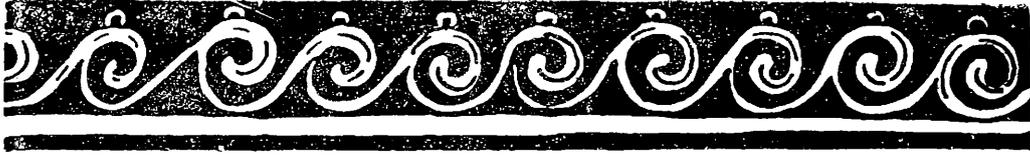
(Συνεχίζεται)

20. Ἴσως πρόκειται διὰ τὰ πλουσιώτερα ἐκ τῶν κτημάτων.
21. Εἶναι γραμμένον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ἕπουλη νύχτα

*Ἄσπλαχνη καὶ Ἕπουλη ποῦναι τούτη ἡ νύχτα.
Χαλκεύει τις ἄλωσιδες γιὰ νὰ δέσει
τὴ Ροδοδάχτυλη.
Χτυπάει τὴν ψυχὴ μου πάνω σὲ βράχια
καὶ δὲν ἀκούγεται οὔτε ψίθυρος.
Μαχαιρώνει τις σκέψεις μου
καὶ δὲν πέφτει σταγόνα αἶμα.
Θάβει τὴν καρδιά μου βαθειά
καὶ δὲν φντρώνει οὔτε ἀγριόχορτο
πάνω στὸ χῶμα.
Μὲ καταδικάζει (κεκλεισμένων τῶν θυρῶν)
τὴν ὥρα πὸν περνᾶει ἀπ' ἐξω
ἀνυποψίαστη μέσα στὸ σκοτάδι
ἡ λευκὴ λιτανεῖα τῆς ἀνθισμένης ἀκακίας
ψάλλοντας μελωδικὰ, ἀνοιξιάτικους ὕμνους.*

ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΣΙΝΑ

Τ Α Γ Ε Λ Α Δ Ι Α Δ Ι Η Γ Η Μ Α

Θὰ κόντεβε νὰ βγῆ ὁ Σεπτέμβριος τοῦ 1943. Οἱ Γερμανοὶ ἔστειλαν ἀπὸ τὴν Ἄρτα τὸ πρῶτὸ ἕναν ἀγγελιοφόρο διερμηνέα καὶ ἔδωκε ἔγγραφο μὴνυνα στὸ χωριό, πὼς «ὁ Στρατὸς Κατοχῆς, ζητεῖ ἀπὸ τὴ Ζαβάκα, ὀκτῶ ὡς δέκα βοδερὰ διὰ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ. Ταῦτα δεόν νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸ Φρουραρχεῖον Ἄρτης μέχρις αὔριου τὸ ἑσπέρας».

Ὅλο τὸ δειλινὸ καὶ ὡς ἀργὰ τὸ βράδυ, συζητοῦσαν οἱ χωρικοὶ καὶ σὲ καμμιὰ ἀπόφρασι δὲν κατέληξαν, γιὰτὶ δὲν ἔστεργαν στὸ ποιὸς θὰ δόκη γελάδι καὶ ποιοὶ δὲ θὰ δόκουν. Ἔτσι πέρασε ἡ προθεσμία καὶ τὰ σφάγια δὲν παραδόθηκαν. Ἀφοῦ ἦρθε τὸ βράδυ καὶ πέσαμε νὰ κοιμηθοῦμε, ἀκούστηκαν φωνές καὶ σὲ λίγο ὄλο τὸ χωριὸ ἦταν ἀνάστατο. Διαδόθηκε ξαφνικὰ ὅτι ἐκεῖνη τὸ νύχτα, οἱ Γερμανοὶ θὰ ἔρχονταν, θὰ περικύκλωναν τὸ χωριὸ καὶ θὰ ἔβαναν φωτιά. Ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ σωρὸ κουβάρι μαζεύτηκαν σὲ λίγα λεπτα στὴν πλατεία. Οἱ πόρτες τῶν σπιτιῶν ἔμειναν ἀνοιχτές οἱ πιδὸ πολλές. Ὁχλοβοή, σύγχιςις, ἀλλὰ καὶ προῶθησις ὄλου τοῦ πλήθους πρὸς τὰ κάτω, πρὸς τὴ θάλασσα. Ἐκεῖ ἦταν, λίγο πρὸ τῆς θαλάσσης, βάλτος μεγάλος μὲ ψαθὶ καὶ νεροκάλαμο. Ὅλη τούτη ἡ ἐκκίνησις ἔγινε χωρὶς ν' ἀκουστῆ καμμιὰ ξεχωριστὴ φωνὴ νὰ διακηρύξη κάτι τὸ συγκεκριμένο. Ἀποροῦσα πολὺ καὶ δὲ μποροῦσα νὰ ἐξηγήσω, πὼς ξεσηκώθηκαν τόσο ξαφνικὰ, ἀλλὰ καὶ προπαντὸς ποιὸς ἔβαλε στὸ νοῦ σ' ὄλους αὐτοὺς τὴν ἰδέα νὰ φύγουν χωρὶς νὰ τοὺς πῆ λέξι καὶ πὼς ἤξεραν πὼς πρέπει νὰ πᾶν πρὸς τὰ κάτω πρὸς τὸ βάλτο.

— Ἐγὼ δὲ φεύγω εἶπα! Δὲν π'λαλάω ἐγὼ ὅλη νύχτα μέσα στοὺς βάλτους. Ἄς ἔρθουν οἱ Γερμανοί.

Γύρισα στὸ χωριό. Ἐκεῖ βρῆκα τὸ Φίλιππα, ἕνα παιδὶ λίγο πιδὸ μεγάλο ἀπὸ μένα ὡς δεκαεπτὰ χρονῶ, ξένος κι αὐτός, τσοπάνος στὸ χωριὸ ἐκεῖ.

— Καλὰ π' γύρ'σις, μοῦ εἶπε, ἐγὼ δὲν τοῦχα νὰ φύβγου.

— Ἄν ἔρθουν οἱ Γερμανοί;

— Θὰ κρυφτοῦμε κάπου, μούπε, ὅπου προφτάσωμε, νὰ μέσα στὸ χαντάκι μὲ τὰ καλάμια.

Ἦταν φεγγαράκι, μέρα. Περπατήσαμε οἱ δυὸ μας ὄλες σχεδὸν τίς ροῦγες τοῦ χωριοῦ. Παντοῦ ἐρημιά. Οὔτε σκυλιὰ δὲ γαύγιζε πουθενά, γιὰτὶ καὶ τὰ σκυλιὰ ἔφρυγαν ὄλα μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Χάλασε, λές, μονομᾶς ἡ πλάσι. Ὁ Φίλιππας, μούπε, πὼς τὸν ἔπιασε λαβούρα. Ἐμένα μὲ κατεῖχε μιὰ βαθειὰ ἀόριστη λύπη, κάτι σὰ νὰ χώρισα γιὰ πάντα ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους. Σὲ μιὰ στιγμὴ μοῦ φάνηκε πὼς ὁ Φίλιππας ἔκλαιγε. Ἀπόφυγα νὰ τοῦ μιλήσω. Δὲν πέρασε πολὺ ὥρα καὶ ἡ παγερὴ σιωπὴ ἔσπασε. Τὰ γελάδια ποὺ ἦταν δεμένα στοὺς ὄβορους, ἄρχισαν ὄλα μαζί νὰ μουγκρίζουν. Μούγκριζαν χωρὶς σταματημό. Χαλοῦσε ὁ κόσμος. Μ..! μ..! μούου... μούου..! λές καὶ ἔκλαιγαν ὄλες οἱ μοιρολογίστρες τοῦ κόσμου. Ἐκλαιγαν ὄλες μαζί πάνω ἀπ' τὴ νεκρὴ πολιτεία.

Σηκώθηκα καὶ περπάτησα νευρικά. Σηκώθηκε καὶ ὁ Φίλιππας.

Τὰ γελάδια ὄλο καὶ πιδὸ πολὺ μούγκριζαν καὶ πέρα μακρὰ στ' ἄλλα τὰ χωριὰ σὰ νὰ γαύγιζαν τὰ σκυλιὰ καὶ σὰ νὰρ-

χονταν ένας άποφωνος από φωνή ανθρώπου που ζητούσε βοήθεια γιατί έπεσε, λές, απ' τὸ δέντρο κι έσπασε στὰ δυὸ πέρα-πέρα τὸ ποδάρι του και δὲ μποροῦσε νὰ σαλέψη ἀπὸ τὴ θέση που έπεσε.

—“ὦι! ὦι! ἐκεῖ πέρα και μούου μούου ἐδῶ τὰ γελάδια.

Τότε, ἐγὼ εἶπα στὸ Φίλιππα.

—Πᾶμε νὰ τ' ἀπολύσωμε;

—Πᾶμε, εἶπε αὐτός.

Γυρίσαμε πάλι ὄλο τὸ χωριὸ και περάσαμε ἕναν-ἕναν ὄλους τοὺς ὄβροους. Λύσαμε ὄλα τὰ γελάδια και σὲ λίγο ἦταν ὄλα μαζεμμένα στὴν πλατεῖα. Τὸ μονγκρητὸ έπαψε πιά. Πήγαμε και μεῖς ὄς τὴν πλατεῖα και τὰ βαρέσαμε κάτω πρὸς τὸ Βάλτο, πρὸς τὰ ἐκεῖ που πῆγαν και οἱ ἄνθρωποι. Τὰ γελάδια δὲν πῆγαν ὄς τὸ βάλτο, ἀλλὰ έπεσαν μέσα σ' ἕνα χωράφι με καλάμπόκι, που ἦταν ὄψιμο και δὲν τῶχαν μαζέψει ἀκόμα και τὸ ρήμαξαν.

Πέσαμε και κοιμηθήκαμε ὄξω στὴν αὐλὴ γιὰ ν' ἀχῶμε τὸ νοῦ μας μὴν ἔρθουν οἱ Γερμανοί.

Τὸ πρωὶ που σηκωθήκαμε, πάλι ἦρεμῖα. Γυρίσαμε πάλι ὄλο τὸ χωριὸ και κόψαμε απ' τὶς αὐλὲς ὄόδια και κυδῶνια ἕνα

σωρό. Πέρασε ὄλη ἡ μέρα και οἱ Γερμανοὶ δὲν ἦρθαν. Κατὰ τὸ βραδάκι γύρισε και τὸ χωριὸ ὄλο ἀπὸ τὸ βάλτο, φέρνοντας μαζί και τὰ γελάδια.

—Γιατὶ ὄρὲ ἀπολύσατε τὰ γελάδια, μᾶς εἶπαν, και ρήμαξαν τὸ καλάμπόκι τοῦ Τσιακινίκα;

—Μούγκριζαν! εἶπαμε ἐμεῖς.

Οἱ χωρικοὶ δὲ ρώτησαν ἄλλο, ἀλλὰ βάλθηκαν νὰ φκιάσουν κάτι νὰ φᾶν, γιατί πέθαναν τῆς πείνας μέσα στοὺς βάλτους ὄλη μέρα.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ, καθὼς οἱ χωρικοὶ ὄρμωναν τὰ γελάδια πρὸς τὸ βάλτο, ἀκριβῶς στὸ σημεῖο που ἀφίνομε τὸ χωριὸ, λίγο πιὸ μπροστὰ απ' τὸ καλάμπόκι τοῦ Τσιακανίκα, ἦταν σταματημένα δυὸ Γερμανικὰ αὐτοκίνητα. Οἱ Γερμανοὶ πολυβόλησαν τὰ γελάδια, κοπάδι καθὼς πήγαιναν, σκότωσαν καμμιά δεκαριά και με σχοινιά που εἶχαν μαζί τους, τὰ τράβησαν ἕνα-ἕνα ἀπάνω στὸ αὐτοκίνητο και ἀφοῦ τὰ φόρτωσαν ἔφυγαν στὴν Ἄρτα. Τὸ χωριὸ ἄκουσε τοὺς πολυβολισμοὺς, ἀλλὰ οὔτε που κουνήθηκε καθῄλοο κανένας τους.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΣΙΝΑΣ

Προβουή

*‘Ο οὐρανός, τῆς πόλης μας ἀπόψε
βαρὺς και γκριζὸς χιόνι μᾶς ἐτοιμάζει.
Γοργὰ θ' ἀσπρίσουν πάλι οἱ ἔρημοὶ δρόμοι
κι' ἔξω ἀπὸ τὸ κλεισμένο παραθύρι
ὄλο και θὰ βαραίνουν τὰ γυμνὰ δέντρα.*

*Και τότε τί εὐτυχία γιὰ τὰ παιδάκια
ν' ἀκοῦν τὰ παραμύθια τῆς γιαγιάς
γιὰ τὴ μικρὴ χιονάτη, γιὰ τὰ κατσικάκια
και γιὰ τὴν ὄμορφη βασιλοπούλα που παντρευ-*
[τηκε,

*τὸ εὐγενικὸ κι' ὄραῖο παλληκᾶρι.....
και ζήσανε αὐτοὶ καλὰ κι' ἐμεῖς καλύτερα.*

ΒΑΣ. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΚΟΤΣΑΡΙΔΑΣ

Τοῦ ΚΩΣΤΑ ΚΑΛΛΙΓΑ

Με τὸν πρόωρο καὶ ἀδόκητο θάνατο τοῦ Ἐλευθερίου Κοτσαρίδα ἡ ἑλληνικὴ δημοσιογραφικὴ οἰκογένεια ἔχασε μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ἐπιφανεῖς—τὴν ἐπιφανέστερη ἴσως—τὶς πιὸ ἀδρές, τὶς πιὸ συμπαθεῖς καὶ τὶς πιὸ εὐγενεῖς μορφές της.

Ἄλλὰ ὁ θάνατος τοῦ Λευτέρη Κοτσαρίδα εἶναι ἀπώλεια ποὺ ξεπερνᾷ κατὰ πολὺ τὰ πλαίσια τῆς δημοσιογραφίας. Ἀπώλεια ἀληθινὰ ἐθνικῆ. Τόσο πληθωρικὴ ἦταν ἡ μορφή του...

Γόνος ἐκλεκτῆς ἠπειρωτικῆς οἰκογενείας, ὁ Α. Κ. γεννήθηκε στὸ Βουργαρέλι τῆς Ἄρτας τὸ 1904. Μετὰ τὶς γυμνασιακὰς του σπουδές, μπήκε στὴ Δασολογικὴ Σχολή. Ἡ δασολογία ὅμως οὔτε τὸν ἐδιέφερε, οὔτε πολὺ λιγώτερο τὸν ἐγέμιζε. Καὶ ἐτράπη πρὸς τὴν δημοσιογραφία, στὴν ὁποία ἀποδύθηκε τὸ 1923, μὲν 19 ἐτῶν, σὰν συνεργάτης τοῦ «Ἐλευθερίου Βήματος».

Φύση ταλαντούχος καὶ προικισμένη ὅσο λίγες, διακρίθηκε καὶ ἀναδείχθηκε ἀμέσως. Ἡ εὐφυΐα του, ἡ πνευματικὴ του ὀξυδέρκεια, συνδυασμένη μὲ σπάνια συνθετικὴ ἱκανότητα, ἡ ὑγιὴς αὐτοπεποίθησή του, ἡ θαυμασιὰ ἰσορροπημένη καὶ ἀπλὴ προσωπικότητά του, τοῦ ἀνοίξαν ἀμέσως τὸ δρόμο τῆς εὐδοκίμησέως. Ἡ σταδιοδρομία του ὑπῆρξε κεραυνοβόλος. Στὰ 1924, ἕνα χρόνον μετὰ τὴν εἰσοδὸν του στὴ δημοσιογραφία καὶ σὲ ἡλικία μὲν 20 ἐτῶν, ἔκανε κιάλας «οἰκονομικὸν» ρεπορτάζ. Τὸ 1926 τὸν βρῖσκουμε πολιτικὸν συντάκτη. Μετὰ τὰ πρῶτα του βήματα στὸ πολιτικὸν ρεπορτάζ, ἀναδείχθηκε σὲ ἄσσο τοῦ εἴδους. Ἡ παρομιώδης καὶ ἀπαράμιλλη ἱκανότητά του γιὰ σύλληψη καὶ σύνθεση, ἡ ὠριμότητά του καὶ ἡ διαύγεια τῆς σκέψεώς του, ἡ ἀπλότης καὶ ἡ σαφήνεια τῶν κειμένων του, ἡ ἀντικειμενικότητά του, ἡ εὐσυνειδησία του, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν εὐπρέπεια καὶ ἀγαθότητα τοῦ χαρακτῆρος του, τοῦ ἐξησφάλισαν τὴν ἐκτίμησιν, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν δημοσίων ἀνδρῶν, σὰν τὸν Ἐλ. Βενιζέλου, τὸν Ἀλ. Παπαναστασίου, τὸν Γ. Καφαντάρη, τὸν Ἀνδρ. Μιχαλακόπουλον, τὸν Π. Τσαλδάρη, τὸν Θ. Πάγκαλον, τὸν Ἀλ. Διομήδη, τὸν Ν. Πλαστήρα, τὸν Θ. Σοφούλη, τὸν Ι. Σοφιανόπουλον, τὸν Στ. Γονατᾶ, τὸν Χαρ. Βοζίκη—γιὰ νὰ περιοριστοῦμε, ἐνδεικτικὰ, σ' αὐτοὺς μόνον. Ὅπως δὲν ἦταν οὔτε ἀπλό, οὔτε συνήθες νὰ ἔχη κανεὶς ἀπὸ τὰ βήματά του, ὅπως τὶς εἶχε ὁ Α. Κ., τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἀπεριόριστὴ ἐμπιστοσύνην ἑνὸς δημοσιογράφου καὶ ἐκδότου σὰν τὸν Δημ. Λαμπράκη.

Ἦταν τόσο καλόπιστος, ὥστε ἐπέσυρε μόνον τὴν ἐκτίμησιν καὶ οὐδέποτε τὴν ὀργήν ἢ τὴν ἀντίδρασιν καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἀντιπάλων, ποὺ τὸν ἐσέβοντο καὶ τὸν τιμοῦσαν σὰν «καθαρὸν ἄνθρωπον».

Ὁ Α. Κ. ἦταν τὸ χαϊδεμένο παιδί τοῦ ἐθνάρχου Ἐλ. Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος τὸν ἀποκαλοῦσε προφορικὰ καὶ στίς ἐπιστολὰς του «φίλιπτε συνονόματε». Τὸν εἶχε ἐκ δεξιῶν του καὶ τοῦ ἐμπιστευόταν τὰ πάντα.

Στὴ δεκαετία 1926—39, τὰ κείμενα τοῦ Κοτσαρίδα καὶ ὅλη ἡ δημοσιογραφικὴ του δραστηριότητα ἐδέσποζαν στὴν ἑλληνικὴ δημοσιογραφία. Τὸ 1936, ὁ Α. Κ. πήγε στὸ Παρίσι σὰν ἀνταποκριτὴς τοῦ «Ἐλ. Βήματος». Ἐκεῖ ἔκανε λαμπρὰς σπουδὰς στὴ Γαλλικὴ Ἄνωτ. Σχολὴ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν. Ἐπανῆλθε κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1940. Τέλη Μαρτίου 1941 εἶχε σταλῆ σὰν πολεμικὸς ἀνταποκριτὴς στὸ μέτωπον τῆς Διβύης. Θέλοντας νὰ συμμερισθῆ τὴ μοῖρα τοῦ τόπου του καὶ τοῦ λαοῦ του, ἔφθασε στὴν Ἀθήνα, λίγες μέρες πρὶν μοῦν οἱ Γερμανοὶ, ἔπειτα ἀπὸ περιπετειῶδες ἀεροπορικὸ ταξίδι.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, σὰν πολιτικὸς ἀρθρογράφος τοῦ «Βήματος», λάμπει στὸ δημοσιογραφικὸν στερέωμα. Συμμετέσχε τὸ 1945 στὴ Διάσκεψιν τοῦ Ἀγ. Φραγκίσκου ὡς μέλος τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας. Ἐξετέλεσε ἀάμπολες δημοσιογραφικὰς ἀποστολὰς—ποῦ ἀφῆκαν ἐποχὴν—σὲ πολλὰς χώρας καὶ ἐγνώρισε τὶς κυριώτερες προσωπικότητες τοῦ διεθνοῦς πολιτικῶν στερεώματος. Δημοσιογράφος μὲ διεθνή προβολή, ἦταν ἀπὸ τὸ 1950 ἀνταποκριτὴς τῆς Διευθύνσεως Τύπου καὶ Πληροφοριῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς ἐλληνογλωσσῆς ἐφημερίδος «Ἐθν. Κῆρυξ» Ν. Ἰόρκης. Ἦταν ἐπίσης μέλος τοῦ Διεθνοῦς Ἰνστιτούτου Τύπου. Ἐλαβε μέρος στὴ Διάσκεψιν Στρογγύλης Τραπεζῆς τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης (1954), τοῦ Παγκοσμίου Συνεδρίου Τύπου στὸ Μπάντεν-Μπάντεν (1956) καὶ σὲ πολλὰς ἄλλας διεθνεῖς δημοσιογραφικὰς διασκέψεις ἢ διεθνῆ συνέδρια, ὅπου διακρίθηκε καὶ ἐτίμησε πάντα τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Α. Κ. ἦταν ὅσο ἐλάχιστοι ἱκανὸς «γῶναί τε τὰ δέοντα καὶ ἐρμηνεύσαι ταῦτα, φιλόπολις τε καὶ χρημάτων κρείσσων...».

(Σ. Σ.)—Στὴ μνήμη τοῦ Ἐλ. Κοτσαρίδα, ὁ ἀδελφός του κ. Σόλων Κοτσαρίδας, ὄτο-ρινολαρυγγολόγος, κατέθεσε στὸ ταμεῖο τοῦ συλλόγου «Σκουφᾶς» δρχ. 10.000.

ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟΣ ΜΠΙΤΖΙΑΕΚΗΣ

Ἐπικήδειος τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου
«Σκουφᾶς» κ. Γεωργίου Σ. Ἀναλογίδη

Ἀγαπητέ μας Νεοπτόλεμε.

Καί στή ζωὴ τῶν Συλλόγων ὑπάρχουν θλιβερὲς ὑποχρεώσεις. Καί εἶναι θλιβερό γιὰ τὸ «Σκουφᾶ» τὸ ξεπροβάδισμα εἰς τὸ στερνὸ καὶ τὸ μεγάλο σου ταξεῖδι. Δὲν εἶχες γεννηθῆ στὴν Ἄρτα. Τὶ σημασία ἔχει. Ὅταν τὰ βήματα τῆς μοίρας σὲ ἔφεραν ἐδῶ, νέο παιδί γεμάτο ζωντάνια καὶ ὄνειρα, τὴν ἀγάπησες καὶ τὴν ὑπηρέτησες μὲ μιὰ ἀφοσίωση καὶ λατρεία πολὺ μεγαλύτερη ἀπ' τοὺς ντόπιους.

Καὶ τὴν ὑπηρέτησες στὴν πειὸ ὠραία, τὴν πειὸ σωστή, τὴν πειὸ πνευματικὴ τῆς ἔκφραση, τὸν Σύλλογο «ΣΚΟΥΦΑ».

Πρὶν ἀκόμη δημιουργήσης μιὰ εὐτυχημένη οἰκογένεια ἐδῶ, ὁ «Σκουφᾶς» μίλησε στὴν καρδιά σου, μιὰ εὐαίσθητη μὲ καλλιέργεια καὶ ἀνησυχίες καρδιά. Χαρὰ σου πρῶτη ἦταν τὸ νὰ παρακολουθῆς τῆς συνεδριάσεις τῶν Συμβουλίων του μὲ μιὰ εὐλάβεια θρησκευτικὴ. Τὰ προβλήματα τοῦ «Σκουφᾶ» σὲ ἀπασχολοῦσαν, γίνεσαι ἀμέσως μέλος καὶ συνδρομητῆς του, θυσιάζοντας, μικρὸς τότε ὑπαλληλάκος, ἐκεῖνες τίς πολύτιμες δραχμὲς ποὺ πολλοὶ μεγαλόσχημοι ἤρνουτο καὶ ἄρνοῦνται στὸ «Σκουφᾶ». Ἐθελοντῆς προσφέρεις στὸ Σύλλογο πολύτιμες ὑπηρεσίες ὅπου ἀρχίζεις πλέον νὰ παίρνης ἐνεργὸ μέρος στὴ Διοίκηση τοῦ Συλλόγου ἐκλεγόμενος Σύμβουλος του.

Τὶς πειὸ θετικὲς ὅμως ὑπηρεσίες προσέφερες στὸ «Σκουφᾶ», ὅταν ἀνέλαβες τὸ ταμεῖον του, ποὺ ἐκράτησες γερὰ μέχρι τὰ τελευταῖα σχεδὸν χρόνια τῆς ζωῆς σου.

Δὲν ἦταν ποτὲ ἀνθηρὰ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Συλλόγου, ἀνθῆσαν ὅμως στὰ ἑτάίρια καὶ ἔμπειρα χέρια σου ἐμπιστευμένα. Ὁ «Σκουφᾶς» αὐτὸ δὲν θὰ τὸ λησμονήσῃ ποτέ, γιὰτὶ ξέρει καλά ὅτι ἡ αὐστηρὴ περισυλλογὴ σου τοῦ ἐπέτρεψε πολλὰ ἀπὸ τὰ τελευταῖα τολμηρὰ του πετάγματα.

Κρατᾶω στὴ μνήμη μου ζεστὰ τὴν τελευταία μας συνάντηση. Ἦσουν—ἀλλοίμονο—ἀναχωρητῆς τότε τῆς ζωῆς, φύση ὅμως ὑπερήφανη δὲν ἤθελες νὰ τὸ φανερώσῃς.

Κι' ὅμως μὲ πόση λατρεία, ὦρα ὀλόκληρη, μοῦ μίλησες γιὰ τὸ «Σκουφᾶ» καὶ γιὰ τὰ παλιὰ, καὶ γιὰ τὰ μελούμενα. Δὲν ξεχνῶ ποτὲ τὰ τελευταῖα σου λόγια.

«Ἐσεῖς οἱ νέοι κρατῆστε γερὰ τὸ «Σκουφᾶ», ἐμεῖς οἱ παλιοί, ὅ,τι μπορέσαμε κάναμε». Μπόρεσες πάρα πολλὰ, Νεοπτόλεμε. Σύρε στὸ καλὸ.

Ἦρθε σήμερα ὁ «Σκουφᾶς» ἐδῶ κοντὰ σου, νὰ σοῦ φέρῃ τὸ στεφάνι αὐτό. Τὸ κέρδισες μὲ τοὺς ἀγῶνες σου γι' αὐτόν. Ἦρθε γιὰ νὰ σοῦ πῆ αὐτὸ ποὺ ἤθελε ἡ καρδιά σου, ὅτι θὰ κρατήσῃ γερὰ. Ἦρθε ἀκόμη ὁ «Σκουφᾶς», γιὰ νὰ σοῦ πῆ, αὐτὴ τὴν ἐπίσημη ὦρα, ὅτι δὲν θὰ λησμονήσῃ τίς ὑπηρεσίες σου καὶ σένα, ἀγαπητέ μας Νεοπτόλεμε, ποτέ.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Τις πρώτες ημέρες τοῦ Δεκεμβρίου ὁ «Σκουφᾶς» γιόρτασε μιὰ ἐπιστροφή. Τὴν ἐπιστροφή στὴ γῆ τῶν πατέρων του, στὴ ρίζα τῆς γενηᾶς του, τὸν τόπο μας, τοῦ Νέστορα Μάτσα.

Ἐνα τρίπτυχο ὠραίων πνευματικῶν ἐκδηλώσεων ἦταν τὸ πανηγύρι τῆς ἐπιστροφῆς του.

Ἐνας στοχαστικὸς λόγος γιὰ τὸ «Ὀνειρο στὴ ζωὴ καὶ τὴν τέχνη» ἦταν ἡ ἀρχή, μιὰ πρωτόγνωρη αἰσθητικὴ κινηματογραφικὴ παρουσίασις τοῦ τόπου μας στὸ «Μικρὸ ὁδοιπορικὸ στὴν Ἄρτα» ἢ συνέχεια καὶ τὸ τέλος ἡ «Σπουδὴ στὸ ὄνειρο καὶ τὸ χρῶμα» στὴν ἐκθεση τῆς ζωγραφικῆς.

Τρεῖς διαφορετικὲς παρουσίες, σφραγισμένες ἀπὸ τὴν ἴδια σφραγίδα, τὴν ἀδρῆ σφραγίδα τοῦ Νέστορα Μάτσα.

Τρεῖς ἐκδηλώσεις δοσμένες μὲ πληρότητα, ἀνθρωπιὰ καὶ εὐαισθησία. Μᾶς θύμισε ὁ Νέστορας Μάτσας—καὶ δὲν ξέρω γιατί—τοὺς ἀπόδημους ποὺ πολὺ περιπλανήθηκαν καὶ πολὺ στοχάστηκαν τὰ ἀνθρώπινα, γιὰ νὰ αἰσθανθοῦν στὸ τέλος τὴ λυτρωτικὴ ἀνάγκη τοῦ γυρισμοῦ στὴν πατρίδα.

Στάθηκε, ὅμως, ὅπως σ' ὄλα του, τυχερός, ἐπρόλαβε καὶ γύρισε τόσο νέος. Ἐνα παιδί ποὺ φόρεσε τὰ καθαρὰ, τὰ γιορτινά του μὲ πλούσια τὰ δῶρα τῆς ἐπιστροφῆς στὰ χέρια, ἔτσι μᾶς παρουσιάστηκε ὁ Νέστορας Μάτσας.

Περισσότερο ὅμως ἀπὸ τὴν πολύτιμη προσφορὰ καμάρωσε μὲ συγκίνηση ἡ Πνευματικὴ Ἄρτα καὶ ὁ ἀπλὸς Λαὸς τῆς τὴν ἐπιστροφή στὸν τόπο αὐτό, ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν συγκέντρωση τῶν πνευματικῶν του δυνάμεων.

Σὲ μιὰ ἐποχὴ ὕλιστικὴ ποὺ ἀντιμάχεται μὲ πολλὴ ἐπιπολαιότητα τὸ πνεῦμα, ποὺ θυσιάζει ἀκόμη μὲ περισσότερὴ εὐκολία τὸ ὠραῖο γιὰ τὸ «πρακτικὸ» μόνον, ἡ ἐπιστροφή καὶ ἡ ἀπόφασις γιὰ ἀγῶνα σώζει.

Ἡ ἐπαλξίς τοῦ ἀγῶνος ὑπάρχει, κραταίει γερὰ καὶ δὲν ὑποστέλλει τὴ σημαία. Εἶναι ὁ ἱστορικὸς Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ». Ὁ αἰώνιος αὐτὸς ἔφηβος. Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Νέστορα Μάτσα, καλεῖ ὄλες τίς διάσπαρτες δυνάμεις τοῦ τόπου ποὺ ἀδιαφοροῦν, ἀποθησαυρίζουν ἢ «ὑπνώττουν», σὲ μιὰ συγκέντρωση ἀποφασιστικῆ.

Ἀξίζει ὁ τόπος αὐτὸς μιὰ πειὸ λαμπρὴ μοῖρα. Χρέος καυτὸ ὄλων μας εἶναι νὰ ἐργαστοῦμε γι' αὐτή.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΑΓΟΛΙΔΗΣ

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Στὴν Ἑλλάδα, τὸ φυσικὸ τοπίο καὶ παλαιότερα, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν κατοχὴ, ἔχει ὑποστῆ ἀδι-

καιολόγητη καὶ σοβαρώτατη ἀλλοίωση. Γιὰ ὅποια-δήποτε χώρα, ποὺ δὲν ἔχει τὰ μεγάλα ἱστορικὰ βιώματα τῆς Ἑλλάδος, τοῦτο θὰ ἦταν λυπηρὸ. Γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὅμως ἡ καταστροφὴ τοῦ τοπίου ἔχει μεγάλη σημασία καὶ σοβαρὲς ἐπιπτώσεις στὴν ὅλη διαμόρφωση τῆς κοινωνικῆς συνειδή-

σεως, γιατί η χώρα μας έχει μια μακραίωνη ιστορία και συνέβαλε πρωταρχικά στον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Δεν υπάρχει σπιθαμή ελληνικού εδάφους που να μη συνδέεται με κοσμοιστορικά γεγονότα ή με μύθους, που είναι βασικά σύμβολα του ελληνικού πολιτισμού.

Βέβαια το Ν.Α. 4177/1961 και ο Ν. 1469/1950 προστατεύουν νομοθετικά το τοπίο και τα ειδικής κατηγορίας μνημεία. 'Αλλ' η προστασία αυτή είναι εντελώς άραχνούφαντη. 'Η τελευταία έγκυκλιος της Προεδρίας της Κυβερνήσεως προς τους 'Εφόρους και επίμελητές 'Αρχαιοτήτων της χώρας ίσως έχει μεγαλύτερη αξία. Μ' αυτή την έγκυκλιο καλούνται οι 'Εφοροι να υποβάλουν στην Προεδρία κατάλογο των τοπίων και μνημείων της περιφέρειας των που πρέπει να προστατευθούν.

Δεν γνωρίζουμε τι έκαναν σχετικά οι 'Εφοροι αρχαιοτήτων 'Ηπειρου, αν υπέβαλαν ή όχι τον σχετικό κατάλογο και ποιά τοπία και μνημεία της 'Αρτας περιέλαβαν. 'Ας μ'ας έπιτραπή να κάνουμε κι' εμείς μερικές υποδείξεις: α) Νά καταστραφούν οι τιμεντένιοι όγκοι που τοποθετήθηκαν στην βόρεια πλευρά των βάρων της ιστορικής μας γέφυρας, β) Νά εξωραϊσθή ό γύρω από την γέφυρα χώρος, γ) Νά αξιολογηθή ό χώρος του Προφήτη 'Ηλία στην κορυφή της Περάνθης, δ) Νά προστατευθή τό σπίτι του Ν. Σκουφά στο Κομπότι, ε) Νά εξωραϊσθή ή πλατεία 'Αγίας Θεοδώρας κλπ.

Θέλουμε να πιστεύουμε πώς οι κ.κ. 'Εφοροι που έδρεύουν στα Γιάννινα δεν θ' αδιαφορήσουν πάλι για την περιφέρειά μας.

ΤΟ ΠΡΩΤΟ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Πολλά και σοβαρά προβλήματα αντιμετώπισε τό 1ο Αρχαιολογικό Συνέδριο που συνήλθε στην 'Αθήνα στις 30 Μαρτίου. Οι όμιληται ανέπτυξαν ενδιαφέρουσες απόψεις και πρότειναν ουσιαστικές λύσεις. 'Εγινε λόγος και για την επάνδρωση των μουσείων μας με τό ανάλογο προσωπικό και για την τοποθέτηση 'Επιμελητών και 'Εφόρων στις διάφορες πόλεις, ώστε να καλυφθούν τά κενά. Δυστυχώς δεν έγινε λόγος για τό πώς θά εξευρεθούν οι πόροι για τή μισθοδοσία των 'Επιμελητών που υποτίθεται ότι θά διορισθούν.

Γι' αυτό, επειδή ή 'Αρτα έχει πάμπολλες και αξιόλογες βυζαντινές αρχαιότητες, αντί να περιμένουμε την εξασφάλιση κονδυλίων για τόν διορισμό αρχαιολόγου επίμελητοῦ, καλό θά ήταν τό 'Υπουργείο Παιδείας να φροντίσει να μεταφερθή στην 'Αρτα ή έδρα έφορου βυζαντινών 'Αρχαιοτήτων Βορειοδυτικής 'Ελλάδος. Σε όλη τή Β. Δ. 'Ελλάδα ή 'Αρτα είναι ή πλουσιότερα σε βυζαντινές αρχαιότητες. 'Αλλά, ακόμα είναι, από άποψη θέσεως, στό κέντρο της Β.Δ. 'Ελλάδος. Γιατί λοιπόν ή σχετική 'Εφορία να έχει έδρα της τά Γιάννινα;

Η ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Με μεγάλη χαρά χαιρετίζουμε δύο σημαντικές πρωτοβουλίες, που σκοπό τους έχουν την συγκέντρωση καταγραφή, και διάσωση της μουσικής —λαογραφικής ύλης της χώρας μας.

'Η πρώτη, προέρχεται από τό Λαογραφικό 'Αρχειό της 'Ακαδημίας 'Αθηνών. Τό ξεκίνημα έγινε τό 1951 και από τό 1956 άρχισε ή δραστηριοποίηση και ό έντονώτερος ρυθμός εργασίας. Χάρης στο διευθυντή του Λαογραφικού 'Αρχειού κ. Γ. Σπυριδάκη και τούς άξιους συνεργάτες του (κ. Σπ. Περιστέρη κ.λ.π.), ήχογραφήθηκαν χιλιάδες δημοτικά μας τραγούδια, ταξινομήθηκαν και καταγράφηκαν κι' είναι έτοιμα για τήν έπιστημονική μελέτη.

'Η δεύτερη, προέρχεται από γνωστούς ανθρώπους των Γραμμάτων και της Μουσικής (κ.κ. Μαρ. Βάρβογλη, 'Ιωάν. Κουτσογέρα, Νικ. 'Αθανασίου, Παντ. Καβακόπουλο, Χρ. Σολωμονίδη κλπ.), οι όποιοι ίδρυσαν στην 'Αθήνα τήν «'Εστία Δημοτικής 'Ελληνικής Μουσικής», με σκοπό τήν συλλογή, μελέτη και έπιλογή των μελωδιών και των στίχων των δημοτικών μας τραγουδιών.

'Η περιφέρειά μας είναι από τις πιο πλούσιες σε μουσικό λαογραφικό ύλικό και πρέπει τόσο τό Λαογραφικό άρχειό, όσο και ή «'Εστία Δημοτικής 'Ελληνικής Μουσικής» να τήν προσέξουν. 'Ισως ανακαλύψουν πραγματικό θησαυρό, αν διαπιστωθή—όπως υποστηρίζεται—ότι πολλοί χοροί μας (π.χ. τό Διπλοκάγκελο) έχουν τις ρίζες τους στα προκλασσικά χρόνια.

«ΝΤΙΣΝΕ·Υ·ΛΑΝΤ»

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Οι απόγονοι των αγωνιστών του 21 έκαναν στο κράτος μια πολύ ενδιαφέρουσα πρόταση: Νά δημιουργηθή μια ελληνική «μίνι—πολιτεία» τύπου «Ντίσνεϋλάντ» με έθνικό και ιστορικό περιεχόμενο: Νά αναπαρασταθούν εκεί μάχες, με άναγλυφους χάρτες ιστορικών τοποθεσιών, με διατάξεις έλληνοτουρκικών στρατευμάτων, με αναπαράστασεις ιστορικών γεγονότων κλπ.

'Η πρωτοβουλία είναι άξιέπαινη. Και πρέπει να ενισχυθή από τήν Πολιτεία, ώστε ή 'Ελλάδα ν' αποκτήσει τό Πάνθεον των αγωνιστών του 1821. Σ' αυτό τό Πάνθεον θά φιλοδοξήση και ή 'Αρτα να πάρη τή θέση της: 'Ο Σκουφάς και ό Καραϊσκάκης πρώτοι και καλλίτεροι. Καί στις αναπαράστασεις, ή μάχη του Πέτα, ή μάχη της 'Αρτας, ή μάχη του Κομποτιού, ή μάχη της Λαγκάδας. 'Αλλωστε οι πιο πολλές έχουν ζωγραφισθή με βάση τις υποδείξεις του ίδιου του στρατηγού Μακρυγιάννη.

ΘΙΑΣΟΣ ΓΡΗΓΟΡΗ ΒΑΦΙΑ

Τὸ καλοκαίρι πού μᾶς πέρασε ὁ Γρηγόρης Βαφιάς, ἐπικεφαλῆς δικοῦ του θιάσου, ἐπισκέφθηκε τὴν πατρίδα του, τὴν Ἄρτα.

Μᾶς χάρισε δύο θαυμάσιες θεατρικὲς παραστάσεις δοσμένες μὲ πληρότητα καὶ εὐλάβεια πρὸς τὸ θεατρόφιλο κοινόν, πρῶγμα πού δὲν συμβαίνει μὲ πολλοὺς θιάσους τὸν τελευταῖο καιρό.

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὸ ἄρτιο συγκρότημα καὶ τὴν προσωπικὴ τελειότητα τέχνης τοῦ Γρηγόρη Βαφιά, τὸ κοινόν χειροκρότησε μὲ συγκίνηση τὸ παιδί τῆς Ἄρτας πού δὲν ξεχνάει τὸν τόπο του καὶ ἀπὸ μακρὰ συμβάλλει στὸ ἀνέβασμα τῆς πολιτιστικῆς του στάθμης.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Τὸ Ὑπουργεῖον Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως μὲ συγκινητικὴ προθυμία ἱκανοποίησε αἴτημα τοῦ Συλλόγου «Σκουφᾶς» ὅπως τοῦ παραχωρηθεῖ ἓνα ἀντίτυπο τῆς ταινίας «Μικρὸ ὄδοιπορικὸ στὴν Ἄρτα».

Τὸ θαυμάσιο αὐτὸ κινηματογραφικὸ ὄδοιπορικὸ στὸν τόπο μας, πού προβάλλεται ἤδη στὶς πειρὸ μεγάλες πόλεις τοῦ ἔξωτερικοῦ καὶ εἶναι ὁ καλλίτερος πρεσβευτῆς τῆς ὁμοφυίας του, εἶναι μιὰ παραγωγή τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας σὲ σενάριο καὶ σκηνοθεσία τοῦ Νέστορα Μάτσα.

Ἐμπιστευμένο στὰ χέρια τοῦ «Σκουφᾶ», αὐτῆς τῆς πνευματικῆς κιβωτοῦ πού φυλάσσει στοργικὰ ὅτι ἔχει σχέσι μὲ τὸν τόπο αὐτό, ἀποτελεῖ τὴν πειρὸ σωστὴ τοποθέτηση. Ὁ Σύλλογος «Σκουφᾶς» καὶ ἀπὸ τῆς θέσης αὐτῆς ἐκφράζει θερμὲς εὐχαριστίες εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως.

Ἡ ΜΟΥΣΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΜΑΣ

Εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητο πὼς γενικά σ'

δλη τῆ χώρα οἱ φιλαρμονικὲς χεϊμάζονται, τόσο ἀπὸ ἔλλειψη μουσικοδιδασκάλων, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ἀγάπης τῶν νέων γιὰ τὴν ἐκμάθηση ἑνὸς μουσικοῦ ὄργανου. Σήμερα οἱ νέοι ἱκανοποιοῦν τὸ μουσικὸ τους αἶσθημα μὲ μουσικὴ «κονσερβαρισμένη», ἃς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ ποῦμε. Ἐκατομμύρια ραδιόφωνα, τρανζίστορ πίκ-ἄπ, τζούκ-μπῆξ, μαγνητόφωνα κλπ., προσφέρουν κάθε εἶδους μουσικὴ «ἀκόπα». Γιατὶ λοιπὸν οἱ νέοι μας—ἔτσι σκέφτονται δυστυχῶς—νὰ κοπιᾶσουν νὰ μαγευρῶσουν, ὅταν ὑπάρχει ἀφθονο ἔτοιμο φαγητό; Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ νοοτροπία ἔγινε ἀφορμὴ νὰ πεθάνη ἡ καντάδα καὶ νὰ ψυχωραγοῦν οἱ φιλαρμονικὲς.

Κι' ὅμως ἡ νοοτροπία αὐτῆ τῶν νέων μας δὲν εἶναι ὀρθή. Τὸ «κρύο» φαγητό δὲν ἔχει τὴ γάρη τοῦ ζεστοῦ. Καὶ ἡ ἐκμάθηση τῆς μουσικῆς δὲν παρέχει στὸν ἄνθρωπο μονάχα ἓνα μέσο ψυχαγωγίας, ἀλλὰ καὶ ἓνα ὄπλο γιὰ τὴ ζωὴ. Δὲν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι πού χάρις στὴν ἐκμάθηση τῆς μουσικῆς ὑπηρετήσαν τὴ στρατιωτικὴ τους θητεία στὶς στρατ. φιλαρμονικὲς καὶ ὄχι λιγώτεροι ἐκεῖνοι πού ἐξασφάλισαν ἓνα εὐχάριστο ἀλλὰ καὶ προσοδοφόρο ἐπάγγελμα.

Στὴν πόλη μας λειτουργεῖ ἀπὸ πενήντα χρόνια ἡ μουσικὴ σχολὴ τοῦ «Σκουφᾶ», στὴν ὁποία οἱ νέοι μας μποροῦν νὰ διδαχτοῦν τὴ μουσικὴ δωρεάν. Νομίζουμε πὼς οἱ γονεῖς, οἱ ἐργοδότες, οἱ δάσκαλοι, οἱ καθηγηταί, πρέπει νὰ ἐξηγήσουν στὰ παιδιὰ καὶ τοὺς μαθητὰς τῶν τῶν ἀξία τῆς μουσικῆς καὶ νὰ τοὺς ὑποδείξουν νὰ ἐγγραφοῦν καὶ νὰ παρακολουθήσουν τὰ μαθήματα τῆς Μουσικῆς μας Σχολῆς.

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ

ΙΩΑΝ. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ

Ὁ συμπατριώτης μας πολιτικὸς μηχανικὸς κ. Ἀλέκος Δημητριάδης εἶχε τὴν εὐγενῆ πρωτοβουλία νὰ προσφέρῃ στὴ βιβλιοθήκη τοῦ συλλόγου «Σκουφᾶς» τὰ βιβλία τοῦ μακαρίτη πατέρα του Ἰωάννη Δημητριάδη, ἐπιθεωρητοῦ τῆς Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως, παιδαγωγικὰ τὰ πινὸ πολλά.

Ἡ χειρονομία αὐτῆ εἶναι ἀξία ἐπαίνου, ἀπὸ τῆς μιὰ μεριᾶ γιατί βοηθεῖ τὸ μοναδικὸ πνευματικὸ μας σωματεῖο στὴν ἐκπλήρωση τῆς ἀποστολῆς του κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη γιατί ἐνθαρρύνει, ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὰ πνευματικὰ ζητήματα, νὰ συνεχίσουν τίς προσπάθειές των γιὰ τὴν πολιτιστικὴ ἐξύψωσή μας. Φαίνεται πὼς δὲν «ἀπέσβετο τὸ λάλον ὕδωρ» ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου μας.

ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

Ὁ κ. Ἰωάννης Παπαβασιλείου, ὁ ἀκούρατος πνευματικός ἐργάτης τῆς Ἄρτης, εἶχε μιὰ συγκινητικὴ πρωτοβουλία μὲ τὸ νὰ χαρίσῃ στὸ Σύλλογο τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξε Πρόεδρος, ἕνα καινούργιο φίλο, τὸ παιδί τοῦ ἰδρυτοῦ καὶ πρώτου προέδρου τοῦ «Σκουφᾶ», τὸν κ. Ἀ. Ξανθόπουλο.

Ἀπεκατέστησε μιὰ ἐπαφὴ πού δὲν ὑπῆρχε.

Ὁ κ. Ἀναστάσιος Ξανθόπουλος εἶναι τὸ ἀντάξιο τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ Συλλόγου παιδί, ἄνθρωπος ὀλοκληρωμένος μὲ ἐξαιρετο ἦθος.

Εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνη νὰ δωρίσῃ στὸ Σύλλογο μιὰ μεγάλη προσωπογραφία τοῦ ἰδρυτοῦ του, πού δυστυχῶς δὲν ὑπῆρχε.

Γιὰ τὸν «Σκουφᾶ» καὶ γιὰ τὸν κ. Ἀ. Ξανθόπουλο ὑποθέτουμε θὰ εἶναι μεγάλη στιγμή, ἢ στιγμή πού θὰ ἀναρτηθῇ ἢ εἰκόνα στὰ γραφεῖα τοῦ Συλλόγου κατὰ τὴν ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων τῆς Πνευματικῆς Στέγης.

Μετροῦμε ἀπὸ τώρα τὸν καιρὸ μέχρι τὴν ἡμέρα πού θὰ μᾶς δοθῇ ἡ εὐκαιρία—εἴμεθα βέβαιοι—τῆς συγκινητικῆς αὐτῆς συναντήσεως μὲ τὸν κ. Ἀ. Ξανθόπουλο.

«ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ ΒΗΜΑ» «ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΛΟΓΟΣ» «ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ»

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ συλλόγου «Σκουφᾶς» πλουτίστηκε μὲ ὀλόκληρες τὶς σειρὲς τῶν παλιῶν ἀρτινῶν ἐφημερίδων «Ἡπειρωτικὸν Βῆμα», «Ἐλεύθερος Λόγος», «Φωνὴ τῆς Ἄρτης». Τὶς δυὸ πρώτες σειρὲς τὶς προσέφερε ὁ κ. Γιάννης Ἀν. Παπαβασιλείου, διευθυντῆς των καὶ ἄλλοτε δήμαρχος Ἄρτης. Τὴν τρίτη σειρά τὴν προσέφερε ὁ κ. Δημήτριος Ζαρκαλῆς, διευθυντῆς τῆς «Φ.τ.Α.».

Ἡ προσφορὰ δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀξιόλογη, ἀλλὰ πολύτιμη. Γιατὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς ἐφημερίδες ἐκάλυψαν τὴ ζωὴ τῆς

Ἄρτας ἀπὸ τὸ 1927 μέχρι καὶ τὸ 1959. Ἐλπίζουμε πὼς κι ἄλλοι ἐκδότες ἐφημερίδων νεωτέρων θ' ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμα τῶν δύο παραπάνω ἐκλεκτῶν Ἀρτινῶν, ὥστε τὰ παιδιά μας νὰ ἔχουν πάντα πρόχειρα καὶ στὴ διάθεσή τους τὰ στοιχεῖα τῆς σημερινῆς ζωῆς τῆς πόλης καὶ τῆς περιφερείας μας.

Η «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ»

ΤΟΥ κ. ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗ

Σημαντικὴ προσφορὰ στὰ ἑλληνικὰ γράμματα κάνει ὁ ἐκλεκτὸς συμπατριώτης μας λογοτέχνης κ. Μιχάλης Περάνθης μὲ τὴν «Ἑλληνικὴ Πεζογραφία» του.

Τὸ ἔργο του αὐτὸ περιλαμβάνει τὴν πνευματικὴ δημιουργία τοῦ ἔθνους μας στὰ τελευταῖα πεντακόσια χρόνια, καὶ θὰ χωριστῇ σὲ τρεῖς τόμους.

Πρόκειται γιὰ μιὰ ἔκδοση ὄχι μονάχα πολυτελεῖ καὶ πλούσια σὲ εἰκονογράφηση (χαλκογραφίες — ξυλογραφίες κ. λ. π.), ἀλλὰ καὶ μεγάλης ἀξίας, γιατί χαρίζει στὸ εὐρὸ κοινὸ σπάνια κείμενα τῶν χρόνων τῆς σκλαβιάς, ἀπομνημονεύματα τῶν πολεμιστῶν καὶ τὶς ἐκλεκτότερες σελίδες τῶν νεοελλήνων πεζογράφων.

Οἱ τρεῖς τόμοι περιλαμβάνουν: ὁ Βος τὴν ἑλληνικὴ πεζογραφία ἀπὸ τὸ 1453 ὡς τὸ 1821. Ὁ Βος, μὲ τὸν τίτλο «μιλοῦν οἱ ἀρματωμένοι», τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν πολεμιστῶν. Καὶ ὁ Γος τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία.

Ἀναμφισβήτητα, τὸ τρίτομο αὐτὸ ἔργο εἶναι ἀληθινὸ στολίδι γιὰ κάθε ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη. Ἰδιαίτερα, ὅσοι ἔχουν παιδιά, θὰ πρέπει νὰ τὸ ἀποκτήσουν, γιατί εἶναι μιὰ κιβωτὸς τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου τοῦ γένους μας. Ὁ «Σκουφᾶς» χαιρετίζει μὲ ιδιαίτερη θερμότη τὴ νέα αὐτὴ συγγραφικὴ καὶ ἐκδοτικὴ πρωτοβουλία τοῦ συνεργάτη του κ. Περάνθη.

Κριτική

Η «ΣΠΟΥΔΗ ΣΤΟ ΟΝΕΙΡΟ» ΤΟΥ ΝΕΣΤΟΡΑ ΜΑΤΣΑ

Κριτικό Σημείωμα του ΚΩΣΤΑ ΤΣΕΤΗ

Στή ζωγραφική του Νέστορα Μάτσα πού τὸ ποιητικὸ στοιχείο κυριαρχεῖ, ἡ ἁρμονικὴ σύζευξη φωτὸς καὶ χρωμάτων γεννᾷ μιὰ σπάνια λυρική ἔξαρση.

Ἡ ὑποκειμενικὴ διάθεση μεταλλάσσει τὴν ὕλη, τῆς δίνει παλμό, ἀποχρώσεις καὶ διαστάσεις πέρα ἀπὸ τὸ ὑπαρκτό, ἔτσι πού νὰ γίνεται αἰφνης δειλινὸς ἀνασασμός, θαλασσινὴ σουίτα, μαναχικὴ ὥρα, τέλος μιὰ προέκταση ζωῆς.

Τὸ λυρικό φῶς τοῦ Νέστορα Μάτσα, πάντοτε σὲ φυσικὲς ἀναλογίες, δίνει στὸ ἔργο του πνευματικὸ περιεχόμενο.

Ὡστόσο, ὁ νεοϊμπρεσιονισμὸς του δὲν ἐξαντλεῖται σὲ μιὰ νότα λυρικῆς ζωγραφικῆς ἐντυπώσεως σὲ ὀρισμένες στιγμὲς τῆς ἡμέρας. Προχωρεῖ πὺ πέρα. Διεισδύει βαθειὰ στὴ φιλοσοφία τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν αἰσθήσεων, γιὰ νὰ δώσῃ μιὰ εὐτυχημένη διέξοδο σὲ κάποιο ψυχικὸ πρόβλημα.

Ὁ Νέστορας Μάτσας, βλέπει τὰ πράγματα ἀπ' τὴ δική του αἰσθητικὴ σκοπιά.

Ἡ παρουσία τοῦ λυτρωμένου ἀνθρώπου μέσα στὸ χῶρο πού ἡ ποίηση τοῦ φωτὸς ἀναμιγνύεται μὲ τὴν ζωὴ τῶν σχημάτων, νομίζω εἶναι ὁ στόχος του. Τὸν πετυχαίνει ἀπόλυτα. Ὁ θεατὴς στὴν πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὸ ἔργο του, ἀνοίγῃ μαζί του μιὰ ζεστή, μυστικὴ ὁμιλία. Δέχεται ἕνα μήνυμα αἰσιοδοξίας.

Ἡ σπουδὴ στὸ χρῶμα καὶ στὸ ὄνειρο, δοσμένη ἀπὸ τὸν ἔμπειρο καὶ τόσο εδαισθηχρωστῆρα τοῦ Νέστορα Μάτσα, διευρύνει τοὺς αἰσθητικὸς ὀρίζοντες, ἀνοίγει ἀπρόοπτα μιὰ μεγάλη αἰθρία ζωῆς.

«ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ»

Τοῦ ΚΩΣΤΑ ΑΘ. ΔΙΑΜΑΝΤΗ

Μὲ γόνιο τῆς φαναριώτικης γενιᾶς τῶν Ὑψηλάντηδων καταπατάστημε ὁ συντοπίτης μας πνευματικὸς ἐργάτης κ. Κ. Διαμάντης. Τὸν Δημήτριο Ὑψηλάντη, πού ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες προσέφερε στὴν πατρίδα μας κατὰ τὰ δραματικὰ χρόνια

πού πάσχιζε νὰ ἀπελευθερωθῆ ἀπὸ τὸν τούρκικο ζυγό.

Ἄν καὶ τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του δὲν ἦταν μακρὸ (γεννήθηκε τὸ 1793 καὶ πέθανε στὰ 1832), ἐν τούτοις ὁ Δημ. Ὑψηλάντης πρόσφερε πολλὰ, συνέβαλε στὸ γιγάντωμα τοῦ φρονήματος τοῦ ὑπόδουλου λαοῦ, ἐνίσχυσε οἰκονομικὰ τὸν ἀγῶνα, κι' ἔφυγε ἀπ' τὴ ζωὴ μὲ τὴ χαρὰ ὅτι οἱ ἀγῶνες του εὐωδύθηκαν. Φεύγοντας ἀφήκε ἐλεύθερη τὴ χώρα μας καὶ ταυτόχρονα πῆρε μαζί του τὴν ἱκανοποίηση ὅτι ἐκδικήθηκε διὰ τὸν ἄδικο φόνο τοῦ παπτοῦ του.

Ἡ πλατεῖα μόρφωση τοῦ Δ. Ὑ. (ὀχτῶ χρόνια στὴν στρατιωτικὴ σχολὴ τῆς Γαλλίας) καὶ ἡ ἀξιόλογη πείρα πού ἀπόκτησε στὸν τσαρικό στρατό, στὸν ὁποῖο ἀνέβηκε πολλὰ σκαλοπάτια τῆς ἱεραρχίας, ὑπῆρξαν ἐφόδια τὰ ὁποῖα καὶ τὴν κρίση του ὤξυναν καὶ διαύγεια στὸ πνεῦμα του ἔδωσαν. Ἀπὸ νωρὶς μυήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία, ὅπως μυήθηκε καὶ ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς του Ἀλέξανδρος, ὁ διαπρέψας ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς τσαρικῆς αὐλῆς.

Στὴν Ὑδρα, στὸ Ἄστρος, στὰ χωριά τοῦ Πάρωνα, κράτησε στιβαρὰ στὰ χέρια του τὴ σημαία τῆς λευτεριάς. Πλαισιωμένος μὲ τὰ πιδ ἀξιόλογα στελέχη τῆς ἐποχῆς, ἐπιβλήθηκε ἀπ' τὴς πρώτες στιγμὲς. Καὶ ὅπου τὸ σαράκι τῆς διαφωνίας χαλάρωνε τὴ συνοχὴ τῶν ξεσηκωμένων παλληκαριῶν, πρῶτος αὐτὸς ἔτρεχε σὰν εἰρηνοποιὸς (στὰ Βέρβαινα π.χ. κι' ἄλλοῦ).

Ὁ συγγραφέας, παράλληλα μὲ τὴ δράση τοῦ Ὑψηλάντη, μᾶς παρουσιάζει μὲ ἐνάργεια πολλὰ ἀπ' τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς. Ἄν καὶ τὸ θέμα εἶναι ἱστορικὸ, βιογραφικῆς μορφῆς, ὅμως εἶναι γραμμμένο μὲ τόση σαφήνεια καὶ γλαφυρότητα ὥστε ὁ ἀναγνώστης δὲν τὸ ἀποχωρίζεται παρὰ θταν φτάσῃ στὴν τελευταία ἀπὸ τὴς διακόσιες σελίδες τοῦ βιβλίου.

Στὴ δίκαιη ἐπιβράβευση τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Καποδιστριακοῦ μας Πανεπιστημίου, ἃς μᾶς ἐπιτρέψῃ ὁ ἐξαιρετικὸς ἀλλὰ ταπεινόφρων ἐπιστήμονας καὶ τακτικὸς συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ μας, πού τιμᾷ τὸν τόπο μας στὸ χῶρο τῶν γραμμάτων, νὰ τοῦ σφίξουμε θερμὰ τὸ χέρι καὶ νὰ τοῦ εὐχηθῶμε νὰ γίνῃ ἀντάξιος συνεχιστῆς τοῦ ἔργου τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη, στὸν κύκλο τῆς δράσης τοῦ ὁποῖου ἔχει ταχτῆ.

ΒΑΣΙΛΗΣ Δ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Πολιτιστικές Εκδηλώσεις

Από την 1η Νοεμβρίου '66 μέχρι 31 Δεκεμβρίου '67 άξιζει να σημειωθούν οι έξι πολιτιστικές εκδηλώσεις :

—Στις 13 Νοεμβρίου έγινε παναρτινή συγκέντρωση στον «Όρφέα» με όμιλητές τον κ. Δήμαρχο και άλλους, σχετικά με την εξέυρεση των μέσων αντίδρασης στο Διάταγμα με το όποιο καθιερώνεται σάν γενέτειρα του Καραϊσκάκη το χωριό Μαυρομάτι Καρδίτσας. Συγκροτήθηκε επιτροπή για τον περαιτέρω χειρισμό του θέματος.

—Στις 21 Δεκεμβρίου ώργανώθηκε από την «Ίατρική Ήταιρία» τής Άρτης συγκέντρωση. Έκανε ανακοινώσεις ή δις Άνδρον. Βαλάρη και προβλήθηκαν ταινίες τής έτ. φαρμακευτικών ειδών Sandoz.

—Στις 23 Δεκεμβρίου το 9ο Δημοτικό Σχολείο ώργάνωσε μαθηματική γιορτή με σκέτες, χορωδιακά τραγούδια και όμιλεις.

—Στις 24 Δεκεμβρίου τά μεσάνυχτα ή «Χορωδία Άρτης» έψαλε σέ διάφορα σημεία τής πόλεως χριστουγεννιάτικους ύμνους.

—Στις 26 Δεκεμβρίου δόθηκε στό «Ξενία» ό χριστουγεννιάτικος χορός του «Σκουφά».

—Στις 26 Δεκεμβρίου άνοιξε στην παλιά αίθουσα του «Σκουφά» ζωγραφική έκθεση, που κράτησε μέχρι τις 6—1—67. Μετείχαν οι καλλιτέχνες Τάκης Βαφιάς, Γιάννης Βαγενάς, Γιώργος Κατσώνης, Στάθης Κούρτης, Άποστόλης Τσιρογιάννης. Στό άνοιγμα τής έκθέσεως μίλησε ό Στάθης Κούρτης για τή μοντέρνα ζωγραφική.

—Τήν πρωτοχρονιά δόθηκε στό «Ξενία» ό χορός του Συλλόγου Φοιτητών.

—Στις 6 Ίανουαρίου έγιναν τά έγκαίνια του νέου μοντέρνου και πολυτελούς κινηματοθεάτρου «ΠΑΛΛΑΣ» του κ. Άντ. Στρατή. Ή Άρτα με τό «ΠΑΛΛΑΣ» απέκτησε έναν πολιτισμένο χώρο.

—Στις 26 Φεβρουαρίου δόθηκε στό «Ξενία» ό χορός του 625 Τάγμ. Πεζικού.

—Στις 4 Μαρτίου δόθηκε στό «Ξενία» ό χορός του Σώματος Έλληνίδων Όδηγών.

—Στις 11 Μαρτίου γιορτάστηκε με επιβλητικότητα ή γιορτή τής πολιούχου τής Άρτης Άγίας Θεοδώρας.

—Στις 11 Μαρτίου δόθηκε στό κέντρον «Άμβρακικό» ό άποκρηάτικος χορός του ποδοσφαιρικού συλλόγου «Άναγέννησις».

—Στις 12 Μαρτίου δόθηκε στό «Ξενία» ό άποκρηάτικος χορός του Συλλόγου «Σκουφάς». Χαρακτηρίστηκε σάν ό πιό πετυχημένος χορός των τελευταίων έτών.

—Στις 8 και 9 Άπριλίου ώργανώθηκε με πρωτοβουλία του Νομάρχου τής Άρτης κ. Σισμανίδη «Γιορτή του Πορτοκαλιού».

—Στις 3 Αύγουστου άνασυγκροτήθηκε ή όρχήστρα «Σκουφά».

—Στις 4 Αύγουστου τοποθετήθηκε στην πρό του Κρυστάλλη πλατεία ό όρειχάλκινος άνδριάς του Στρατηγού Ναπολέοντος Ζέρβα με πρωτοβουλία του Συνδέσμου Άγωνιστών Έθνικης Άντιστάσεως ΕΟΕΑ—ΕΔΕΣ Άρτης.

—Στις 26 Αύγουστου δόθηκε με μεγαλοπρέπεια ό θερινός χορός του «Σκουφά» στους κήπους του «Ξενία». Συντροφιά κράτησε ή όρχήστρα του «Σκουφά».

—Στις 3 Σεπτεμβρίου προσελήφθηκε νέος άρχιμουσικός του «Σκουφά» ό κ. Παν. Σαρρής.

—Στις 16 Σεπτεμβρίου δόθηκε στό προάστειο Κωστακιοί ό χορός του Α. Ο. Κωστακιδών.

—Στις 15 Όκτωβρίου ή Φιλαρμονική και ή Όρχήστρα του «Σκουφά» έλαβαν μέρος στη Γιορτή του Κρασιού» που ώργανώθηκε από την Ήταιρεία Ήπειρωτικών Μελετών στη Ζίτσα Ίωαννίνων.

—Στις 16 και 17 Όκτωβρίου συνήλθε τό Έκπαιδευτικό Συνέδριο των Διδασκάλων τής Α΄ Περιφέρειας Άρτης. Μίλησε ό Έπιθεωρητής Στοιχειώδους Έκπαίδεσεως κ. Μουζακίτης.

—Στις 22 Όκτωβρίου δόθηκε συναυλία από την Φιλαρμονική του «Σκουφά» στην Πλατεία Ζέρβα. Διήύθνε ό άρχιμουσικός κ. Παν. Σαρρής.

—Στις 28 Όκτωβρίου τό άπόγευμα οι μαθήτριες του Γυμνασίου Θηλέων έχόρευσαν στην Πλατεία Ζέρβα έθνικούς χορούς. Έπαιξε ή Φιλαρμονική του «Σκουφά». Τό βράδυ δόθηκε από τό 625 Τ. Π. έπίσημος χοροεσπερίς στις αίθουσες του «Ξενία». Συντροφιά κράτησε ή όρχήστρα του «Σκουφά».

—Στις 26 Νοεμβρίου δόθηκε στην Πλατεία Ζέρβα συναυλία από την Φιλαρμονική του «Σκουφά».

—Στις 3 Δεκεμβρίου άνοιξε στις αίθουσες «Ξενία» ή Έκθεση Ζωγραφικής «Σπουδή στό Όνειρο» του Νέστορα Μάτσα. Η έκθεση κράτησε από τις 3—10 Δεκεμβρίου. Στά έγκαίνια μίλησε ό τ. Πρόεδρος του «Σκουφά», Δικηγόρος κ. Ξεν. Κοτσαρίδας. Ή Έκθεση που ώργανώθηκε από τον Σύλλογο «Σκουφάς» σημείωσε μεγάλη έπιτυχία.

—Στις 8 Δεκεμβρίου στις αίθουσες του «Ξενία» ό Σύλλογος «Σκουφάς» ώργάνωσε προς τιμήν του Νέστορος Μάτσα τέιον. Προηγήθηκε στον χώρο τής Έκθέσεως διάλεξη ύπό του τιμωμένου περι τής ζωγραφικής και των τάσεών της. Προλόγησε ό τ. Πρόεδρος του «Σκουφά», Δικηγόρος κ. Κώστας Τσέτης. Μετά την διάλεξη έπηκολούθησε διαλογική συζή-

τησις τῶν παρισταμένων γύρω ἀπὸ τὰ θέματα τῆς ζωγραφικῆς.

Τὴν ἐκδήλωσιν ἐτίμησεν ὁ Πρόεδρος τῆς Ε.Η.Μ κ. Κ. Φρόντζος καὶ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ε.Η.Μ.

—Στις 17 Σεκεμβρίου ἄνοιξε ἡ Ἐκθεση Ζωγραφικῆς τῶν μαθητῶν τοῦ Β' Γυμνασίου Ἀρρένων Ἀρτης. Τὴν ἔκθεση ὠργάνωσε τὸ Β. Γυμνάσιον Ἀρτης καὶ ἐπιμελήθηκε ὁ καθηγητῆς κ. Ἀλέξ. Μπούρας.

—Στις 24 Δεκεμβρίου ὁ Δήμος Ἀρταίων τοποθέτησε εἰς τὰς δύο εἰσόδους τῆς πόλεως καὶ εἰς τὰς δύο εἰσόδους τῆς πόλεως καὶ εἰς πλατεῖα Ζέρβα τρία ωραιότατα Χριστουγεννιάτικα δένδρα.

—Στις 24 Δεκεμβρίου ἄνοιξε ἡ Ἐκθεση Βιβλίου, ποῦ ὠργάνωσε ἡ ΛΣ' Γενικὴ Ἐπιθεώρησις Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ τὰ Γυμνάσια τῆς πόλεως.

—Στις 25 Δεκεμβρίου δόθηκε στὸ «Ξενία» ὁ Χριστουγεννιάτικος χορὸς τῶν Προσκόπων Ἀρτης.

—Στις 26 Δεκεμβρίου δόθηκε στὸ «Ξενία» ὁ Χριστουγεννιάτικος χορὸς τοῦ «Σκουφᾶ».

—Στις 28 Δεκεμβρίου ἀποφασίστηκε ἀπὸ τὸ Δ. Σ. τοῦ «Σκουφᾶ» ἡ ἀνάθεση τῶν ἐργασιῶν ἀποπερατώσεως τῆς Πνευματικῆς Στέγης τοῦ Συλλόγου εἰς τὸν διακοσμητὴν κ. Θ. Γεωργιάδην.

—Στις 3 Νοεμβρίου μίλησε στὸν «Ὀρφέα» ὁ πρόεδρος τῆς Ἐν. Γεωργ. Συν/σμῶν Ἀρτης—Φιλιπιάδος κ. Στεφ. Μπακογιάννης, μὲ θέμα: «Ἐνιαία καὶ καθολικὴ συν/στικὴ διαχείρησις ἐσπεριδοειδῶν».

—Στις 18 Δεκεμβρίου μίλησε στὸν «Ὀρφέα» ὁ καθηγητῆς κ. Κ. Τσίρκας μὲ θέμα: «Ἡ ἐν γένει δρᾶσις τοῦ Ε.Ο.Χ.Α. κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατοχῆς».

—Στις 19 Φεβρουαρίου μίλησε στὸ «Παλλάς» ὁ καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας Μέσων Χρόνων τῆς Φιλοσ. Σχ. Ἰωαννίνων κ. Γεώργιος Θεοχαρίδης, μὲ θέμα «Βυζαντινὴ διπλωματία». Τὴ διάλεξιν ὠργάνωσε ὁ «Σκουφᾶς».

—Στις 26 Φεβρουαρίου μίλησε στὸ «Παλλάς» ὁ ἀναπλ. Ἐπιθ. Μέσης Ἐκπ/σεως κ. Γεώργιος Ζευγάλης, μὲ θέμα: «Γρυπάρης, ὁ μορφολάτρης ποιητῆς». Τὴ διάλεξιν ὠργάνωσε ὁ «Σκουφᾶς».

—Στις 12 Μαρτίου μίλησε στὸ «Παλλάς» ὁ Εἰσαγγελεὺς Ἀρτης κ. Ἀθαν. Τρίπας, μὲ θέμα: «Ἡ ἐγκληματικότης τῶν ἀνηλίκων διεθνῶς καὶ ἡ ἀντιμετώπισίς της». Τὴ διάλεξιν ὠργάνωσε ὁ «Σκουφᾶς».

—Στις 2 Ἀπριλίου μίλησε στὸ «Ξενία» ὁ σκηνοθέτης κ. Πέλος Κατσέλης μὲ θέμα: «Τὸ

ἠθικὸ πρόβλημα στὸν Σαῖξπηρ». Ἀπήγγειλε ἡ πρωταγωνίστρια κ. Ἀλέκα Κατσέλη. Τὴ διάλεξιν ὠργάνωσε ὁ «Σκουφᾶς».

—Στις 8 Ἀπριλίου, στὰ πλαίσια τῆς γιορτῆς ἐδόθη ρεσιτάλ ἀπὸ τὴ Χορωδία τῆς Ἀρτης, στὸ «Ξενία».

—Στις 9 Ἀπριλίου μίλησε στὸ «Παλλάς» ὁ Δ)ντῆς δενδροκηπευτικῆς παραγωγῆς Ὑπ. Γεωργίας κ. Δρακάκης. Τὸ ἀπόγευμα τῆς 9ης Ἀπριλίου ἔγινε παρέλαση τοῦ ἄρματος τοῦ πορτοκαλιοῦ καὶ χορεύτηκαν στὴν πλατεῖα Ζέρβα ἑλληνικοὶ χοροὶ ἀπὸ τὸ Λύκειο Ἑλληνίδων Ἰωαννίνων.

—Στις 16 Ἀπριλίου μίλησε στὸ «Παλλάς» ὁ καθ. Πανεπιστημίου Θεσ/κης κ. Σταμ. Καρατζᾶς μὲ θέμα: «Δημοτικισμὸς—Κίνημα Ἐθνικόν». Τὴ διάλεξιν ὠργάνωσε ὁ «Σκουφᾶς».

—Στις 2 Ὀκτωβρίου, Παγκόσμιο ἡμέρα τοῦ Παιδιοῦ, μίλησε στὸ «Πάλλας» ἡ Διδάκτωρ τῆς Παιδιατρικῆς κ. Μαρτίνα Ἡγουμενάκη—Ρίζου μὲ θέμα: «Καλὴ διατροφή γιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ κόσμου».

—Στις 3 Δεκεμβρίου μίλησε στὸν «Ὀρφέα» ὁ καθηγητῆς κ. Τσάπαλης μὲ θέμα «Ὁ Προσκοπισμὸς καὶ τὸ παιδί». Τὴν διάλεξιν ὠργάνωσε τὸ Σῶμα Προσκόπων Ἀρτης.

—Στις 3 Δεκεμβρίου μίλησε στὸ «Παλλάς» ὁ Ἀρτινὸς συγγραφέας καὶ σκηνοθέτης κ. Νέστορας Μάτσας μὲ θέμα «Τὸ ὄνειρο στὴ ζωὴ καὶ τὴν Τέχνη». Προλόγησε ὁ Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου «Σκουφᾶς» κ. Γ. Ἀναλογίδης.

Τὴν διάλεξιν ἀκολούθησε πρώτη κινηματογραφικὴ προβολὴ τοῦ Ντοκυμανταῖρ «Μικρὸ ὀδοιπορικὸ στὴν Ἀρτα», παραγωγῆς Ὑπουργίου Προδρίας Κυβερνήσεως μὲ σενάριο καὶ σκηνοθεσίαν τοῦ Ν. Μάτσα. Τὶς ἐκδηλώσεις ὠργάνωσε ὁ Σύλλογος «Σκουφᾶς».

—Στις 17 Δεκεμβρίου μίλησε στὸ «Παλλάς» ὁ καθηγητῆς τοῦ Β' Γυμνασίου Ἀρρένων κ. Ἀλ. Μπούρας μὲ θέμα: «Ἡ παιδικὴ ζωγραφικὴ».

—Στις 24 Δεκεμβρίου μίλησε στὸ «Παλλάς» ὁ καθηγητῆς κ. Γ. Κοιλίας μὲ θέμα: «Τὸ βιβλίο καὶ ἡ σημασία του».

BIBΛΙΑ

—«Δημήτριος Ὑψηλάντης», Κώστα Ἀθ. Διαμάντη, Ἀθήνα 1966.

—«Περιοδεία Βασ. Γεωργίου Α' στὰ Τζουμέρκα» Κώστα Ἀθ. Διαμάντη, Ἀθήνα 1966.

—«Ἐὰν τὸ ἄλας...» Φάνη Ματσόπουλου, Ἀθήνα 1966.

—«Τὸ μήνυμα τοῦ Κ. Ἀμαντου», Μεσιμβρινοῦ, Ἀθήνα 1966.

—«Ἐνιαία καὶ καθολικὴ Συνετ/κὴ διαχ/σις ἐσπεριδοειδῶν», Στεφ. Μπακογιάννη.

—«Σύγχρονος Διδακτικὴ Φυσικῆς Πειρα-

ματικής και Χημείας» Χρ. Γκόγκα—'Ι. Κιτσολάμπρου.

—«Μελέτες πάνω στην ποίηση του Σεφέρη» Πάνου Γραικού.

—«'Επετηρίς άποφοίτων Ε. Ε. 'Αναβρύτων 1956—'66».

—«'Επετηρίς Παν/κού έτους '65—'66 Φιλολογ. Σχολής 'Ιωαννίνων».

—«Οί Τρείς 'Ιεράρχαι ώς λογοτέχναι», Νικηφόρου 'Ελεοπούλου, 'Αθήνα 1967.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

—«Νέα 'Εστία» τχ. 946—952.

—«'Ηπειρ. 'Εστία» τχ. 165—171.

—«'Ελλην. Θέματα» τχ. 12/66, 1 και 2/67.

—«Κυπριακά Χρονικά» τχ. 55, 56.

—«Μετέωρα» Τρικάλων τχ. 139—144.

—«Τραπεζιτική» τχ. 80, 81, 82.

—«Πειραική—Πατραϊκή» τχ. 132, 133, 134 136.

—«Δελτίον 'Αγρ. Τραπεζής» τχ. 153, 154.

—«Εϋμερία» τχ. 16(76), 17(77).

—«Οίκον. 'Εξελίξεις» άρ. 2 (νέα σειρά).

—«Οίκον. 'Εξελίξεις» άρ. 12, 13, 14, 15, 16.

—«Κράτος Δικαίου» τχ. 8.

—«'Ο Διανοούμενος» φ. 26, 27, 28, 29.

—«'Ελεύθερο Πνεύμα» φ. 12.

—«Δελτίον 'Ελλην. Βιβλιογραφίας» (Προεδρίας Κυβερνήσεως) τχ. 14.

—«Νέα τής 'Υπηρεσίας Περιφ. 'Αναπτ. 'Ηπείρου» τχ. 10, 11, 12/66.

—«Δελτίον Δημοτικής Βιβλιοθ. Καβάλας» φ. 11, 12/66.

—«Τεχνική 'Εκλογή» τχ. 6, 7, 8.

«Bulletin de l'Unesco à l'intention des bibliothèques» Vol. XXI, n. 1, 2/1967.

—«Δελτίον Στατιστικής 'Εξωτερ. 'Εμπορίου», 9, 10/66.

—«Μηνιαίον Στατιστ. Δελτίον», άρ. 11, 12/26 και 1, 2/67.

—«Γεωργική Στατιστική τής 'Ελλάδος 1963»

—«Στατιστική τής 'Εκπ/σεως 63—64».

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

—«'Ηπειρος» φ. 88, 89, 90.

—«'Η Τυπογραφία» φ. 174—186.

—«'Αλήθεια», «'Αμερόληπτος», «'Αμβρακία», «'Εμπρός», «'Ηχώ τής 'Αρτης», «Νέα 'Εποχή», «Σχολιαστής», «Φώς».

—«Συνεταιρ. 'Αγών» φ. 3, 4.

—«Ραμπαγιάς» φ. 42.

—«'Ηπειρος» φ. 90.

“ΣΚΟΥΦΑΣ,,

ΙΣΤΟΡΙΑ — ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ — ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ “ΣΚΟΥΦΑΣ,, ΑΡΤΗΣ

ΣΥΝΤΑΣΣΕΤΑΙ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Διεύθυνσις : ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΕΤΗΣ

“Υλη - 'Επιστολές - 'Εμβάσματα : Περιοδ. «Σκουφάς», 'Αρταν

Για τὰ μέλη του Συλλόγου : Δ ω ρ ε ά ν

Τιμή τεύχους : Δραχ. 10

Συνδρομαί : 'Ετήσια 40 Δραχ.

Κοινοτήτων—Νομ. Προσ. 100.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Γ' ΤΟΜΟΥ

ΚΥΡΙΑ ΑΡΘΡΑ

Νέα εποχή ἀρχίζει γιὰ τὸν σύλλογο «Σκουφᾶ»	σ. 99
Τὸ γεφύρι τῆς Ἄρτας (Μάριου Πλωρίτη)	σ. 259
70 χρόνια	σ. 308
Ἀπόψεις γιὰ τὴν κριτικὴ (Μιχ. Περάνθη)	σ. 377

ΙΣΤΟΡΙΑ—ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ—ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Σύντομος Ἱστορία τῆς Ἀμβρακίας (Σωκρ. Παντούλα)	σ. 3, 56, 133
Il ponte di Arta e i sacrifici di costruzione G. Cocchiara)	σ. 17
Ἡ Ἄρτα εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας (Κ. Δ. Μέρτζιου)	σ. 25, 79, 141, 201, 250, 295, 340, 413.
Μιὰ ἐκθεση τοῦ ρωσικοῦ ὑποπροξενείου Ἄρτης στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας	σ. 29
Ἡ κατήχηση τοῦ Μακρυγιάννη στὴ Φιλικὴ	σ. 55
Τὰ «Ἄρτινὰ Μελετήματα» τοῦ Θ. Τσοῦτσινοῦ (ἐπιμ. Ν. Διαμαντῆ) :	
Ἑλληνοαιγυπτιακὴ ἢ ἑλληνιστικὴ ἐπιγραφὴ ἐν Ἄρτη	σ. 67
Ἡ Ἀμβρακία, ἡ θέσις καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς	σ. 120
Ἀμβρακιώτικα λείψανα ἢ εὐρήματα σύγχρονα	σ. 122
Συμπλήρωσις τῆς ἐπιγραφῆς τῶν συμπρυτάνεων	σ. 172
Ὁ Λιμὴν τῆς Ἀμβρακίας	σ. 173
Ἱστορικὴ ἐτυμολογία Ἄρτης ἐξ Ἀμβρακίας	σ. 177
Φρούριον Ἄρτης (Ριζόκαστρο) καὶ ἀνάκτορα Κομνηνῶν	σ. 239
Ἡ Παρηγορήτισσα τῆς Ἄρτης	σ. 274
Τὸ Γεφύρι τῆς Ἄρτας	σ. 333
Τοπωνυμιαί τῆς Ἠπείρου.	σ. 336
Ταξίδι τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α' εἰς τὰ χωριὰ τῶν Τζουμέρκων (Κων. Διαμάντη)	σ. 69, 127
Ἡ μάχη τῆς Ἄρτας (ἀπομν. Θαν. Αἰδωρῆκη)	σ. 73
Διαθήκας Ἄρτινῶν τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰῶνα (Χριστοφ. Κοντοχρήστου)	σ. 74
Ἦταν προδότες οἱ Μποτσαραῖοι ; (Ναπολ. Οἰκονόμου)	σ. 101
Στοιχεῖα καὶ Φαντάσματα (Παναγ. Κώστη)	σ. 104
Ἡ Κοφερίτα (Νικ. Χρ. Παπακώστα)	σ. 110
Ἐπιστολὲς Κ. Γεροστάθη πρὸς Ἰ. Καποδίστριαν (Σπυρ. Κοντογιάννη)	σ. 112, 195, 247, 286
Οἱ Ἄρτινοὶ τοῦ 1881	σ. 162, 229
Ὁ Πύργος ὡς Θεραπευτῆς—Ἱατρὸς (Γιώργου Καρατσιώλη)	σ. 270
Ἡ Πανώλης τοῦ 1816—17 στὴν Ἄρτα (Νικ. Β. Ἀλιβέριτη)	σ. 310
Παλαιολιθικὰ εὐρήματα στὸν Ἄγ. Γεώργιο Φιλ)δας (Ἄθ. Καλογεροπούλου)	σ. 316
Ὁ Ν. Σκουφᾶς ὀργανώνει τὴ Φιλικὴ Ἐταιρίαν (Τ. Βουρνᾶ)	σ. 318
Ἡ 70χρονη Ἱστορία τοῦ «Σκουφᾶ» (Γιάννη Τσοῦτσινοῦ)	σ. 344
Σκέψεις καὶ κρίσεις γιὰ τὸν Ν. Σκουφᾶ (Γ. Κ. Οἰκονομίδη)	σ. 383
Ὅργανα καὶ μισαλλοδοξία στὴν τουρκοκρατούμενη Ἄρτα (Κώστα Χαρ. Βάγια)	σ. 388
Πωλήσεις ἀκινήτων πρὸς τὰ μοναστήρια τὸν 18ο αἰῶνα (Χρ. Κοντοχρήστου)	σ. 395
Μελέτιος ὁ Γεωγράφος Μητροπολίτης Ἄρτης (Στεφ. Μπέτη)	σ. 418
Ἡ περιφέρεια τῆς Ἄρτης τὸ 1809 W. M. Leake (Μετ. : Γεωργ. Σταύρου)	σ. 423

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Τοῦ Γεωργάκη	σ. 36
Ἡπειρωτικὰ τραγούδια	σ. 68
Τοῦ Γιάννη Κουτελίδα	σ. 103
Τοῦ Γώγου Μπακόλα	σ. 109
Τοῦ Γιάννη Κουτελίδα	σ. 126
Ὁ θάνατος τοῦ Κίτσου Μπότσαρη	σ. 171
Τῆς Λένης Μπότσαρη	σ. 200
Σουλιώτισσες	σ. 217
Τοῦ λαβωμένου πρωτοκλέφτη	σ. 220
Ἡ Ἀγραφιωτοπούλα	σ. 245
Ὁ Περιβολάρης	σ. 245
Τὸ Διπλοκάγκελο	σ. 331, 332
Οἱ κλέφτες, Τ' ἀργαλειοῦ, Τῶν μελισσῶν	σ. 382
Σὲ νέο ποῦ θὰ ἔλθει σέ γάμο	σ. 394
Σὲ λόγιο τοῦ χωριοῦ	σ. 399
Τοῦ Λαζάρου	σ. 402
Τὸ ἄρπαγμα τῶν ρούχων	σ. 409

ΠΟΙΗΣΗ

Στὸ Γιώργο Κοτζιούλα	Διαλ. Ζευγάλη Γλέζου	σ. 1
Πύρρος ὁ Βασιλιάς τῆς Ἡπείρου	Νίκου Παπᾶ	σ. 9
Ἄνοιξη στὴν πατρίδα	Μαρίας Ἀρκαδίου	σ. 24
Τῶν ἰδεῶν ὁ μέγας κρατῆρ	Κώστα Δ. Τσέτη	σ. 37
Γυναῖκες τῆς Πίνδου	Νικηφ. Βρειτάκου	σ. 49
Καλπάζει μιὰ θύελλα	Κώστα Τσέτη	σ. 84
Νυχτερινὴ ἐντύπωση	Λένας Παπᾶ	σ. 84
Χινοπωριάτικο	Μαρίας Ἀρκαδίου	σ. 87
Ἄτυχο αἶσθημα	Ἄποστ. Καραπάνου	σ. 88
Στὴ μνήμη τοῦ Μήτσου Παπαϊωάννου	Νίκου Καραβασίλη	σ. 88
Ἐπιθυμία	Ἄποστ. Καραπάνου	σ. 138
Σοῦ φέρνω τὸ μήνυμα	Κώστα Δ. Τσέτη	σ. 146
Θυμᾶσαι	Ἀριστείδη Τσιλιγιάννη	σ. 146
Βουερὰ φωλιάζει ὁ ἄνεμος	Μαρίας Ἀρκαδίου	σ. 147
Μικρὰ Χάϊ—Κάϊ	Λένας Παπᾶ	σ. 147
Ταξίδι	Φωτεινῆς Γερογιάννη	σ. 193
Σκιὲς ποὺ σβύνουν	» »	σ. 193
Θεόδωρος Ἄγγελος	Γιάννη Δάλλα	σ. 194
Γνώρισα Δημιουργία—Ἦχος	Φωτεινῆς Γερογιάννη	σ. 246
Ἀκούω	» »	σ. 269
Ἡπειρος	Μαρίας Ἀρκαδίου	σ. 281
Μακρυγιάννης	Γιάννη Δάλλα	σ. 282
Προσέξατε	Ἄποστ. Καραπάνου	σ. 301
Θάνατος νέου στὰ 100 π.Χ.	Χάρ. Μαυρομάτη	σ. 339
Γιατί ;	Φωτεινῆς Γερογιάννη	σ. 339
Κλεόμβροτος Ἀμβρακιώτης—Καλλίμαχος (μετ. Γ. Δάλλα)		σ. 412
Ἀρηϊμένης Θευπόμπου—Δαμαγῆτου (μετ. Σ. Κουρῆτη)		σ. 417
Ἰππολύτη νύχτα	Χρυσάνθης Ζιτσαίας	σ. 426
Προσμονή	Βασ. Μάργαρη	σ. 428

ΔΙΗΓΗΜΑ

Χριστουγεννιάτικη ιστορία (Δανάης Παντοῦ)	σ. 89
Ἡ γέννηση ἑνὸς ἥρωα (Χρ. Χρηστοβασίλη)	σ. 283
Ἑλληνικὸ Πάσχα (Κώστα Κρυστάλλη)	σ. 400
Τὰ γελάδια (Παν. Τσίνα)	σ. 427

ΘΕΑΤΡΟ

Ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς (ἀπόσπασμα) Κύρου Νάρβα (Γ. Κ. Οἰκονομίδη)	σ. 181
Τῆς Ἄρτας τὸ Γιοφῦρι (δρᾶμα) Νικηφόρου Βρεττάκου	σ. 221,263,322,403

ΔΙΑΦΟΡΑ ΘΕΜΑΤΑ

Ὁ «Σκουφᾶς» πρὸς τὸν κ. Ἴβο Ἄντρις	σ. 38
Ὁ κ. Κ. Διαμάντης γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ἄποστ. Καραπάνου	σ. 39
Ὁ «Σκουφᾶς» πρὸς τὸν κ. Γιώργο Σεφέρη	σ. 99
Ἵστερα ἀπὸ 20 χρόνια (Γν. Ἄμβρ.)	σ. 139
Ὁ Γ. Σεφέρης πρὸς τὸν «Σκουφᾶ»	σ. 205
Ἐπιστροφή (Γ. Ἀναλογίδη)	σ. 431

ΔΙΑΦΟΡΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Πρὸς τὰ σύνορα (Διον. Κόκκινου)	σ. 50
Στ' ἀκρότοπα τοῦ θρύλου Νικ. Παπανικολάου	σ. 85
Κρυστάλλης καὶ Σολωμὸς (Δῆμη Μπεζαντέ)	σ. 157
Ἄπρῶσπα ρήματα στὸ ἴδιωμα Ἄρτας – Τζοιμέρκων (Στ. Σουγλὲ)	σ. 189
Οἱ Φιλικοὶ (Ἡλία Βενέζη)	σ. 215
Νικόλαος Σκουφᾶς Κώστα (Δ. Τσέτη)	σ. 218
Ὁ Μπουροβίλης (Ἰ. Πιέρρος (Γεωργ. Σπ. Βασταρούχα)	σ. 261
Στάθης Δωρόθεος (ἢ Γιαννῆς) » »	σ. 328
Τὸ πρῶτο χοροδιδασκαλεῖο » »	σ. 391

ΚΡΙΤΙΚΗ

Κύρου Νάρβα: «Ἀντίκρυ στὸ δαίμονα	Β.Δ.Π.	σ. 43
Μαρίας Ἀρκαδίου: «Μακρυνὴ ὄχθη»	Ι.Α.Π.	σ. 43
Βασίλης Κραψίτης	Β.Δ.Π.	σ. 44
Σερ. Ξενοπούλου (συμπλ. Γιάννη Τσοῦτσινου): «Δοκίμιον περὶ Ἄρτης»		
Κ. Δ. Τσέτη		σ. 94
Μιχάλη Περάνθη: «Ἀπόψεις» Ἰ. Ἄν. Παπαβασιλείου		σ. 150
Θέμ. Χατζηγεωργίου «Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου» Γιάννη Τσοῦτσινου		σ. 151
Νίκου Καραβασίλη: «Ἄνθοι καὶ Χίμαιρες» Β. Δ. Πετρόπουλου		σ. 151
Μιχάλη Περάνθη: «Τὸ χρώμα τῆς θάλασσας» Ι. Α. Παπαβασιλείου		σ. 151
Τὸ «Νησι τῆς Ἀφροδίτης» τοῦ Πάρνη, στὴ σκηνὴ τοῦ «Σκουφᾶ»		σ. 209
Ἀνάγλυφη ζωγραφικὴ Ἄγγ. Στεργίου	Β.Π.Π.	σ. 303
Βασ. Κραψίτη: «Ἀνεβαίνοντας στὸ Σοῦλι» Ν. Παπανικολάου		σ. 371
Ναπ. Οἰκονόμου: «Ὁ χαλασμός τῶν Μποτσαραίων στὸ Σέλτσο»		
Β. Πετρόπουλου		σ. 372
Νέστορα Μάτσα: «Σπουδὴ στὸ ὄνειρο» (Κώστα Τσέτη)		σ. 435
Κων. Διαμάντη: «Δημήτριος Ὑψηλάντης» Βασ. Πετρόπουλου		σ. 435

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΕΣ

Χρήστος Καλέλλης	σ.	93
Ἑλληνική Καζαντζή	σ.	150
Γεώργιος Ι. Παπαγεωργίου—Ράγκος, Β. Πετρόπουλου	σ.	299
Ἀποστόλης Καραπάνος	σ.	300
Ἐλευθέριος Κοτσαρίδας (Κώστα Καλλιγᾶ)	σ.	429
Νεοπτόλεμος Μπιτζιλέκης (Γ. Ἀναλογίδη)	σ.	430

Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ (ἔργα ἐκτὸς κειμένου)

Νικόλα	Ἀνθοῦλα (μάρμαρο)	τχ.	21—22
Ἄγγ. Στεργίου	Λαχαναγορὰ στὴν Ἄρτα	σ.	48
Τάκη Βαφιᾶ	Παλῆ ἀρτινὸ σπῖτι (λάδι)	σ.	98
Νικόλα	Κορμὸς (μάρμαρο)	σ.	156
Ἄγγ. Στεργίου	Νικόλαος Σκουφᾶς (ἐλαιογραφία)	σ.	214
»	Ἄγια Θεοδώρα Ἄρτης (Ἀνάγλ. Ζωγραφικὴ)	σ.	258
Προτομή Γ. Καραϊσκάκη στὴ Σκουλικαριὰ Ἄρτης		σ.	308
Γιάννη Μόραλη	Πήγασος (σχέδιο γιὰ μάρμαρο ἢ μπροῦτζο)	σ.	376

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΟΥ Γ' ΤΟΜΟΥ

Ἀλιβέρτης Β. Νικόλαος, Ἀμβρ. Γν., Ἀναλογίδης Γεώργιος, Ἀρκαδίου Μαρία. Βάγιας Χαρ. Κώστας, Βασταρούχας Σπ. Γεώργιος, Βαφιᾶς Τάκης, Βενέξης Ἡλίας Βουρνᾶς Τάσος, Βρεττᾶκος Νικηφόρος.
 Γερογιάννη Φωτεινή.
 Δάλλας Γιάννης, Διαμάντης Ἀθ. Κωνσταντῖνος, Διαμαντῆς Θεοδ. Νίκος.
 Ζευγώλη—Γλέξου Διαλεχτή, Ζιτσαία Χρυσάνθη.
 Καλογεροπούλου Ἀθηνᾶ, Καραβασίλης Νίκος, Καραπάνος Ἀποστόλης, Καρατσιώλης Γεώργιος, Cocchiara Giuseppe, Κόκκινος Διονύσιος, Κοντογιάννης Σπυρίδων, Κοντοχρῖστος Χριστόφορος, Κουρήτης Συμεών, Κρυστάλλης Κώστας, Κώτσης Παναγιώτης, Καλλιγᾶς Κ.
 Λακιώτης Παναγιώτης, Leake W. M.
 Μάργαρης Βασ., Μαυρομάτης Χαρίλαος, Μέρτζιος Κωνσταντῖνος, Μόραλης Γιάννης, Μπεξαντέ Δήμη, Μπέττης Στέφανος.
 Νάρβας Κῦρος (Γ. Κ. Οἰκονομίδης), Νικόλας.
 Οἰκονομίδης Κ. Γεώργιος, Οἰκονόμου Ναπολέον.
 Παντοῦ Δανάη, Παντούλας Σωκράτης, Παπαβασιλείου Ἀν. Ἰωάννης, Παπακώστας Χρ. Νικόλαος, Παπανικολάου Νίκος, Παππᾶ Λένα, Παππᾶς Νίκος, Παρηγορίτσας Χρήστος, Περάνθης Μιχ., Πετρόπουλος Βασίλης, Πλωρίτης Μάριος.
 Σουγλῆς Στέλιος, Σταύρου Γεώργιος, Στεργίου Ἄγγελος.
 Τσέτης Κώστας, Τσιλιγιάννης Ἀριστείδης, Τσίνας Παναγιώτης, Τσοῦτσινος Θεοχάρης, Τσοῦτσινος Γιάννης.
 Χριστοβασίλης Χρήστος.